

IRENA PELIKÁNOVÁ

**K PRÁVNÍ ÚPRAVĚ
DODAVATELSKO-ODBĚRATELSKÝCH
VZTAHŮ**

UNIVERZITA KARLOVA, PRAHA 1977

OBSAH

Úvod	7
§ 1 Pojem dodavatelsko-odběratelských vztahů, jejich význam a právní charakter	11
§ 2 Platná právní úprava dodavatelsko-odběratelských vztahů	21
1. Plánovací akty	21
2. Smlouva o přípravě dodávek	29
3. Projednávání dodavatelsko-odběratelských vztahů v plánovacím procesu	48
4. Kontrakční povinnost	58
5. Hospodářské smlouvy a hospodářské závazky, jiné právní skutečnosti zakládající dodavatelsko-odběratelské vztahy, normy hospodářského zákoníku o dodavatelsko-odběratelských vztazích a základní podmínky dodávky	69
§ 3 K současné situaci v dodavatelsko-odběratelských vztazích	121
§ 4 Význam právního vědomí pro efektivnost hospodářskoprávních norem v souvislosti se situací v dodavatelsko-odběratelských vztazích. Úloha sociologie práva v této oblasti	131
Seznam literatury	137
Resumé (rusky)	144

СОДЕРЖАНИЕ

Введение	7
§ 1 Понятие отношений сбыта и поставки, их значение и правовой характер	11
§ 2 Действующая правовая регламентация отношений между поставщиком и покупателем	21
1. Плановые акты	21
2. Договор о подготовке поставок	29
3. Рассмотрение отношений сбыта и поставки в процессе планирования	48
4. Контракционная обязанность	58
5. Хозяйственные договоры и хозяйственные обязательства, другие юридические факты порождающие отношения сбыта и поставки, нормы хозяйственного кодекса об отношениях сбыта и поставки и основные условия поставки	69
§ 3 К вопросу о современном положении в сфере отношений сбыта и поставки	121
§ 4 Значение правового сознания для эффективности хозяйственно-правовых норм и роль социологии права в этой области	131
Перечень литературы	137
Резюме (на русском языке)	144

ÚVOD

Právo a ekonomika — dva vzájemně spjaté sociální jevy, z nichž však každý podléhá vlastním a odlišným zákonitostem vývoje, každý má odlišné místo ve společenském vývoji. V oblasti hospodářského práva se k sobě přibližují. Jejich sepětí je tak úzké, že se zdá být nezbytným komplexní přístup ke zkoumání. Na druhé straně i zde je možné a potřebné odlišit právní a ekonomické, popř. sociologické aspekty problematiky.

V socialistickém státě nabývá charakter ekonomiky zcela specifických rysů. Zespoločenštění výrobních prostředků a jednotné, centrální řízení na základě národohospodářských plánů determinuje rozhodujícím způsobem charakter společenských vztahů v národním hospodářství. Právo jako soustava norem regulujících společenské vztahy nabývá v závislosti na této změně rovněž nových rysů.

V důsledku toho se již krátce po vzniku prvního socialistického státu objevují myšlenky, které mají snahu zachytit a zpracovat v právní teorii i praxi tyto nové rysy socialistického práva, myšlenky, které zdůvodňují neudržitelnost tradičního pohledu na právní systém, pohledu majícího svůj počátek kdesi v kapitalismu volné soutěže. Rozpoutává se zdoluhavý a neukončený spor o hospodářské právo.

Avšak vedle této teoretické diskusní linie se začíná samostatně odvíjet jiný proces — vývoj hospodářského zákonodárství. A přes četná prohlášení o nesusouvislosti této legislativy s problematikou existence hospodářského práva jako právního odvětví ústí v situaci, kdy např. na konferenci o úloze práva v řízení národního hospodářství (Praha 1966) mnozí účastníci prohláší z hlediska praxe hospodářskoprávní koncepci za nezbytnou.¹⁾

Řešení otázky místa hospodářského práva v systému práva úzce souvisí s mnohými speciálními problémy tohoto právního odvětví. Svědčí o tom rovněž skutečnost, že i pojednání o značně odlišných otázkách hospodářského práva často sklouzávají k argumentování pro nebo proti hospodářskému právu jako právnímu odvětví.

Zejména z hlediska tématu mé práce vstupuje souvislost s uvedenou problematikou do popředí. Pojem dodavatelsko-odběratelských vztahů a jejich řízení prostřednictvím práva zahrnuje nejen právní úpravu hospo-

¹⁾ „Úloha práva při řízení národního hospodářství“, sborník z mezinárodní konference 1966, Praha 1967. Ve prospěch hospodářskoprávní koncepce se vyslovili zejména: K. Čapek (str. 52), V. V. Laptev (str. 27 a násled.), O. Spitzner, předseda Státního smluvního soudu NDR (str. 12, 70), J. Topinski, předseda hl. arbitráže PLR (str. 81), G. Pflicke (str. 113).

dárských smluv, ale rovněž právní úpravu plánu a plánovacích aktů. Správněprávní pohled na plánovací akty a akty hospodářského řízení však již nemůže být vyhovující. Takový pohled nutně vede k odlišným závěrům než přístup z hlediska hospodářskoprávní koncepce. Samotná úloha práva při řízení dodavatelsko-odběratelských vztahů je odlišná z pozice práva správního, popř. občanského a z pozice práva hospodářského. Zejména nejnovější legislativní praxe u nás vnáší nové prvky do právní regulace dodavatelsko-odběratelských vztahů, které nelze bez násilných konstrukcí rozdělovat do právních odvětví správního a občanského práva (projednávání dodavatelsko-odběratelských vztahů v plánovacím procesu).

Ze všech těchto stručně uvedených důvodů jsem považovala za nutné zabývat se rovněž vývojem diskuse o hospodářském právu. Protože se jedná o určité odbočení od vlastního jádra práce, které je nadto značně rozsáhlé, na tomto místě je nepublikuji.²⁾ Konec konců se prosazuje názor, že nemá smysl věnovat další síly neplodné akademické diskusi, když vývoj právní teorie i praxe jde svou cestou kupředu a společenská objednávka si vynucuje řešení závažných problémů současného stadia.

Z hlediska metodologického považuji za nejobtížnější při zpracování dané tematiky odlišení právních a ekonomických aspektů. Právní úprava na tomto úseku je bezprostředně ovlivňována ekonomickým řešením soustavy řízení národního hospodářství. V souvislosti s tím vznikají některé právní problémy, které se však úzce prolínají s ekonomickými. Většina prací řešících dílčí otázky hospodářského práva mezi těmito hledisky nerozlišuje, směšuje je. Takový přístup může mít jisté výhody, avšak není možné s ním vystačit. Je sice nutné brát v úvahu charakter právem upravených vztahů, ale je neméně nutné rozlišovat pojmy právní a ekonomické, usilovat o co nejpresnější vymezení právních pojmů.³⁾

Dodavatelsko-odběratelské vztahy nabývají stále většího významu v rámci národního hospodářství, hospodářské politiky socialistického státu. V souvislosti s tím se dostává do popředí zájmu nejen vědeckých pracovníků a praktických právníků v národním hospodářství, ale i politických a státních orgánů rovněž právní úprava dodavatelsko-odběratelských vztahů, její zdokonalování a přizpůsobování novým opatřením v soustavě řízení. Takřka žádný významnější politický dokument neopomene zmínku o zdokonalování dodavatelsko-odběratelských vztahů a jejich právní úpravy, o zvyšování úlohy práva na tomto úseku. Uvedená pozornost koření

²⁾ Viz rukopis kandidátské disertace „Hospodářské právo a jeho využívání při řízení dodavatelsko-odběratelských vztahů“ a autoreferát stejného názvu (právnícká fakulta UK Praha, 1977).

³⁾ Srov. J. Spišiak: Hospodárske právo a vedecké riadenie, Bratislava 1966, str. 30 a násl.

nejen ve významnosti této stránky hospodářského řízení, ale i v nedostacích, které se zde po řadu let opakovaně objevují.

Dokumenty XV. sjezdu KSČ se na několika místech zabývají uvedenými otázkami. Tak např. ve Zprávě o činnosti strany a vývoji společnosti od XIV. sjezdu KSČ a dalších úkolech strany přednesené s. G. Husákem se říká: „Státní a hospodářské orgány musí přijmout účinná opatření ke zlepšení situace dodavatelsko-odběratelských vztahů, což bylo oprávněně požadováno i v předsjezdové diskusi.“⁴⁾ V tomtéž dokumentu se dále říká: „Strana věnovala a věnuje stálou pozornost zdokonalování právního řádu a dodržování socialistické zákonnosti. Je to důležité pro růst vnitřní síly státu, posilování jistot a důvěry občanů k našemu zřízení, pro uplatňování socialistické demokracie.“⁵⁾ V souvislosti se zaměřením vědeckého výzkumu ve společenskovědní oblasti vyzdvihl s. Husák i problémy „výstavby socialistické a komunistické společnosti... zvyšování efektivnosti výroby a zdokonalování jejího řízení“.⁶⁾ Ve Zprávě o hlavních směrech hospodářského a sociálního rozvoje ČSSR v letech 1976–1980 se kromě mnoha konkrétních poukazů na nutnost zlepšení řídicí činnosti v jednotlivých odvětvích a úsecích národního hospodářství obecně říká: „Zlepšení současné úrovně řízení, zdokonalení plánu a jeho vnitřních vazeb, zvýšení odpovědnosti jednotlivých řídicích stupňů a konkrétních pracovníků za uzavírání a plnění hospodářských smluv jsou současně i základní podmínkou řešení vážných nedostatků v dodavatelsko-odběratelských vztazích.“ A dále: „Budeme dále posilovat funkci hospodářské smlouvy jako nástroje sloužícího k zabezpečování plánovaných úkolů ve vztazích mezi socialistickými organizacemi a zvýšenou pozornost budeme přitom věnovat dlouhodobým smlouvám jako prostředku ke stabilizaci dodavatelsko-odběratelských vztahů.“⁷⁾ Konečně v části „Hlavní úkoly rozvoje národního hospodářství v 6. pětiletém plánu. Směrnice pro hospodářský a sociální rozvoj ČSSR v letech 1976–1980“ se mimo jiné říká: „Zdokonalit právní úpravu hospodářské činnosti tak, aby účinněji pomáhala řešení stanovených úkolů a lépe chránila celospolečenské zájmy.“⁸⁾

Z uvedeného je zřetelné patrné, jak intenzivní pozornost je v současné době věnována nejvyššími státními a stranickými orgány problematice řízení národního hospodářství, zdokonalování dodavatelsko-odběratelských vztahů a jejich právní úpravy. V tomto směru se zvláště zdůrazňuje růst úlohy hospodářské smlouvy. Speciální pozornost je věnována zlepšení si-

⁴⁾ Sborník hlavních dokumentů XV. sjezdu KSČ, Praha 1976, str. 30.

⁵⁾ Tamtéž, str. 41.

⁶⁾ Tamtéž, str. 49.

⁷⁾ Tamtéž, str. 125–126; 127.

⁸⁾ Tamtéž, str. 145. Obdobný obsah jako uvedené citáty mají i myšlenky formulované na str. 114, 138, 123 apod. cit. publikace.

tuace na úseku investiční výstavby. Sjezdové dokumenty se těmito problémy rovněž výslovně zabývají.⁹⁾ Centrem pozornosti je i úsek zahraničního obchodu.

Z objektivního hlediska jsou tedy v současné době dodavatelsko-odběratelské vztahy vysoce aktuální problematikou. V právní literatuře existuje jen velmi málo prací, které by se zabývaly dodavatelsko-odběratelskými vztahy v obecnější rovině. Ačkoli se o těchto vztazích často píše, existují většinou jen práce řešící velice úzké a speciální otázky, které se nezabývají obecnějšími pojmy a problémy. Tak např. sám pojem dodavatelsko-odběratelských vztahů není ani v ekonomické ani v hospodářskoprávní literatuře dostatečně rozebrán. Podobně je naše literatura chudá pokud jde o teorii hospodářských závazků a hospodářských smluv obecně. Cílem mé práce pochopitelně nemůže být odstranění tohoto stavu a vypracování nějaké perfektní a úplné teorie, ale pokouším se alespoň některé otázky formulovat, vytýčit, poukázat na existenci širších, ale zároveň prakticky důležitých problémů, na existující pokusy o jejich řešení, na možnosti právní a sociologické vědy, které zůstávají dosud nevyužity.

Předmětem práce v souladu s uvedenými cíli je především vymezení dodavatelsko-odběratelských vztahů a rozbor právních prostředků jejich řízení, tedy konkrétně zejména platná právní úprava plánovacích aktů, smlouvy o přípravě dodávek, projednávání dodavatelsko-odběratelských vztahů v plánovacím procesu, kontraktační povinnosti, hospodářských smluv a závazkových vztahů, popř. dalších právních skutečností, z nichž vznikají závazky na úseku dodavatelsko-odběratelských vztahů. V závěrečných částech se zabývám faktickou situací na úseku dodavatelsko-odběratelských vztahů v souvislosti s platnou právní úpravou a problematikou efektivnosti norem hospodářského práva.

Úloha hospodářského práva při řízení dodavatelsko-odběratelských vztahů je téma, které se (i když rozdílným způsobem a v rozdílné míře) dotýká takřka všech úseků tohoto právního odvětví. Musím se však omezit jen na ty otázky, které se dodavatelsko-odběratelských vztahů dotýkají nejbezprostředněji, s vědomím, že jsem nucena řadu souvisících a mnohdy velmi důležitých problémů pominout. Taková omezenost je, myslím, nevyhnutelná a vzhledem k charakteru a rozsahu práce i účelná.

⁹⁾ Např. cit. publ., str. 165.

POJEM DODAVATELSKO-ODBĚRATELSKÝCH
VZTAHŮ, JEJICH VÝZNAM A PRÁVNÍ CHARAKTER

V systému hospodářského práva nabývají stále většího významu právní normy upravující dodavatelsko-odběratelské vztahy (též DOV). To je přímým důsledkem rostoucí složitosti a rostoucího rozsahu socialistické výroby, rostoucího významu jejího organizování a řízení a tedy i dodavatelsko-odběratelských vztahů. Stále častěji se lze setkat s tímto pojmem v odborné, ale i v publicistické literatuře, v politických a státních dokumentech, v právních předpisech. Samotný pojem dodavatelsko-odběratelských vztahů však zůstává stranou pozornosti. Dodavatelsko-odběratelské vztahy jsou produktem reálné praktické potřeby, jejich důkladnější teoretické zpracování je teprve otázkou budoucnosti.

Dodavatelsko-odběratelské vztahy v našem pojetí jsou vztahy právní. Jsou tedy formou, které nabývají určité společenské vztahy, určitá skupina hospodářských vztahů. Dodavatelsko-odběratelské vztahy patří proto k hospodářskoprávním vztahům. Jejich rysy jsou do značné míry determinovány charakterem těch společenských vztahů, jejichž jsou formou. Dalším determinujícím činitelem, kterým se především zabývám v této práci, jsou právní normy. Rovněž právní normy jsou ovšem složitě determinovány tak, jako celá soustava práva.

Dodavatelsko-odběratelské vztahy se rozvíjejí v podmínkách socialistické ekonomiky. Jejich historie je tedy relativně krátká, právní úprava proměnlivá, poznamenaná teprve postupným získáváním zkušeností.

Z hlediska ekonomické podstaty lze říci, že dodavatelsko-odběratelské vztahy jsou právní formou *směnných vztahů mezi socialistickými organizacemi*. Jejich specifická a nová povaha plyne ze specifických socialistické ekonomiky.

Zespolečenštění výrobních prostředků zasadilo dodavatelsko-odběratelské vztahy do rámce socialistického společenského vlastnictví. Determinovalo skutečnost, že subjekty těchto vztahů se staly socialistické organizace, které nemají postavení izolovaných výrobců, ale pouhých složek, prvků, celospolečenské kooperující ekonomické soustavy. Ta nezbytně vyžaduje jednotné centrální řízení a organizování, které vykonává stát v rámci své hospodářsko-organizátorské funkce.

Socialismus je však teprve první fází, je poznamenán předchozím výrobním způsobem, z něhož vznikl. Ekonomické vztahy zůstávají i nadále

vztahy zbožněpeněžními, tomu odpovídá i právní forma, která v zásadě je převzata z kapitalismu.

Charakter působení zákona hodnoty, charakter zbožněpeněžních vztahů se však značně mění v důsledku nových jevů, které se za socialismu rozvíjejí. Rovněž právní forma není neměnná. Avšak bezprostředním impulzem ke změnám právních norem regulujícím směnné vztahy je nová funkce, které právo nabývá, funkce organizování a řízení ekonomiky. Právní normy již nestanoví pouze pravidla, rámec pro živelnou hru trhu, ale determinují všechny prvky vztahů, které se v rámci trhu proplétají, právní normy organizují, řídí, nahrazují ekonomickou živelnost. Nejsou samozřejmě jediným prostředkem, jímž je organizující vliv vnášen do ekonomiky, přesto však mají velký význam.

Tak se v nových podmínkách ekonomiky rozvíjí soustava dodavatelsko-odběratelských vztahů jako vztahů s řadou specifických rysů. Ačkoli i nyní jde o vztahy mezi relativně rovnoprávnými subjekty, které se rozhodují relativně samostatně, je obsah tohoto relativně samostatného rozhodování a relativní rovnosti nový. Je vymezen především vertikálně — působením státního řízení, především plánem, realizuje se na základě zásady demokratického centralismu, která preferuje společenský zájem před zájmem hospodářského subjektu. Základní zásady, které za kapitalismu charakterizovaly směnu a v důsledku toho i její právní úpravu buržoazním občanským nebo obchodním právem, ztrácejí své postavení. Zůstávají přítomny, ale ve velmi zúženém rámci, podřízeny jiným zásadám a nuceny před nimi ustupovat, jsou dokonce uměle a vrchnostensky konstruovány spíše jako technická pomůcka, jako metoda, než jako základ, z něhož dosud vše vyrůstalo. Dokonce je možno říci, že z hlediska svého základního významu jsou vystřídány svým opakem. Nezávislost je zaměněna zásadní závislostí — na centrálním řízení, na prioritě celospolečenských zájmů, rovnoprávnost je — ne tak zřetelně — vystřídána nerovností preferovaných a nepreferovaných úkolů, zájmů, subjektů.

Tyto převratné změny především způsobují, že se vyhraňují dvě skupiny odlišných společenských směnných vztahů: jednak těch, v nichž ekonomické zájmy působí do značné míry živelně a ve větší návaznosti na minulost, totiž vztahů, jejichž bezprostřední funkcí je uspokojování individuálních potřeb, a dále těch, v nichž souhrn izolovaných subjektů spojovaných živelným působením ekonomických zákonů byl zaměněn celostnou, pevně a centrálně organizovanou ekonomickou soustavou socialismu využívající ekonomické zákony v rámci prostoru vědomě pro jejich působení vytvářeného. V důsledku toho se stále více oddalují i skupiny právních norem obě oblasti regulující. Tyto právní normy plní v každém případě jinou funkci. Organizující, řídicí funkce nemá v občanském právu takový význam jako v právu hospodářském. Právní normy v občanském právu za-

jišťují zejména rovnoprávnost účastníků směny, svobodu jejich rozhodování, právní jistotu. Uvedená odlišnost ovšem nemůže být chápána jako absolutní rozpor. I občanské právo zdůrazňuje význam celospolečenských zájmů, i v hospodářském právu existují normy, které mají zajistit rovnost dodavatelů a odběratelů, jejich právní jistotu atd.

V rámci hospodářského práva se zřetelně vyčleňuje oblast dodavatelsko-odběratelských vztahů jako *právní formy směnných vztahů socialistických organizací, kterými se realizuje pohyb zboží pro výrobní spotřebu, obchod, popř. konečnou společenskou spotřebu.*

Jak bylo již výše řečeno, jsou dodavatelsko-odběratelské vztahy v užším smyslu vztahy hospodářsko-právními, závazkovými, horizontálními. Jejich objektem je dodávka výrobků nebo prací. Mají určité společné vlastnosti, jejichž komplex je pro ně charakteristický, typický. Na druhé straně není vyloučena přítomnost jednotlivých těchto vlastností i u jiných hospodářskoprávních vztahů.

Dodavatelsko-odběratelské vztahy vznikají zpravidla z *hospodářských smluv*. I v případě, že jsou založeny jinou právní skutečností, podléhají takřka vždy režimu smluvních závazků. Je tedy možno říci, že jde o typické *smluvní závazky*. O konkrétních ustanoveních vztahujících režim smluvních závazků i na vztahy vzniklé např. na základě dodávkového příkazu, opatření nadřízeného orgánu nebo přímo z plánovacího aktu podávám výklad na jiném místě. Na druhé straně je ovšem právě pro dodavatelsko-odběratelské vztahy na rozdíl např. od občanskoprávních vztahů typická možnost jejich založení buď přímo jednostranným aktem — právním úkonem organizace nebo aktem řízení — nebo alespoň uzavření hospodářské smlouvy v důsledku kontraktační povinnosti. Tato vertikální determinace je velmi významným rysem dodavatelsko-odběratelských vztahů. Lze tedy říci, že vůle subjektů konkrétních vztahů je při jejich vzniku obvykle značně omezena. V rámci tohoto omezení se však umožňuje a zabezpečuje její svobodná realizace právě právními normami.

Z hlediska *subjektů* jde o vztahy mezi subjekty horizontálních vztahů, mezi dodavateli a odběrateli (obvykle), nejčastěji mezi *socialistickými organizacemi*. Dodavatelsko-odběratelské vztahy mohou vznikat v souladu s platnou právní úpravou i mezi jinými subjekty, které nejsou socialistickými organizacemi, např. podle vl. nař. č. 91/1974 Sb. mezi koncernovými podniky apod.

Charakteristický je rovněž *objekt* dodavatelsko-odběratelských vztahů, jímž je dare nebo facere, dodávka výrobků v nejširším smyslu nebo prací, výkonů atd. Dodávka se týká majetku v socialistickém společenském vlastnictví — o tom jsem se již zmínila. Je tedy charakteristické a nikoli neobvyklé, že nedochází k převodu vlastnického práva, ale pouze práva správy.

Dodavatelsko-odběratelské vztahy jsou obvykle složité hospodářské závazkové vztahy. Jejich obsahem je proto celá řada oprávnění a povinností. Mezi nimi mohou být i takové, které zavazují subjekt, aby něco trpěl nebo se něčeho zdržel. To však nemění celkovou povahu vztahu, jehož základním, hlavním objektem je *dodávka*.

Obsahem dodavatelsko-odběratelských vztahů je souhrn práv a povinností týkajících se předmětu vztahu, tedy dodávky výrobků nebo prací. Tyto povinnosti a práva se vyznačují rovněž některými specifickými rysy. V souladu s ekonomickou podstatou směnných vztahů jde zpravidla o *úplatné* a ekvivalentní vztahy. Odběratel je povinen poskytnout dodavateli určitý peněžní ekvivalent za jeho dodávku. Ekvivalentnost vzájemných plnění ovšem může být ovlivněna vertikálně, může být porušena apod. Je tedy úplatnost pouze pravidelnou vlastností dodavatelsko-odběratelských vztahů. Stejně to platí o jejich charakteru jako vztahů dvoustranně zavazujících a synallagmatických.

Pokud jde o konkrétní platnou právní úpravu, jsou základní ustanovení týkající se dodavatelsko-odběratelských vztahů obsažena v hospodářském zákoníku. Podrobnější úprava jednotlivých úseků dodavatelsko-odběratelských vztahů je provedena základními podmínkami dodávek, popř. přepravními řády nebo jinými prováděcími předpisy k hospodářskému zákoníku. Z hlediska propojení plánovacího procesu a dodavatelsko-odběratelských vztahů jsou nejvýznamnějšími právními předpisy zákon o národohospodářském plánování č. 145/1970 Sb. a vyhláška č. 33/1975 Sb., o projednávání dodavatelsko-odběratelských vztahů v plánovacím procesu.

Vymezení dodavatelsko-odběratelských vztahů v rámci hospodářsko-právní úpravy je určuje jako část hospodářských závazků. Ačkoli systém hospodářského zákoníku není postaven na pojmu dodavatelsko-odběratelských vztahů, přece je z řady ustanovení zřejmé, že zákonodárce tento pojem bral v úvahu. Tak především už v části šesté, která je obecnou částí hospodářských závazků, se běžně vyskytuje pojem *smlouvy na dodávku* výrobků, prací nebo výkonů (např. § 119 odst. 1, 3), popř. *závazku k dodávce* (§ 118 odst. 1). Podobné formulace obsahují i ustanovení § 151 (kde se *výslovně rozlišují dodávky výrobků, prací* a jiné způsoby spolupráce), § 152 odst. 1 (výhrady ve *smlouvách o dodávce* závisející na nejistých událostech jsou neplatné) HZ (HZ — hospodářský zákoník).

Zákonodárce tedy vedle rozeznávání skupin hospodářských závazků v souladu se systémem hospodářského zákoníku (dodávka výrobků, investiční výstavba, nákladní přeprava atd.) rozlišuje ještě další skupinu, která je širší než dodávka výrobků, ale nezahrnuje všechny hospodářské závazky. Tato skupina se vyznačuje tím, že předmětem závazků je *dodávka* — ne pouze výrobků, ale rovněž prací nebo jiných výkonů. Je tedy užit specifický pojem — *dodávka*, který není pouhým dáním, převedením věci do

vlastnictví, na druhé straně není každé dání, převedení do vlastnictví nebo správy dodávkou. Nelze mezi dodavatelsko-odběratelské vztahy řadit především dispozice mimo obvyklé hospodaření. Znakem dodávky je skutečnost, že k ní dochází v *rámci obvyklého hospodaření*, přičemž není vůbec rozhodující, zda se převádí vlastnictví nebo jenom správa. Do pojmu dodávky je třeba vedle dare zahrnout i *facere*, provedení prací pro druhou organizaci. Vznik pojmu dodavatelsko-odběratelských vztahů znamená především stírání rozdílů (rozuměj z hlediska právní formy) mezi dare a *facere*, které souvisí se složitou ekonomickou povahou těchto vztahů. Je obtížné a zbytečné hledat hranici mezi situací, kdy jedna organizace druhé pouze předává věci do vlastnictví nebo správy, mezi situací, kdy věci vyrobí a předá, a situací, kdy pro ni provádí práce — z materiálu svého nebo dodaného odběratelskou, popř. třetí organizací. Všechny tyto vztahy jsou si natolik blízké, že jejich právní režim může být v řadě otázek shodný.

Mluví-li se o dodávce výrobků, prací nebo výkonů, je třeba chápat velmi široce rovněž pojem *výrobek*. Ačkoli hospodářský zákoník rozeznává v rámci svého systému hospodářských závazků dodávku výrobků, dodávku strojů, dodávku souboru, ve smyslu označení dodavatelsko-odběratelských vztahů jsou všechny tyto případy zahrnuty v rámci pojmu výrobek. Zcela evidentní je zároveň, že mezi dodavatelsko-odběratelské vztahy budou spadat i závazky, jejichž předmětem je kombinace dare a *facere*. Jinak by totiž bylo nezbytné obojí i nadále rozeznávat, čímž by mizel smysl vytvoření pojmu dodavatelsko-odběratelských vztahů.

Dodavatelsko-odběratelskými závazkovými vztahy tedy budou všechny hospodářské závazky podle části sedmé HZ (dodávka výrobků), části osmé (investiční výstavba), části deváté (nákladní přeprava) a části desáté kromě hlavy páté a některých ustanovení hlavy druhé. Pochybnosti by se mohly vyskytnout, pokud jde o část devátou, závazky v nákladní přepravě. Přepřávním smlouvou se „dopravce zavazuje odesílateli, že přepraví zásilku do určeného místa a vydá ji oprávněnému příjemci, nebo že provede přepravu v dohodnutém rozsahu a za stanovených podmínek. Dopravce je povinen provést přepravu s odbornou péčí a ve stanovených lhůtách. Odesílatel se zavazuje spolupůsobit podle přepravních řádů a za přepravu zaplatit“.¹⁰⁾ Závazek vzniklý na základě přepravní smlouvy zakládá povinnost dopravce provést určité práce ve prospěch přepravce, ten je povinen spolupůsobit a zaplatit. Tedy předmětem závazku je *facere*, jde o závazek úplatný. Není tu žádný podstatný rozdíl v právní formě vzhledem k jiným dodavatelsko-odběratelským vztahům. Zvláštní úprava je odůvodněna specifickou faktickou povahou prováděných výkonů a rovněž specifickým postavením dopravců. Dopravce zajišťuje pouze přemístění věcí v prostoru,

¹⁰⁾ § 337 HZ.

přičemž toto přemísťování se děje určitými kanály společnými pro všechny dopravce nebo vyhrazenými pro monopolní dopravce. Tato skutečnost má za následek, že dopravci jsou vázáni řadou pravidel, bez nichž by racionální využití těchto kanálů (silnic, vodních a vzdušných cest, železnic) nebylo možné. Vázanost dopravců má vliv i na postavení přepraveců, kteří se musí rovněž podříditi určitým pravidlům. Omezenost v postavení obou smluvních stran a jistá nadřazenost dopravců podmiňuje potřebnost zvláštní právní regulace nákladní přepravy. To však nezdůvodňuje nepřislušnost uvedených vztahů mezi dodavatelsko-odběratelskými vztahy.

Pokud jde o závazky podle části desáté HZ, je třeba posuzovat je jednotlivě. Již výše jsem vyloučila hlavu prvou (dispozice mimo obvyklé hospodaření), rovněž smlouvy podle § 353 HZ (smlouva o uskladnění) a § 354 (o obstarání záležitostí) nepatří mezi dodavatelsko-odběratelské vztahy. Jejich předmětem není dodávka ani výrobků, ani prací, popř. výkonu. Z hlediska právní formy a ekonomické podstaty jde o spolupráci odlišného charakteru. Pojem dodavatelsko-odběratelských vztahů nemá za cíl obsáhnout všechny smluvní typy, ale pouze ty, které se vyznačují výše uvedenými významnými společnými rysy.

Na druhé straně patří do kategorie dodavatelsko-odběratelských vztahů závazky podle § 355 (hromadná přeprava osob) a podle § 356. O shodném stanovisku zákonodárce svědčí formulace § 356 odst. 2 HZ: „Závazek dodavatele je splněn odevzdáním prací odběrateli...“ Ostatní závazky upravené částí desátou HZ mají odlišnou povahu, není vhodné je řadit do dodavatelsko-odběratelských vztahů.

Poněkud odchylnou povahu od hospodářských smluv zakládajících dodavatelsko-odběratelské vztahy mají závazky podle § 271 (smlouva o spolupráci na řešení nové technologie) a podle § 280 HZ (smlouva o spolupráci na projektové a organizační přípravě stavby). Jejich předmětem není dodávka, ale spíše určitá organizace vzájemných vztahů, zajištění aktivní spolupráce. Smlouva tedy nevymezuje zcela konkrétně povinné konání organizací, spíše určuje společný postup, koordinaci při provádění prací, které jsou součástí jiného právního vztahu. Nejedná se zároveň o úplatné směnné vztahy. Charakter těchto smluv je přibližuje spíše k přípravným smlouvám než k dodávkovým. Jejich subjekty jsou zpravidla budoucí dodavatelé a odběratelé a smyslem smlouvy je připravit a vyjasnit budoucí dodavatelsko-odběratelské vztahy. Lze je k nim proto řadit na základě pravidla souvislosti. Přímo o dodavatelsko-odběratelské vztahy v užším smyslu nejde, patří však k dodavatelsko-odběratelským vztahům v širším smyslu.

Tím se dostávám k problematice dvojího možného chápání dodavatelsko-odběratelských vztahů.

V užším smyslu, tak říkajíc za dodavatelsko-odběratelské vztahy „ve vlastním slova smyslu“, jsem dosud považovala hospodářské závazky, jejichž předmětem je dodávka výrobků, prací nebo výkonů. Takové vztahy vznikají na základě hospodářské smlouvy, popř. jiné právní skutečnosti, jejich subjektem je dodavatel a odběratel (může být nazýván odlišně), zanikají a mění se v souladu se zánikem a změnou závazkového vztahu.

Zmínila jsem se však již o úzké souvislosti smlouvy o spolupráci na projektové a organizační přípravě stavby a smlouvy o spolupráci na řešení nové technologie s vlastními dodavatelsko-odběratelskými vztahy. To platí v nemenší míře i obecně o smlouvě o přípravě dodávek, o projednávání dodavatelsko-odběratelských vztahů v plánovacím procesu, o plánovacích aktech atd. Všechny tyto právní skutečnosti bezprostředně ovlivňují budoucí vlastní dodavatelsko-odběratelské vztahy, i když na jejich základě ještě nevzniká konkrétní povinnost dodat. Vznikají však jiné právní vztahy, zpravidla přímo determinující obsah budoucích dodavatelsko-odběratelských vztahů. Především jsou to vztahy týkající se kontraktační povinnosti. Organizace sice není dosud povinna dodat — v tomto směru nejde o dodavatelsko-odběratelský vztah — je však povinna uzavřít hospodářskou smlouvu na dodávku. V tomto směru již jde o hospodářský závazek, který bezprostředně souvisí a předurčuje závazek dodavatelsko-odběratelský. Podobně lze mluvit i o souvislostech právních vztahů, v nichž je organizace povinna projednat dodavatelsko-odběratelské vztahy apod. Zde jde ovšem o rozšíření, které prolíná až do sféry vertikálních vztahů a plánovacího procesu (rozpis plánu a směrnic atd.).

V tomto širším pojetí lze říci, že dodavatelsko-odběratelské vztahy se formují vlastně již ve sféře plánovacího procesu, tedy v etapě tvorby a rozpisování plánu, že jsou upřesňovány a konkretizovány při projednávání dodavatelsko-odběratelských vztahů v plánovacím procesu, v procesu uzavírání přípravných smluv a konečně smluv dodávkových. Není tedy nedůvodné mluvit o dodavatelsko-odběratelských vztazích v *širším smyslu*, který překračuje jejich úzké pojetí.

V souvislosti s pojmem dodavatelsko-odběratelských vztahů je třeba se zmínit ještě o souvislosti s občanskoprávní formou směnných vztahů, s civilními závazky. Je totiž zřejmé, že vedle rozdílů a shod mezi společenskými ekonomickými vztahy, které jsou předmětem obou právních odvětví, existuje také souvislost právní formy občanskoprávních a hospodářských závazků. Základ této souvislosti je třeba hledat v podmínkách kapitalistické ekonomiky, která v určitém stadiu představovala spojení izolovaných subjektů prostřednictvím směny, přičemž toto spojení bylo regulováno živelným působením ekonomických zákonitostí. Pro kapitalismus volné soutěže byla vyhovující právní úpravou občanskoprávní regulace založená na rovnoprávnosti a svobodném rozhodování jednotlivých účastníků smě-

ny. Tato regulace přestávala stačit vztahům odrážejícím pozdější rozvoj výrobních sil. Vzniklo obchodní právo.

Vznik socialistického výrobního způsobu podmínil rozvoj společenských vztahů v oblasti směny, které se vyznačovaly řadou nových rysů, o nichž jsem se již zmínila. Rovněž právní forma prošla vývojem, v němž reagovala na nové jevy. Vznikla nová právní odvětví, zejména pracovní právo, hospodářské právo, právo zemědělskodružstevní a pozemkové atd. Smlouva stala se institutem společným mnoha právním odvětvím (včetně správního práva), pojem závazku nabyl nového významu (viz níže). Tradiční civilistikou vypracované pojmy smlouvy kupní, smlouvy o dílo atd. zůstaly živými v rámci občanského práva, smlouvy hospodářské, pracovní atd., se jim značně vzdálily. Přesto některé formální shody lze pozorovat.

Formování dodavatelsko-odběratelských vztahů jako stále rozšířenějšího právního pojmu je dalším krokem k oddálení hospodářských závazkových vztahů od vztahů občanskoprávních. Je reakcí na vyhraňující se nový charakter směnných vztahů v socialistické ekonomické soustavě, který není účelné svazovat plněním na tradiční podobě právní formy.

Tak např. smlouvu o dodávce výrobků nelze dnes stavět do stejné roviny jako kupní smlouvu, podobně smlouvu o dodávce stavebních prací nelze ztotožnit se smlouvou o dílo. Tyto smlouvy lze přinejmenším považovat za zjednodušené abstrakce právní podstaty základu, jádra závazkového vztahu. Tedy asi tak, že základem smlouvy o dodávce je dání (ale často a zpravidla i výroba) věcí, u stavebních prací vykonání díla. Již skutečnost, že u dodávky výrobků nemusí jít o převod vlastnictví, ale jenom správy, ukazuje na odlišnou povahu této hospodářské smlouvy. Vedle rozdílů charakteristických obecně pro vztahy hospodářskoprávní a občanskoprávní a pro občanské a hospodářské závazky je, myslím, pro dodavatelsko-odběratelské vztahy významným odlišujícím rysem jejich *komplexní* charakter. Občanskoprávní závazky mají zpravidla značně jednodušší obsah, plynoucí z jejich ekonomicky jednodušší povahy. Hlavní povinností je věc odevzdat a na druhé straně zaplatit smlouvenou cenu apod. podle druhu smlouvy. Další existující povinnosti — pokud vůbec nějaké zbývají — jsou méně početné i významné. Naproti tomu dodavatelsko-odběratelské vztahy jsou obvykle poměrně rozsáhlým a komplikovaným *souborem* vzájemných práv a povinností, které jsou stanoveny smlouvou, zákonem, prováděcími předpisy atd. Zejména vyniká tato skutečnost v oblasti investiční výstavby. Ačkoli jde o smlouvu o dodávce, souvisí s dodávkou řada průvodních povinností, které mají odlišný charakter. To se týká např. povinnosti poskytovat druhé organizaci různé údaje, umožnit jí použít některá zařízení, povinnosti vytvořit podmínky pro plnění závazku určitým konkrétním jednáním, povinností na úseku fakturování a placení.

Dodavatelsko-odběratelské vztahy jsou tedy ve srovnání s občanskými

závazky složitými právními vztahy, jsou zároveň celými komplexy dalších právních vztahů. To ovlivňuje i odlišný charakter právní úpravy, souvisí to s prolínáním vertikálních a horizontálních prvků typickým pro hospodářské právo.

Závěrem je možno tedy říci, že dodavatelsko-odběratelské vztahy jsou právní formou směnných vztahů mezi socialistickými organizacemi. Jsou hospodářskoprávními, závazkovými vztahy, jejich objektem je dodávka výrobků, prací, výkonů. Vedle užšího pojetí lze dodavatelsko-odběratelskými vztahy rozumět rovněž vztahy vznikající v období tvorby a rozpisu plánu, projednávání DOV v plánovacím procesu a jiné přípravné vztahy, které budoucí hospodářské závazky determinují. Dodavatelsko-odběratelské vztahy mají řadu specifických rysů, které zdůvodňují jejich specifickou právní úpravu, jejich samostatný význam. Vyhraňování pojmu dodavatelsko-odběratelských vztahů souvisí s rozvojem socialistických výrobních vztahů a výrobních sil, s jejich oddalováním od tradiční civilistické právní formy občanskoprávních závazků.

PLATNÁ PRÁVNÍ ÚPRAVA DODAVATELSKO-ODBĚRATELSKÝCH VZTAHŮ

Při určení okruhu právních norem, které lze považovat za upravující dodavatelsko-odběratelské vztahy, záleží na tom, zda budeme dodavatelsko-odběratelské vztahy pojímat v úzkém juristickém smyslu, tedy až od vzniku závazku k dodávce, nebo ve výše vymezeném širším pojetí. Hospodářsko-právní koncepce založená na jednotném chápání horizontálních a vertikálních vztahů podmiňuje druhý přístup. I v této otázce se zřetelně projevuje praktický význam řešení problému existence hospodářského práva jako samostatného právního odvětví. Nelze souhlasit s názory, které odmítají souvislost těchto otázek. Přístup k dodavatelsko-odběratelským vztahům by byl odlišný, kdybych plánovací akty zařadila do správního práva a hospodářské smlouvy na jejich základě uzavírané do práva občanského. Byl by znemožněn jednotný pohled na společenské vztahy, které v praxi probíhají nebo probíhat mají plynule, v návaznosti a vzájemné podmíněnosti, a jejichž právní úprava je rovněž takřka jednotná.

Považuji proto za nezbytné zabývat se v rámci tohoto paragrafu zejména poměrem plánu a závazku, tedy plánovacími akty, projednáváním dodavatelsko-odběratelských vztahů v plánovacím procesu, smlouvou o přípravě dodávek a úpravou kontraktační povinnosti, oprávněními nadřízených orgánů v této souvislosti a problematikou hospodářských smluv a jejich úlohy a rovněž jinými právními skutečnostmi zakládajícími závazky k dodávce.

1. PLÁNOVACÍ AKTY

Jedním ze základních rysů socialistické ekonomiky je její plánovité řízení. Od chvíle, kdy se naše ekonomika začala rozvíjet na základě nového výrobního způsobu, je plánování a jeho zdokonalování věnována velká pozornost. Za třicet let prošlo plánování poměrně složitým vývojem — jak po stránce institucionální, tak po stránce plánovací metodiky.

Zatímco v prvních obdobích měl plán charakter direktivní a detailní, od konce padesátých let začala nabývat vrch opačná tendence. Poznání, že podrobné centrální plánování není v optimální kvalitě realizovatelné, vedlo ke snahám zaměřit plán pouze na nejdůležitější otázky a v ostatních směrech jej nahradit ekonomickými nástroji. Tato tendence vyvrcholila rovněž extrémním řešením, které mělo dalekosáhlé neblahé důsledky. Vedla na-

konec až ke snaze přeměnit plán v pouhou informaci o budoucím vývoji a z převážné části ponechat vývoj hospodářství živelné tržní samoregulaci.

Po odstranění těchto škodlivých a extrémních koncepcí pokračoval vývoj plánování od r. 1969 až ke dnešnímu stavu. Nedošlo ovšem k návratu k plánovacím teoriím padesátých let, hospodářská politika využívá poznatky z celého dosavadního vývoje a je založena na plánování základních otázek a proporcí, současném využívání ekonomických nástrojů i ponechání určitého prostoru podnikům. Na určující význam státního plánu a centrálního řízení je kladen velký důraz. V řízení národního hospodářství se uplatňuje zásada demokratického centralismu.

Historický vývoj plánování a soustavy řízení naší ekonomiky vždy bezprostředně ovlivňoval i právní úpravu a úlohu dodavatelsko-odběratelských vztahů. Úloha hospodářské smlouvy byla závislá i na plánovací metodice. Na druhé straně zřejmě není správné charakterizovat tuto závislost prostou nepřímou úměrou — čím větší úloha plánu, tím menší úloha hospodářské smlouvy. Dnešní hospodářská politika, charakterizovaná úsilím o posílení významu plánu a zároveň úsilím o zvýšení role hospodářských smluv, je toho dokladem.

Stejně jako úprava aktů hospodářského řízení obecně, byla i úprava plánovacích aktů vždy slabinou našeho právního řádu. Ačkoli tento pojem se vždy užíval, právní předpisy jej jednoznačně a jednotně nevymezovaly. Pojetí plánovacích aktů bylo v podstatě vytvářeno teorií, navíc takřka výhradně teorií administrativněprávní. Literatura o právní povaze plánovacích aktů je poměrně chudá.

Pojetí plánovacích aktů bylo dříve značně širší než jak je zakotvuje dnešní platná právní úprava. Tak M. Gašpar¹¹⁾ považuje za plánovací akty tzv. všeobecné plánovací akty, tj. plány jednotlivých stupňů řízení, akty bilanční, tj. bilance a akty rozpisu bilancovaných fondů a speciální plánovací akty, např. investiční listy, dodávkové příkazy atd. Funkcí plánovacích aktů podle Gašpara je zabezpečení výsledků plánovací činnosti, realizace zákona o státním plánu, konkretizace úkolů státního plánu.¹²⁾

HZ a zejména zákon o národohospodářském plánování č. 145/1970 Sb. znamenal nový vývojový stupeň i v pojetí plánovacích aktů. Tento zákon v § 24 odst. 1 přinesl definici plánovacího aktu.¹³⁾ Vymezení pojmu plánovacího aktu podle zákona o národohospodářském plánování nemá ovšem řešit teoretické problémy pojmu plánovací akt. Jak plyne z výslovného

¹¹⁾ M. Gašpar: Plánovacie akty a ich funkcia v riadení národného hospodárstva ČSSR, SAV 1963.

¹²⁾ Tamtéž, str. 129.

¹³⁾ § 24/1 cit. zák. zní: „Úkol státního plánu a jeho rozpis, z něhož vyplývá pro dodavatele povinnost dodávky výrobků, prací anebo výkonů pro určitého odběratele, je plánovacím aktem podle příslušných ustanovení hospodářského zákoníku.“

znění závěru citovaného ustanovení, je tato definice podána pro účely realizace hospodářského zákoníku, tedy pro aplikaci ustanovení kodexu o kontraktní povinnosti. Plánovací akt je vymezen pouze v souvislosti se závazkovými vztahy, jejichž má být základem. I v tomto směru však nebyly odstraněny všechny obtíže. Určení plánovacího aktu podle § 24 odst. 1 zákona č. 145/1970 Sb. se především jevilo jako příliš úzké. Další právní úprava byla obsažena ve vyhl. SPK č. 33/1972 Sb. a později se vyhl. SPK a SA ČSSR č. 33/75 Sb. o projednávání dodavatelsko-odběratelských vztahů v plánovacím procesu.

Pojem plánovacího aktu v souladu s platnou právní úpravou je založen na rozlišování státních a hospodářských plánů. Zákon o národohospodářském plánování upravuje v § 3 soustavu národohospodářských plánů. Soustava je tvořena jednak *státními plány*, k nimž patří státní plány rozvoje národního hospodářství ČSSR, ČSR a SSSR. Ke státním plánům jsou řazeny rozpočty a měnový plán. Státní plány podle § 5 „tvoří závazný základ pro všechny ostatní národohospodářské plány“. Státní plány jsou schvalovány vládou — vládou ČSSR nebo ČSR, popř. SSSR. *Hospodářské plány* jsou podle § 3 cit. zák. plány federálních a republikových ústředních orgánů, orgánů středního článku řízení, plány socialistických organizací a národních výborů. O plánovacím aktu lze mluvit jenom tehdy, jestliže jde o rozpis úkolu *státního* plánu. Vyhl. č. 33/1972 Sb. však stanovila, že i úkol prováděcího hospodářského plánu, jímž příslušný orgán uloží dodavateli dodávkovou povinnost vůči určitému odběrateli má právní důsledky — je opatřením podle § 118 HZ (§ 9 odst. 2). V souvislosti s tímto ustanovením však vznikaly pochybnosti, zda toto opatření přímo zakládá závazek nebo jenom povinnost uzavřít smlouvu. Je ovšem třeba uvážit, že i plánovací akt v převážné většině zakládá pouze kontraktní povinnost. Bylo by nelogické, aby úkol prováděcího hospodářského plánu měl důsledky direktivnější. Maximálně by přímý vznik závazku mohl být připuštěn jako výjimečný za obdobných předpokladů jako je tomu u plánovacího aktu.¹⁴⁾ Vyhláška č. 33/1975 Sb. však toto ustanovení formulovala nově. Podle jejího § 11 odst. 2 „úkol prováděcího hospodářského plánu, jímž příslušný orgán hospodářského řízení uloží dodavateli dodávkovou povinnost vůči určitému odběrateli, osvědčuje, že dodávka je v souladu s možnostmi dodavatele“. § 11 odst. 2 cit. vyhl. tedy nenavazuje na § 118 HZ, ale na § 119 odst. 3 HZ. Má povahu právní domněnky zakládající tzv. nepřímou kontraktní povinnost. Z formulace ustanovení je však patrné, že jde o domněnku vyvratitelnou. Dalo by se soudit, že uvedená změna znamená jisté oslabení pozice úkolů hospodářských plánů. Avšak na druhé straně uložení

¹⁴⁾ Srov. A. Zirin: Aplikácia vyhlášky č. 33/1972 Zb. z aspektu predzmluvných sporov, AP 8/1973, str. 255–256.

těchto úkolů prostřednictvím opatření podle § 118 HZ nelze považovat za vyloučené, budou-li splněny podmínky, které § 118 HZ s takovým opatřením spojuje.

Plánovacím aktem podle zákona o národohospodářském plánování je rozpis úkolu státního plánu. Pojem úkolu plánu zákon blíže vysvětluje v § 23 odst. 1. Podle tohoto ustanovení se „Úkolem plánu stanoví povinnost určitým způsobem jednat nebo se jednání zdržet, zejména závazný úkol nebo závazný limit, stanovení priorit, závazná pravidla a postupy a zákazy. Vláda ČSSR může stanovit pro některé druhy úkolů plánu zvláštní postup.“ Citovaným stručným ustanovením je nahrazena poměrně podrobná úprava obsažená dosud ve vl. nař. č. 100/1966 Sb., kterou zákon o národohospodářského plánování zrušil.¹⁵⁾ § 23 odst. 2 zák. č. 145/1970 Sb. upravuje rovněž povinnost rozepsat úkol plánu¹⁶⁾.

V rámci zákonné úpravy plánovacího procesu je konkretizována i povinnost rozepisovat úkoly státního plánu. Vlády ČSSR, ČSR a SSR stanoví úkoly jako opatření k zabezpečení státních plánů vládám republik, federálním a republikovým ústředním orgánům, popř. nižším článkům řízení (§§ 15 odst. 3, 16 odst. 2 zák. č. 145/1970 Sb). Ústřední orgány, orgány středního článku řízení, KNV a ONV provádějí rozpis úkolů státního plánu, popř. úkolů směrnic na orgány a organizace, jež je budou uskutečňovat.¹⁷⁾ Socialistické organizace rozpracovávají uložené úkoly do vnitropodnikových útvarů.¹⁸⁾ Zákon tedy terminologicky vymezuje pojem rozpisu jako specifického aktu, s nímž jsou spojeny další právní důsledky a odlišuje ho od činností z ekonomického hlediska podobných.

§ 24 odst. 1 cit. zák. stanoví jako další pojmový znak plánovacího aktu, že z něho „vyplývá pro dodavatele povinnost dodávky výrobků, prací anebo výkonů pro určitého odběratele...“. Vyhláška č. 33/1975 Sb. v této souvislosti (stejně jako předchozí vyhl. č. 33/1972 Sb.) vypočítává náležitosti plánovacích aktů tak, že musí obsahovat předmět a čas plnění (a to alespoň v hloubce odpovídající Seznamu surovin, materiálů a výrobků stanovenému pro vypracování návrhů prováděcích plánů) a musí označit odběratele po dohodě s jeho nadřízeným orgánem, nevyplývá-li dodavatelská organizace jednoznačně již z předmětu plnění (srov. § 9 odst. 3 vyhl. č. 33/1975 Sb.).

¹⁵⁾ Formulaci § 23 odst. 1 zákona o národohospodářském plánování nelze považovat za zdařilou. Na její přílišnou šíři již bylo v literatuře poukazováno. Srov. Z. Příbyl: Socialistické podniky v ČSSR, Praha 1973, str. 124–125.

¹⁶⁾ „Adresát úkolu je povinnen rozepsat úkol na podřízené organizace (orgány), popř. jej sám splnit; odpovídá za kvalitu, komplexnost a vnitřní soulad rozpisu. Při rozpisu se mohou úkoly zpevnit nebo stanovit další nebo rozšířit jejich okruh, pokud vláda ČSSR, popř. vlády republik nestanoví jinak“ (§ 23 odst. 2 zák. č. 143/1970 Sb.).

¹⁷⁾ Viz § 19 odst. 1 písm. d), § 20 odst. 1 písm. d), § 22 odst. 1, 3 zákona o národohospodářském plánování č. 145/1970 Sb.

¹⁸⁾ Viz § 21 odst. 1 písm. c) cit. zák.

Jedná-li se však o dodávky pro vývoz, je možné, aby plánovacím aktem byl i rozpis prováděcího státního plánu v souhrnném hodnotovém vyjádření nebo rozpis v hrubším sortimentním členění za podmínek stanovených v § 20 odst. 2 a 3 cit. vyhl. Současná přednostní orientace hospodářské politiky na zlepšení situace na úseku zahraničního obchodu i tímto dostala svůj právní výraz. V případě, že rozpis úkolu státního plánu nemá náležitosti požadované § 9 odst. 3 vyhl. č. 33/1975 Sb., je tento akt osvědčením, že zabezpečuje potřeby uvedené ve státním plánu jako přednostní. I zde je tedy vazba na nepřímou kontraktační povinnost podle § 119 odst. 3 HZ. Zabezpečení takového úkolu je však v rámci § 119 odst. 3 postaveno výše než zabezpečení úkolu hospodářského plánu (srov. § 11 cit. vyhl.).

Již výše jsem se zmínila, že znění § 24 odst. 1 zákona o národohospodářském plánování je příliš úzké. Vyhláška č. 33/1975 Sb. v § 9 odst. 2 vypočítává, které akty jsou za splnění dále uvedených podmínek plánovacími akty. Vedle rozpisů úkolů prováděcích státních plánů, u nichž ani dosud nemohly vznikat žádné pochybnosti, jsou to i rozpisy prováděné na dodavatele a odběratele bilančním gestorem na základě rozpisu plánů rozdělení stanovených prováděcími státními plány (§ 9 odst. 2 písm. c) vyhl. č. 33/1975 Sb.). Jde o ustanovení, které bylo převzato z předchozí vyhl. č. 33/1972 Sb. § 9 odst. 2 písm. b) nové vyhl. však původní úpravu doplňuje. Podle písm. b) cit. ust. jsou plánovacími akty rovněž „úkoly uložené ústředními orgány v rámci rozpisu úkolů prováděcího státního plánu k zabezpečení úkolů podle písmene a), jsou-li jako plánovací akt označeny“.¹⁹⁾

Vedle uvedených případů obsahuje nová vyhl. o projednávání dodavatelsko-odběratelských vztahů další markantní rozšíření rozsahu pojmu plánovací akt ve srovnání se zákonem o národohospodářském plánování. Její § 9 odst. 4 zní: „Stanoví-li tak směrnice, jsou plánovacími akty i rozepsané úkoly směrnic, pokud jsou jako plánovací akty označeny a mají-li jejich náležitosti. Úkoly směrnic se v takovém případě považují za úkoly státního plánu.“ Uvedené ustanovení posunuje v souladu s cílem hospodářské politiky vyjasňování dodavatelsko-odběratelských vztahů do období přípravy prováděcího státního plánu. Kontraktační povinnost tak vzniká již před schválením prováděcího státního plánu a hospodářské smlouvy se i tímto

¹⁹⁾ Srov. J. V i n š: Kontraktace v šesté pětiletce, Arbitrážní praxe č. 5/1975, str. 164: „Prakticky tedy bude-li ve státním plánu uložena např. dodávka určitého množství nákladních automobilů a tento úkol bude prostřednictvím FMVS rozepsán n. p. Tatra, Kopřivnice, potom tento tzv. „přímý rozpis“ je samozřejmě plánovacím aktem. N. p. Tatra Kopřivnice však k zabezpečení výroby nákl. automobilů bude potřebovat určité množství pneumatik. Dodávka pneumatik přitom nebude stanovena jako úkol státního plánu vládou. Jestliže však v tomto případě ministerstvo průmyslu ČSR stanoví jako úkol hospodářského plánu dodávky pneumatik pro FMVS, potom rozpis tohoto úkolu hospodářského plánu, bude-li proveden na n. p. Rudý říjen Gottwaldov s určením pro n. p. Tatra Kopřivnice, bude prováděn v rámci rozpisu státního plánu a bude plánovacím aktem; musí však být jako plánovací akt označen.“

způsobem stávají nejen nástrojem realizace státního plánu, ale i činitelem podílejícím se na procesu tvorby plánu.

Všechna uvedená rozšiřující ustanovení zůstávají v rámci § 24 odst. 1 zákona o národohospodářském plánování v tom smyslu, že plánovací akt má vždy za základ úkol státního plánu a jeho rozpis. Jestliže není přímo tímto rozpisem, posiluje právní jistotu a odstraňuje pochybnosti nová formální náležitost — označení rozpisu jako plánovací akt.

Z téže koncepce vychází i ustanovení § 10 vyhl. č. 33/1975 Sb. (obdobně jako v předchozí úpravě), které upravuje plánovací akt z hlediska období, v němž je vydán. Zásadně se plánovací akty vydávají při rozpisu úkolů prováděcích státních plánů, popř. směrnic. Výjimečně je přípustné, aby orgán hospodářského řízení vydal plánovací akt i po rozpisu prováděcího státního plánu „jsou-li pro to důležité důvody“ (§ 10 odst. 1, písm. b) cit. vyhl.). Rovněž pro tento případ je stanovena formální náležitost — označení jako plánovací akt.

Jestliže shrneme vše, co bylo řečeno o *pojmu plánovacího aktu*, vidíme, že z hlediska platné právní úpravy je poměrně přesně a především jednotně vymezen. Proti dřívějšímu chápání má dnes značně užší a specifičtější smysl. I nadále je základní funkcí plánovacího aktu zajistit realizaci úkolů státního plánu. Je to individuální právní akt, akt hospodářského řízení. Obsahem plánovacího aktu je *rozpis úkolu státního plánu nebo rozpis úkolu zajišťujícího úkol prováděcího státního plánu, popř. rozpis směrnic*. Není-li plánovací akt přímým rozpisem úkolu státního plánu, vyžaduje se zpravidla, aby byl označen jako plánovací akt. Navíc musí plánovací akt obsahovat určité obsahové náležitosti. V opačném případě není takový akt plánovacím aktem a neplyne z něho tedy kontraktační povinnost podle § 115 odst. 1 HZ. Dalším důsledkem je, že z takového aktu nemůže přímo vzniknout závazek podle § 117 HZ, ledaže by měl povahu opatření podle § 118 HZ. Pojem plánovacího aktu je vymezen § 115 odst. 1 hospodářského zákoníku, § 24 odst. 1 zákona o národohospodářském plánování a vyhláškou č. 33/1975 Sb., o projednávání dodavatelsko-odběratelských vztahů v plánovacím procesu. V této souvislosti je třeba poukázat na ustanovení § 19 této vyhl., které upravuje *povinnost vydávat plánovací akty* k zajištění závazků přijatých při jednáních o mezinárodních hospodářských vztazích orgány k tomu zmocněnými, které jsou zakotveny ve státních plánech. Tato povinnost vzniká, nebylo-li zajištění dosud provedeno hospodářskými smlouvami. § 19 vyhl. č. 33/1975 Sb. navazuje na ustanovení § 24 odst. 2 zákona o národohospodářském plánování, podle něhož příslušné orgány jsou povinny zabezpečit závazky přijaté při jednáních o mezinárodních hospodářských vztazích v plánech. Na základě splnění této povinnosti tedy dále vzniká povinnost vydat plánovací akty. Tím je kogentně a souvisle normováno zabezpečení mezinárodních závazků ve vnitrostátních hospodář-

ských vztazích. Taková úprava je především důsledkem rozvoje socialistické hospodářské integrace v rámci RVHP.

Změny plánovacích aktů nejsou zákonem o národohospodářském plánování nijak podrobně upraveny. Důležité ustanovení ve vztahu k hospodářským závazkům však obsahuje § 23 odst. 3 tohoto zákona. Podle něho nemusí být úkol plánu plněn, je-li vydáno příslušné rozhodnutí ukládajícího nebo jemu nadřízeného orgánu v rámci jeho pravomoci. Avšak „Hospodářské závazky jsou tím dotčeny jen tehdy, jestliže byl změněn plánovací akt“. V souladu a v souvislosti s tím stanoví hospodářský zákoník v § 125 povinnost organizace přistoupit na návrhy změny nebo zrušení závazku, jestliže je takový návrh činěn na podkladě plánovacího aktu. Smlouvy uzavřené v důsledku kontraktační povinnosti před vydáním plánovacího aktu jsou po jeho vydání organizace povinny změnit v souladu s obsahem tohoto aktu (§ 161 odst. 2 HZ). U tohoto ustanovení však nastává určitý faktický posun v důsledku nové úpravy vyhlášky č. 33/1975 Sb., podle které jsou plánovacími akty i rozepsané úkoly směrnic.

Z platné právní úpravy tedy plyne, že plánovací akty *mají vliv* nejen na vznik závazků, ale i na jejich změnu a zánik. Na druhé straně obsah plánovacích aktů, popř. jejich změn se promítá do hospodářských závazků zpravidla *prostřednictvím* dohody organizací. S výjimkou ustanovení § 117 HZ není působení plánovacích aktů automatické. Zprostředkování dohodou organizací je podmíněno potřebou další konkretizace plánovacích aktů. Významné je i to, že právní úprava poměrně přesně stanoví, kdy je možné a za jakých podmínek ovlivnit obsah hospodářských závazků plánovacím aktem, tedy zasahování orgánů hospodářského řízení do hospodářské činnosti organizací je právními předpisy v tomto směru omezeno a vymezeno.

Změny plánovacích aktů úzce souvisí se změnami hospodářských a státních plánů. Postup upravený § 27 zák. č. 145/1970 Sb. pro změny plánů bývá v praxi často nedodržován, což má neblahé důsledky pro dodavatelsko-odběratelské vztahy později vzniklé. Podle § 27 zákona o národohospodářském plánování je především možno navrhopvat a provádět změny pouze v případě, že se prokáže jejich účelnost. Ústřední orgány a orgány středního článku musí nové úkoly nebo změny úkolů, které hodlají stanovit, *projednat* před tím s organizací, která má úkol plnit. Jestliže nadřízený orgán změnou nebo stanovením nového úkolu naruší plán nebo závazky podřízeného orgánu nebo organizace, je povinen to řešit. Podobně podle odst. 3 uvedeného ustanovení musí navrhovatel změny hospodářského plánu řešit důsledky příslušnými návrhy opatření.

Zákonodárce byl tedy veden snahou *omezit změny plánů* na nejmenší možnou míru a v případě, kdy jsou nezbytné, zajistit *včasné řešení důsledků* dotýkajících se činnosti podřízených organizací a koneckonců dodavatelsko-odběratelských vztahů. V praxi však dochází k porušování uvedeného usta-

novení. Aplikace sankcí podle § 29 zákona o národohospodářském plánování by byla pro případ nedodržení postupu podle § 27 problematická, protože výsledkem nemusí být majetkový prospěch (odst. 1) ani nesplnění úkolu plánu. Naopak zpravidla budou dotčeny nepreferované dodavatelsko-odběratelské vztahy. Obtížné by zřejmě bylo i uplatnění odpovědnosti za škodu. Jestliže totiž dojde k narušení dodavatelsko-odběratelských vztahů podřízené organizace, např. ve vztahu k jejím jiným odběratelům, budou poškozeni tito další odběratelé. Další odběratelé mohou ovšem uzavřít dodatečně smlouvy s jiným dodavatelem, i když třeba za horších podmínek. Vzniklá škoda je jednak obtížně vyčíslitelná (narušení může jít i dále) a poškození jsou příliš vzdáleni škůdci. Taková anonymita a nepostižitelnost zřejmě napomáhá porušování uvedeného zákonného ustanovení. Zákon by zřejmě měl obsahovat specifickou sankci, jejíž účinnost ovšem není předem jistá.

Právní úprava obsažená v zákonu o národohospodářském plánování reguluje vertikální vztahy mezi socialistickými organizacemi a orgány hospodářského řízení. Týká se i jednoho z nejdůležitějších aktů hospodářského řízení. To je pokrok proti dřívějšímu stavu, avšak dosah tohoto zlepšení je omezený. I nadále zůstává velké množství vertikálních vztahů a aktů hospodářského řízení bez konkrétnější právní úpravy. Je třeba vymezit přesně postavení každého článku řízení, upravit podrobněji a obecně akty hospodářského řízení, odlišit jasně touto úpravou hospodářské řízení od správních vztahů. Vertikální vztahy hospodářskoprávního charakteru se musí odlišovat především tím, že zásahy vyššího článku do činnosti nižšího jsou možné jen v rámci právního předpisu a postupem právně upraveným. Právní normy jsou někdy příliš široké a bez upřesnění prováděcím předpisem poskytují příliš široké možnosti pro dodatečné a nepředvídané zásahy do hospodářské činnosti organizace. Nepříznivé důsledky dodatečných zásahů a jejich řetězovité pokračování je dnes dobře známo. Přesné vymezení postavení jednotlivých článků řízení je považováno i v dokumentech XV. sjezdu KSČ²⁾ za důležitý úkol.

Zdokonalování hospodářského práva na úseku řízení dodavatelsko-odběratelských vztahů má ještě velké možnosti a velké úkoly. Nevyváženost hospodářského zákoníku, který svou značně větší částí reguluje horizontální vztahy, má své pokračování i v ostatních hospodářskoprávních předpisech, kdy kromě několika úseků zůstává bez kvalitní právní úpravy značná oblast vztahů hospodářského řízení. Zdokonalení v tomto směru by

²⁾ Srov. Sborník hlavních dokumentů XV. sjezdu KSČ, Praha 1976, str. 126: „Ve zprávě o činnosti ústředního výboru strany soudruh Husák správně požadoval výrazné zdokonalení práce celé řídicí osy od ministerstva až po podnik. Zdaleka nejde jen o otázky organizační, jak se to mnohdy chápe, ale především o správné vymezení pravomocí a odpovědnosti podle stupňů řízení...“, dále str. 145 cit. publ.: „...zdokonalovat režimy řízení s cílem přesněji vymezit funkci a odpovědnost řídicích článků a snižovat jejich počet.“

také posílilo právní jistotu a přehlednost hospodářskoprávních vztahů. Na druhé straně je ovšem třeba hodnotit zákon č. 145/1970 Sb. jako pokrok právě v uvedeném směru, pokrok, který se plně osvědčil. Problematika plánování a plánovacích aktů je rovněž úkolem pro vědu hospodářského práva, která ji dosud nechává většinou stranou pozornosti.

Plánovací akty jsou jednou z nejvýznamnějších forem, jimiž jsou dodavatelско-odběratelské vztahy řízeny za využití právní formy. Prostřednictvím tohoto druhu aktů hospodářského řízení jsou národohospodářské plány transformovány až do konkrétních dodavatelско-odběratelských vztahů, do konkrétních hospodářských závazků. Jednotná právní úprava plánovacích aktů je zdokonalením právní formy na tomto úseku. Méně kladným rysem již je skutečnost, že základní, jednotný a obecný pojem plánovacího aktu stanovený zákonem je rozšiřován nižší právní normou natolik, že jen těžko lze ještě mluvit o prováděcím ustanovení. V zájmu právní jistoty, stability a formální bezchybnosti právních předpisů by bylo vhodné, aby natolik základní pojem, jakým je plánovací akt, byl vyčerpávajícím způsobem vymezen v zákoně.

2. SMLOUVA O PŘÍPRAVĚ DODÁVEK

Smlouva o přípravě dodávek není novým institutem hospodářského práva. Přesto nabývá v poslední době zvlášť velké důležitosti. Zkušenosti totiž ukazují, že je vhodným spojovacím článkem mezi plánem a dodávkovými smlouvami, že tuto smlouvu lze užívat jako nástroj řízení dodavatelско-odběratelských vztahů. V právní úpravě se dobré zkušenosti s používáním smlouvy o přípravě dodávek projevují její stále častější úpravou v ZPD, v hojnějším ukládání kontraktační povinnosti na její uzavření.

Ačkoli jde o smlouvu, tedy právní úkon organizací, i v tomto případě dochází k dosti intenzivní vertikální determinaci obsahu a rovněž samotného faktu uzavření smlouvy. Smlouva o přípravě dodávek je významnou a neoddělitelnou součástí procesu formování dodavatelско-odběratelských vztahů. Je prostředkem transformace úkolů plánu a na druhé straně je podkladem pro vypracování plánů.

Předchůdce smlouvy o přípravě dodávek byla před vydáním hospodářského zákoníku tzv. smlouva rámcová a později smlouva kapacitní. Rámcová smlouva se ovšem od smlouvy o přípravě dodávek dosti podstatně odlišovala, uzavíraly ji nadřízené orgány budoucích kontrahentů. Kapacitní smlouvy byly dnešní smlouvě o přípravě dodávek podobnější.²¹⁾ Hospodářský zákoník v původním znění z roku 1964 zakotvil smlouvu o přípravě

²¹⁾ J. Marčánová: Smlouvy o přípravě dodávek v investiční výstavbě, Arbitrážní praxe č. 11, 1975, str. 363.

dodávek v části šesté, hlavě první, oddíl první „Poměr plánu a závazku“. Na tomto místě vymezil smlouvu o přípravě dodávek z hlediska její funkce v plánovacím procesu. Měla především „vytvářet předpoklady pro stanovení úkolů v ročním plánu“, projednávání těchto smluv mělo prověřovat možnost zajištění uvažovaných úkolů v dodavatelsko-odběratelských vztazích. Současně byla pod názvem „smlouva o přípravě dodávek“ uvedena v rozsahu širším, jako smlouva „o přípravě dodávek výrobků, prací nebo o přípravě jiné spolupráce mezi organizacemi.“²²⁾

Jádro úpravy smlouvy o přípravě dodávek však hospodářský zákoník obsahoval v hlavě první části sedmé, tedy v souvislosti s hospodářskými závazky při dodávce výrobků. Na tomto místě byla upravena povinnost projednávat dodavatelsko-odběratelské vztahy v období přípravy prováděcího (ročního) plánu, tedy materie, kterou dnes v dokonalejší podobě obsahuje vyhláška č. 33/1975 Sb. Smlouva o přípravě dodávek byla definována v § 157 HZ jako *shoda mezi budoucím dodavatelem a odběratelem o uvažovaném rozsahu dodávek, které mají být zajišťovány smlouvami o dodávce výrobků na následující rok*. Tato shoda musela být dosažena při projednávání dodavatelsko-odběratelských vztahů na podkladě předběžných rozpisů úkolů ročního plánu. Hlavním obsahem smlouvy tedy nebyl závazek uzavřít v budoucnu smlouvu o dodávce výrobků, ale dohoda o rozsahu dodávek. V případě, že uvedená shoda nebyla dosažena při projednávání dodavatelsko-odběratelských vztahů na základě předběžných rozpisů, byla smlouvou o přípravě dodávek jen v případě, že ji strany takto označily. Ve smlouvě o přípravě dodávek bylo možno rovněž sjednat skladbu budoucích dodávek. Jestliže odběratel tuto dohodu nepožadoval, stanovil zákon domněnku, že „smlouvy o dodávce výrobků budou uzavírány přibližně ve stejné skladbě jako v předcházejícím roce“ (viz § 157 odst. 2 HZ v původ. znění). Organizace měla možnost odmítnout uzavření smlouvy o přípravě dodávek, avšak toto rozhodnutí byla povinna zdůvodnit organizací, která návrh podala (§ 157 odst. 3 cit. zák.). Organizace byly povinny včas smlouvu přizpůsobit změnám, k nimž dojde při schvalování nebo provádění ročního plánu. Podle § 160 cit. zák. bylo možné v předpisech o plánování stanovit kontraktační povinnost k uzavření této smlouvy. Spory o uzavření nebo obsah smluv o přípravě dodávek rozhodovaly nadřízené orgány (§ 158 cit. zák.). Kontraktační povinnost na základě smlouvy o přípravě dodávek byla upravena shodně jako ve znění dnes platném v §§ 161 odst. 2 a 163 HZ.

Původní úprava smlouvy o přípravě dodávek tedy nebyla omezena jen na dodávku výrobků. Tato smlouva byla předpokládána i pro ostatní oblasti spolupráce socialistických organizací. Pod § 116 HZ bylo zřejmě možné za-

²²⁾ Srov. § 116 zák. č. 109/1964 Sb.

hrnout i smlouvy o přípravě přeprav. Právní úprava smlouvy o přípravě dodávek vymezovala především funkci této smlouvy, zařazovala ji z hlediska místa v plánovacím procesu. Nepředpokládala využití smlouvy o přípravě dodávek vzhledem ke střednědobému plánu. Jako jedinou náležitost stanovila shodu o uvažovaném rozsahu dodávek dosaženou mezi budoucími kontrahenty dodávkové smlouvy za jistých zákonem stanovených okolností a na základě stanovených podkladů. Nedostatek těchto okolností bylo možno zhojit označením smlouvy jako smlouvy o přípravě dodávek. Takto podrobná úprava se však týkala jen dodávek výrobků. Vzhledem k tomu, že § 116 ve společné části o hospodářských závazcích se smlouvou o přípravě dodávek zabýval, avšak nestanovil její náležitosti ani je jinak neupravil, lze předpokládat, že zákonodárce nepřikládal úpravě § 157 a násl. HZ širší použití než pro závazky při dodávce výrobků. Smlouva o přípravě dodávek tak byla institutem, jehož zákonná úprava byla jen velmi rámcová.

Určitou změnu úpravy smlouvy o přípravě dodávek v části sedmé HZ znamenala vyhl. č. 139/1965 Sb., o úpravě některých hospodářských závazkových vztahů. Podle § 7 této vyhlášky vznikla smlouva o přípravě dodávek jen v případě, že shoda o uvažovaném rozsahu dodávek mezi budoucím dodavatelem a odběratelem byla jako smlouva o přípravě dodávek označena. Tato formální podmínka vnášela do přípravných vztahů mezi dodavatelem a odběratelem jistotu o tom, zda jejich dohoda je nebo není smlouvou o přípravě dodávek. Účinnost vyhlášky č. 139/1965 Sb. byla dvakrát prodloužena, naposledy do 31. 12. 1970 (prvé prodloužení uskutečnila vyhl. č. 119/1967 Sb. a druhé vl. nař. č. 169/1968 Sb.). Na druhé straně stačilo, aby mezi stranami došlo ke shodě o rozsahu budoucích dodávek a k označení této shody požadovaným způsobem, aby vznikla smlouva o přípravě dodávek. Tento institut se tedy rozšiřoval za hranice vymezené původním § 157 HZ.

Novela hospodářského zákoníku z roku 1970 se podstatně dotkla i institutu smlouvy o přípravě dodávek. Došlo ke změně v systematickém zařazení norem o smlouvě o přípravě dodávek tím, že ustanovení části sedmé byla zrušena a jediná úprava je soustředěna v části šesté, v novelizovaném § 116 HZ. Tím se sjednotila smlouva o přípravě dodávek pro všechny hospodářské závazky, a to zřejmě pro závazky při dodávkách. Tento výklad ovšem není jednoznačný, svědčí pro něj pouze název smlouvy. Obsah § 116 HZ se zcela přiblížil klasickému pactum de contrahendo. Evidentně je možné pod tento institut zařadit smlouvy o přípravě přeprav, což ovšem nemusí být v rozporu s prvním uvedeným výkladem, protože závazky v nákladní přepravě lze považovat za dodavatelsko-odběratelské vztahy.

Úprava z roku 1970 přinesla mnoho nového pro tento institut. Nebyla ponechána koncepce vyhl. č. 139/1965 Sb. a smlouva o přípravě dodávek

je charakterizována specifickým obsahem, nikoli formálním označením. Odst. první § 116 HZ obsahuje právní definici této smlouvy jako závazku jedné nebo více organizací uzavřít do stanovené doby a na předpokládaný rozsah plnění budoucí smlouvu. Tento výčet náležitosti smlouvy je ve srovnání s původní úpravou charakteristický příklonem k tradiční právní terminologii (plnění — dodávky) a k větší juristické přesnosti. Definice má klasickou strukturu, což je nesporně na prospěch věci.

§ 116 HZ (v úplném znění vyhlášeném pod č. 37/1971 Sb.) obsahuje i další závazná ustanovení. Tak především vedle závazku k uzavření budoucí smlouvy může smlouva o přípravě dodávek obsahovat též závazky ke vzájemné spolupráci za účelem řádné a včasné přípravy budoucích plnění (odst. 2 cit. ust.). Závazek ke spolupráci je tedy obsahem smlouvy jen tehdy, je-li to vůle stran, nebo v souvislosti s odst. 4, stanoví-li to prováděcí předpis. Novelou byl rovněž upraven vznik smlouvy o přípravě dodávek, a to odchylně od § 153 HZ. Ke vzniku smlouvy je třeba, aby došlo k dohodě o celém jejím obsahu.

V souvislosti s ustanovením § 116 odst. 3 HZ se v praxi objevil problém přípustnosti *dílčího konsensu* u smlouvy o přípravě dodávek. V literatuře byla tato otázka rovněž diskutována.²³⁾ Vycházíme-li z kogentního ustanovení § 116 HZ, je nesporné, že strany se musí dohodnout o všech náležitostech smlouvy, tedy pochopitelně i o předmětu plnění. Jestliže organizace potvrdí návrh jen v rozsahu některých položek nebo části tohoto předmětu plnění, může smlouva vzniknout, je-li splněna podmínka dohody o této části. Pokud bychom však nevyžadovali další projev vůle organizace, která podala návrh smlouvy, znamenalo by to, že za součást smlouvy o přípravě dodávek je považováno její neodmítnutí, přivolení mlčky. V souvislosti s požadavkem písemné formy hospodářských smluv a s ustanovením § 153 odst. 2 písm. a) HZ by však takovýto výklad nebyl v souladu se zákonem. § 153 odst. 2 písm. a) HZ totiž upravuje zcela obdobný případ ve vztahu ke smlouvě o dodávce výrobků. Podle tohoto ustanovení se takový souhlas učiněný mlčky připouští se stejnými důsledky, jako kdyby zde byl písemný projev vůle. Proto myslím, že otázka *dílčího konsensu* u smlouvy o přípravě dodávek se týká právě okolnosti, zda takové přijetí návrhu bude považováno za nový návrh, na nějž je třeba písemně odpovědět. Pouhé mlčení nemůže splnit podmínky § 116 HZ.

Na druhé straně je zřejmé, že opačné názory vycházejí z požadavků praxe, v níž se jeví značná potřeba připustit *dílčí konsens*. I z tohoto dů-

²³⁾ Srov. články dr. Vinše, *Arbitrážní praxe* č. 2, 1961, str. 64 a násl.; Hrachoviny, *Arbitrážní praxe* č. 5/1974, str. 165 a násl.; Tvarožka, *Arbitrážní praxe* č. 10, 1974, str. 333 a násl. Dále viz M. Tomsa: „Je možný *dílčí konsens* u smlouvy o přípravě dodávek?“, *Arbitrážní praxe* č. 6, 1975, str. 194 a násl.

vodu se rovněž argumentuje zásadami hospodářské politiky. Z hlediska přesného výkladu právního předpisu však myslím, že je více v souladu se zákonem odmítnutí dílčího konsensu.

§ 116 odst. 4 HZ obsahuje poměrně rozsáhlé zmocnění pro prováděcí předpisy, které mohou podrobněji upravit náležitosti smlouvy a mohou odchýlně upravit její vznik. Smlouva o přípravě dodávek tedy nemusí vzniknout vždy dohodou o celém jejím obsahu, ale prováděcí předpis může umožnit, aby vznikla jiným způsobem. I takto je možné řešit problematiku dílčího konsensu. Podle § 116 odst. 4 HZ může být dále právním předpisem (tedy nejen prováděcím) stanovena povinnost tuto smlouvu uzavřít. Poslední věta cit. ustanovení otevírá dveře dvoustupňové kontraktační povinnosti. V současné době je toto zmocnění již prováděcími předpisy využito.

Smlouva o přípravě dodávek je tedy podle platné právní úpravy obecným smluvním typem, který lze použít ve všech druzích dodavatelsko-odběratelských vztahů. Dvoustupňová kontraktace umožňuje i dvoustupňovou kontraktační povinnost. Funkcí smlouvy o přípravě dodávek je i nyní především příprava státního prováděcího plánu, avšak je perspektivním právním instrumentem i v souvislosti se zajišťováním plánu střednědobého. Propojuje plánovací proces se vznikem dodávkových hospodářských závazků v tom smyslu, že především konkretizuje úkoly plánu z hlediska sortimentní skladby. Prostřednictvím této smlouvy lze tedy vyjasňovat dodavatelsko-odběratelské vztahy na delší období před uzavřením dodávkových smluv. Specifickou úlohu plní smlouva o přípravě dodávek na úseku zahraničního obchodu a v investiční výstavbě.

Z hlediska právního je smlouva o přípravě dodávek pactum de contrahendo. Jejím obsahem je tedy závazek organizace (jedné nebo obou) uzavřít v budoucnu hospodářskou smlouvu. Pokud smlouvu neuzavře, může k tomu být přinucena rozhodnutím státní arbitráže. Navíc některé nové předpisy, o nichž se níže zmíním, stanoví majetkové sankce pro případ nesplnění závazku ze smlouvy o přípravě dodávek. Takové majetkové sankce jsou v hospodářském právu novým jevem. Jako důsledek nesplnění závazkové povinnosti zapadají do systému majetkových sankcí zakotvených v hospodářském zákoníku. Nedotýkají se hlavního závazku k uzavření dodávkové smlouvy.

Na úseku dodávek výrobků a prací platí dosud základní podmínky dodávky převážně z roku 1964. Tyto předpisy jsou dnes již v mnoha směrech zastaralé a je pocíťována potřeba jejich novelizace. Většinou smlouvu o přípravě dodávek neupravují, obvykle nestanoví ani povinnost ji uzavřít. Tak např. vyhl. č. 136/1964 Sb. v § 40 sice upravuje smlouvu o přípravě dodávek oprav stavebních strojů užívaných při těžbě nebo výrobě staveb-

ních hmot, ale tato úprava spočívá v pouhém příkladném výčtu náležitostí smlouvy.²⁴⁾

I na tomto úseku však došlo v posledních letech k některým novým úpravám. Základní význam má — obdobně jako na jiných úsecích hospodářského závazkového práva — vyhláška o projednávání dodavatelsko-odběratelských vztahů v plánovacím procesu. Vzhledem k tomu, že pro některé skupiny výrobků je projednávání dodavatelsko-odběratelských vztahů obligatorní, je důležité ustanovení § 5 odst. 6 vyhl. č. 33/1975 Sb. o kontraktační povinnosti na základě protokolu o projednání v rozsahu, v němž není rozporný. Pro organizace tak vzniká reálná možnost vynutit si uzavření smlouvy o přípravě dodávek.

Ještě před vyhláškou o projednávání dodavatelsko-odběratelských vztahů byla vydána vyhláška hlavního arbitra ČSSR (podle § 395 písm. b) HZ) č. 140/1970 Sb., o úpravě některých závazkových hospodářských vztahů při dodávkách *určených spotřebních výrobků*. Vyhláška platila pouze do 31. 12. 1972 a vztahovala se na základní druhy spotřebních výrobků (srov. § 1 cit. vyhl.). Povinnost uzavřít smlouvu o přípravě dodávek vznikala dodavatelským i odběratelským organizacím na základě dohody nadřízených orgánů, generálních ředitelství, popř. svazů družstev — o objemu dodávek na příslušný rok. Vyhláška dále stanovila náležitosti smlouvy o přípravě dodávek. Pro případ porušení povinnosti uzavřít dodávkovou smlouvu na příslušné období ve stanovené výši zakotvila vyhláška *majetkovou sankci* ve výši 5 0/0 z ceny nekontrahovaných výrobků. Sankci byla organizace povinna zaplatit druhé smluvní straně. Povinnost uzavřít dodávkovou smlouvu podle výslovného ustanovení vyhlášky (§ 3) nebyla dotčena. Významné je rovněž ustanovení § 4 cit. vyhl., podle něhož se organizace v dodávkové smlouvě byla povinna zavázat k dodávce *kompletního sortimentu* jednotlivých druhů výrobků v každém měsíci. Vyhláška dále zvýšila majetkové sankce stanovené hospodářským zákoníkem pro případ prodlení a vad na dvojnásobek.

Z obsahu vyhl. č. 140/1970 Sb. je zřejmé, že právo v tomto případě převzalo funkci *operativního* nástroje řízení hospodářství. Požadavek stability vztahů ustoupil před okamžitou potřebou vyřešit aktuální nerovnovážné jevy v ekonomice. Toto působení práva je předvídáno ustanovením § 395 písm. b) HZ, který umožňuje SA ČSSR, „vyžadují-li to naléhavé potřeby národního hospodářství“, upravit „hospodářské závazky na přechodnou dobu pro jednotlivá odvětví (obory) nebo organizace odchylně od ustanovení tohoto zákona a předpisů vydaných k jeho provedení“.²⁵⁾ Vedle opatření k odstranění nerovnovážných jevů má citované ustanovení i jiný

²⁴⁾ Podrobněji o základních podmínkách dodávky viz § 2, oddíl 5.

²⁵⁾ Srov. § 395 HZ.

význam — otevírá cestu ověřování nových právních úprav bez obtížné novelizace hospodářského zákoníku, která by byla prováděna navíc s nejistým výsledkem. V tomto směru sehrála svou roli např. vyhláška č. 139/1965 Sb. Paragraf 395 písm. b) HZ je využitím právní normy v hospodářském právu velmi netypickým. Základním požadavkem právní jistoty je přece relativní stabilita úpravy. A zde právě k zajištění této právní jistoty a stability je umožněno Státní arbitráži ČSSR dalekosáhle zasahovat do zákonné právní úpravy. V praxi může uvedená právní norma působit kladně nebo také velmi záporně. To je zcela závislé na způsobu jejího použití. I z tohoto důvodu zmocňuje právě Státní arbitráž ČSSR, která svou právní odborností má být zárukou, že ustanovení § 395 písm. b) HZ bude využíváno velmi opatrně a výhradně v celospolečenském zájmu.

Vyhl. č. 135/1964 Sb. o základních podmínkách dodávky strojírenských výrobků byla novelizována v roce 1972 vyhláškou č. 57 Sb. Novelizace se týkala dodávek organizacím vnitřního obchodu a spotřebního družstevnictví. V jejím § 34 b, který má z větší části mnohomluvný, proklamativní charakter, se stanoví, že výrobní a obchodní organizace uzavírají též „další smlouvy (dohody) o jiných způsobech spolupráce, zejména smlouvy (dohody) o spolupráci při zajišťování dodávek pro vnitřní trh, dohody o dodávkách vybraných druhů výrobků, smlouvy o přípravě dodávek. Proti zařazení smlouvy o přípravě dodávek mezi smlouvou „o jiných způsobech spolupráce“ lze mít námitky. Pod tímto termínem hospodářského zákoníku jsou zahrnuty jednak smlouvy části desáté HZ, jednak nepojmenované smlouvy a dále smlouvy upravené v jiných hospodářskoprávních předpisech. Smlouva o přípravě dodávek je však zakotvena v části šesté hospodářského zákoníku, její úprava prováděcími předpisy je založena na zmocnění § 116 HZ, nikoli na § 352 HZ. Prováděcí předpis by měl být v souladu s hospodářským zákoníkem i v takovýchto otázkách. Dalšími smlouvami obsaženými v tomto předpise se budu zabývat v jiné souvislosti. Pokud jde o smlouvu o přípravě dodávek, má značnou důležitost § 340 ZPD. (ZPD — základní podmínky dodávky.) Uzavření smlouvy o přípravě dodávek si může vyhradit nadřízený orgán. V ostatních případech ji uzavírá dodavatel a odběratel na minimálně roční období. § 116 HZ zmocňuje prováděcí předpisy k podrobnější úpravě náležitostí smlouvy o přípravě dodávek, k odchylné úpravě jejího vzniku a ke stanovení povinnosti tuto smlouvu uzavřít. Neumožňuje však nadřízeným orgánům vyhradit si uzavření této smlouvy. Je otázka, zda taková úprava v základních podmínkách dodávky — které pouze podrobněji rozvádějí ustanovení hospodářského zákoníku — nevybočuje z mezí pravotvorné kompetence FMHS. Takové vyhrazení by mělo další důsledky pro organizace. Obsah smlouvy by zřejmě byl závazný pro podřízené organizace, tedy vznikaly by jim závazky po vertikální linii bez dodržení náležitostí § 118 HZ. Jediné

schůdné řešení tedy je vykládat uvedené ustanovení tak, že smlouvu uzavřou nadřízené orgány, aniž to má vliv na právní vztahy podřízených organizací. Závazky z těchto smluv mohou nadřízené orgány zajišťovat za předpokladu splnění podmínek § 118 HZ. Jinou možností je úprava obsažená ve statutu. Předpoklad takové úpravy by ovšem měl být vyjádřen v cit. ustanovení základních podmínek dodávky.

Druhý odst. § 34 e vyhl. č. 57/72 Sb. stanoví *kontraktační povinnost*. Podkladem povinnosti uzavřít smlouvu o přípravě dodávek pro dodavatele i odběratele je dohoda nadřízených orgánů středního článku řízení (popř. svazů spotř. družstev) o tom, kterých výrobků se tato povinnost týká (dohodnuté výrobky). Ustanovení o náležitostech smlouvy, o lhůtě kontraktační povinnosti a o majetkových sankcích jsou obdobná jako ve vyhl. č. 140/1970 Sb.

Smlouvou o přípravě dodávek se zabývá i další novela základních podmínek dodávky. Je to vyhl. SA ČSSR č. 112/1962 Sb., kterou se mění a doplňuje vyhl. č. 131/1964 o základních podmínkách dodávky *výrobků spotřebního průmyslu*. Nová úprava se týká dodávek organizacím vnitřního obchodu. I zde vzniká oboustranná povinnost uzavřít smlouvu o přípravě dodávek výrobků, jejichž nomenklaturu dohodnou nadřízená generální ředitelství a oborové podniky výroby a obchodu, popř. svazy spotřebních družstev nebo jejich krajské orgány. Základem kontraktační povinnosti je rovněž dohoda nadřízených orgánů o objemu dodávek na příslušný rok (jako vyhl. 140/70 Sb., nikoli vyhl. č. 57/1972 Sb.). Jsou dále stanoveny náležitosti a majetkové sankce ve výši 5 % z maloobchodní ceny nekontrahovaných výrobků. Vyhl. č. 112/1972 Sb. však nehovoří o možnosti nadřízených orgánů vyhradit si uzavření smlouvy o přípravě dodávek.

Vedle smlouvy o přípravě dodávek tzv. „dohodnutých výrobků“ (viz výše) je táž smlouva upravena pro dodávky „určených výrobků“. Jedná se podle § 46 g novelizovaných základních podmínek dodávky o základní druhy spotřebních výrobků určené dohodou republikových ministerstev obchodu a průmyslu. Dodavateli určených výrobků jsou státní hospodářské organizace a odběrateli organizace vnitřního obchodu. I v tomto případě vzniká povinnost uzavřít smlouvu o přípravě dodávek nejpozději do třiceti dnů od obdržení dohody nadřízených orgánů o objemu dodávek na příslušný rok. Pro případ porušení povinnosti uzavřít dodávkovou smlouvu je stanovena majetková sankce ve výši 5 % maloobchodní ceny nekontrahovaných výrobků. Zaplacením sankcí nezaniká závazek smlouvu uzavřít. V dodávkových smlouvách se organizace musí zavázat k dodávkám kompletního sortimentu jednotlivých druhů výrobků v každém měsíci (§ 46 g odst. 4 vyhl. č. 112/1972 Sb.). Ani v případě určených výrobků není stanovena možnost vyhradit si uzavření smlouvy o přípravě dodávek nadřízenými orgány.

Srovnáme-li všechny uvedené právní úpravy smlouvy o přípravě dodávek v prováděcích předpisech, vidíme, že poněkud odlišný charakter má vyhl. č. 57/1972 Sb. novelizující ZPD strojírenských výrobků. Vedle některých jiných ustanovení, jimiž se budu zabývat později, je to poskytnutí možnosti nadřízeným orgánům, aby si vyhradily uzavírání smlouvy o přípravě dodávek. Toto ustanovení podle mého názoru vybočuje z rámce zmocnění hospodářského zákoníku, na jehož základě byl prováděcí právní předpis vydán. To neznamená, že by takové vyhrazení nebylo možno realizovat jiným způsobem. Zejména podle vládního nař. č. 91/1974 Sb. by bylo možné upravit statutem VJH takové oprávnění pro orgán středního článku řízení.

Z nejnovějších prováděcích předpisů k hospodářskému zákoníku obsahují úpravu smlouvy o přípravě dodávek ZPD *zemědělských výrobků a potřeb*, vyhl. č. 123/1976 Sb. (jimi byla zrušena vyhl. č. 55/1967 Sb.). Smlouvy o přípravě dodávek mají být v této oblasti uzavírány zpravidla na dobu pěti let (§ 7 odst. 2 cit. vyhl.). Je stanovena oboustranná kontraktační povinnost nákupní organizace a zemědělské organizace specializované na výrobu určitého výrobku, a to do výše úkolů, „která je v souladu s plánovanými potřebami národního hospodářství“. Tato velice široká formulace v podstatě zbavuje kontraktační povinnost vázanosti na nějaké formální podmínky (§ 7 odst. 3 cit. vyhl.). Ustanovení § 7 odst. 4 proklamuje kontraktační povinnost na dodávkovou smlouvu, byl-li vydán plánovací akt nebo byla-li uzavřena smlouva o přípravě dodávek. Smysl tohoto ustanovení není jasný, kontraktační povinnost je přece v těchto případech dána již podle hospodářského zákoníku. Je zcela zbytečné, dokonce škodlivé, aby prováděcí předpis opakoval zákonnou úpravu.

Novou povinnost stanoví organizacím § 7 odst. 5 cit. vyhl., podle něhož jsou organizace povinny zpřesnit smlouvu o přípravě dodávek v souladu s protokolem o projednání dodavatelsko-odběratelských vztahů v plánovacím procesu. ZPD tak stanoví další právní důsledek, který plyne z protokolu.

Dosti specifickou povahu mají *dodávky elektřiny, tepla, topných plynů, rop a gazolinu*. Na úseku těchto dodávek byly vydány nové základní podmínky dodávky vyhláškami č. 175 a 176/1973 Sb. Vyhl. č. 176/1973 Sb. upravila v § 4 smlouvu o přípravě dodávek topných plynů. Z formulace ustanovení není zcela jasno, zda má jít o kontraktační povinnost nebo ne.²⁶⁾ Správnější bude vykládat tuto normu, jako stanovení toho, co je pravi-

²⁶⁾ § 4 odst. 1 cit. vyhl. zní: „Dodavatelé topných plynů uzavírají s organizacemi, kterým byla podle zvláštních předpisů určena palivová základna, smlouvu o přípravě dodávek topných plynů ve smyslu hospodářského zákoníku.“ Odst. 2: „Smlouvy o přípravě dodávek se uzavírají nejpozději do dvou roků od právní moci...“

delné, avšak nikoli povinné. Je nedostatkem legislativní techniky, že se takovéto ustanovení dostalo do právního předpisu.

Podle odst. 3 cit. ustanovení velkoodběratelé uzavírají s dodavatelem smlouvu o přípravě dodávek na období pětiletého plánu. Smlouva v této souvislosti plní funkci konkretizace střednědobého plánu a jeho propojení s dodavatelsko-odběratelskými vztahy.

Pokud jde o starší ZPD, je třeba přihlédnout k čl. IV. zák. č. 138/1970 Sb., který zrušil všechna ustanovení základních podmínek dodávky upravující vznik hospodářských smluv nebo povinnost tyto smlouvy uzavřít. Např. vyhl. č. 147/1964 Sb., ZPD neperiodických a periodických publikací atd., stanovila kontraktační povinnost na smlouvy o přípravě dodávek neperiodických publikací, podobně jako vyhl. č. 173/1964 Sb., ZPD stavebních hmot, konstrukcí a dílců v § 29 pro výrobní organizace a odbytová místa. Smysl zrušovacího ustanovení je ovšem omezený, protože směřuje pouze do minulosti a znamená určité získání přehledu jenom pro krátkou dobu. Nové prováděcí předpisy upravují kontraktační povinnost smluv o přípravě dodávek ve značném rozsahu. Je otázka, zda není nebezpečné nebránit přílišnému nárůstu norem ukládajících kontraktační povinnost (s nimiž jsou zatím dobré zkušenosti). Kvantitativní nárůst povinností je nepřímý úměrný růstu jejich respektování v praxi.

Významná úprava smlouvy o přípravě dodávek byla v posledních letech provedena na úseku dodávek pro vývoz a z dovozu. Pojetí plánovacích aktů podle vyhl. č. 33/1972 Sb. nebylo pro zahraniční obchod vhodné. Paragraf 7 odst. 4 této vyhlášky proto předpokládal vydání zvláštního opatření, které by upravilo uplatňování plánovacích aktů pro tuto oblast. Protože však opatření vydáno nebylo, pomáhala si praxe především uzavíráním smluv o přípravě dodávek, které se velmi osvědčily. Konkretizovaly souhrnné hodnotové vyjádření úkolů plánu z hlediska sortimentu a jejich důsledky byly prakticky stejné jako při vydání plánovacího aktu.²⁷⁾ Tendence využívat smlouvu o přípravě dodávek na úseku zahraničního obchodu je podpořena i novou právní úpravou. Pozoruhodné je i to, že v době účinnosti vyhl. č. 33/1972 Sb. arbitráž neaplikovala pro dodávky v zahraničním obchodě ustanovení této vyhlášky o plánovacích aktech § 7 odst. 3, ale vycházela pouze z § 24 odst. 1 zákona o národohospodářském plánování. Tak bylo možné posuzovat jako plánovací akty i rozpisy úkolů státního plánu nesplňující náležitosti stanovené vyhláškou č. 33/1972 Sb. Tento poměrně volný výklad umožňoval předpoklad vydání opatření v § 7 odst. 4 uvedené vyhlášky.²⁸⁾

²⁷⁾ Srov. G. B u r i a n: „Smlouva o přípravě dodávek v zahraničním obchodu“, Arbitrážní praxe č. 10, 1973, str. 332 a násl.

Nové vyhlášky č. 33/1975 Sb. a č. 34/1975 Sb. reagovaly na dosavadní zkušenosti a přinesly mnoho nového.

Podle § 3 odst. 2 písm. b) vyhl. č. 33/1975 Sb. jsou organizace povinny projednávat dodavatelsko-odběratelské vztahy týkající se „dodávek pro vývoz, rozhodujících poddodávek pro vývoz investičních celků a dodávek z dovozu“. Plynulý proces projednávání dodavatelsko-odběratelských vztahů od tvorby a schválení státního plánu až po uzavření dodávkových smluv tím nabývá nepřetržité obligatorní povahy, kde jedna povinnost je důsledkem předchozí. Důsledkem obligatorního projednání, které má vést k bezrozpornému protokolu, je povinnost uzavřít smlouvu o přípravě dodávek (§ 20 vyhl. č. 33/75 Sb., § 3 písm. d) vyhl. č. 34/75 Sb.).

Avšak smlouva o přípravě dodávek má i novou funkci — při zajišťování závazků přijatých při jednáních o mezinárodních hospodářských vztazích orgány k tomu zmocněnými v případech, kdy není vhodné vydání plánovacích aktů. Této funkce se týká ust. § 19 vyhl. č. 33/1975 Sb. a dále § 3 písm. b) vyhl. č. 34/1975 Sb. Nadřízené orgány mohou v tomto případě uložit uzavření smlouvy o přípravě dodávek opatřením podle § 118 HZ.

Další perspektivní funkci smlouvy o přípravě dodávek stanoví § 3 písm. c) vyhl. č. 34/1975 Sb., o hospodářských závazcích při vývozu, dovozu a při zajišťování hospodářské kooperace se zahraničním. Je to přenášení *výsledků průzkumu* zahraničních trhů do dlouhodobých dodavatelsko-odběratelských vztahů. Taková funkce smlouvy o přípravě dodávek umožňuje zajistit vazbu mezi změnami na zahraničních trzích a naší výrobou, vazbu, na jejíž pružnosti a dobrém fungování je závislý náš úspěch na zahraničních trzích. Závažná je však otázka, jak ustanovení nové vyhlášky může ovlivnit pronikání smlouvy o přípravě dodávek. § 3 cit. vyhl. má spíše charakter informace, navíc informace, která se možná ani nedostane k povoláním uším. A tady znovu narážím na ohromný význam podstatného zlepšení propagace hospodářského práva, na význam posílení úlohy právní služby v národním hospodářství. Zakotvení § 3 cit. vyhl. v právním předpise má zřejmě především zdůraznit význam rozšiřování funkce smlouvy o přípravě dodávek. Je otázka, zda taková ustanovení v souvislosti se zdokonalováním právního řádu vůbec do právního předpisu patří, i když nepochybujeme o jejich důležitosti. Není vyloučeno, že by plnila svou funkci

²⁸⁾ Srov. L. Snášelová: „Zajišťování dodávek pro vývoz z hlediska rozhodovací činnosti hospodářské arbitráže“, Arbitrážní praxe č. 11, 1975, str. 372 a násl. Na str. 373 k tomu autorka říká: „... vzhledem k tomu, že v § 7 odst. 4 vyhlášky č. 33/1972 Sb. předvídané zvláštní opatření, které mělo na úseku vývozu u souhrnně rozepisovaných položek úkolů státního plánu blíže upravit uplatňování plánovacích aktů, nebylo vydáno, platilo za dosavadní právní úpravy plánovacího aktu na úseku vývozu u takto rozepisovaných položek úkolů státního plánu jen jeho vymezení obsažené v § 24 odst. 1 zák. č. 145/1970 Sb....“

lépe na jiném místě, zejména tam, kde by měla reálnější možnost proniknout ke všem příslušným hospodářským pracovníkům.

Vyhl. č. 34/1975 Sb. obsahuje i řadu velmi závažných ustanovení týkajících se smluv o přípravě dodávek. Při vypočítávání náležitostí smlouvy připouští určitou modifikaci závazku k uzavření budoucí smlouvy, a to závazek k vydání dodávkového příkazu, popř. ke stanovení doby pro předložení návrhu smluv (§ 2 b). Taková modifikace plyne z charakteru závazků k dodávkám pro vývoz a není třeba se jí blíže zabývat, stačí konstatovat užitečnost nového ustanovení. Z požadavků praxe vychází rovněž možnost, aby smlouva vznikla i bez dohody o době, kdy bude uzavřena budoucí smlouva, vydán dodávkový příkaz nebo předložen návrh smlouvy. Vyhláška obsahuje pro ten případ dispozitivní normu — budou platit lhůty stanovené základními podmínkami dodávky, pokud je ZPD nestanoví, lhůty dříve dohodnuté, popř. lhůty obvyklé (§ 5 cit. vyhl.). Úprava § 5 cit. vyhl. odchylná od § 116 HZ by měla v praxi vyhovovat. Kromě vzniku smlouvy a jejích náležitostí jsou stanoveny i důsledky nesplnění povinnosti z tohoto závazku. § 5 odst. 3 cit. vyhl. vylučuje použití § 153 odst. 2 písm. c) HZ ve vztahu k odběrateli. Taková odchylná úprava v prováděcích předpisech je výslovně připuštěna § 152 odst. 4 HZ. Podle § 5 odst. 3 cit. vyhl. se dodavatel může pouze domáhat náhrady škody, která mu byla způsobena nevydáním dodávkového příkazu nebo nepředložením návrhu smlouvy. Chybějící konsens tedy nelze nahradit arbitrážním rozhodnutím. Odpovědnosti za škodu se však odběratel nemůže zprostit. § 6 vyhlášky č. 34/75 Sb. váže povinnost uzavřít smlouvu o přípravě dodávek na obdržení devizového krytí při dodávkách z dovozu a stanoví povinnost dodavatele přistoupit na změnu nebo zrušení závazku ze smlouvy o přípravě dodávek v návaznosti na devizové zájmy ČSSR. I tato nová vazba smlouvy o přípravě dodávek je určena specifičností dodávek z dovozu.

Významná jsou ustanovení vyhlášky (č. 34/75 Sb.), která umožňují splnit povinnost organizace uzavřít smlouvu o přípravě dodávek i tím, že ji z jejího podnětu uzavřou jiné organizace a dále zejména norma, podle níž mohou organizace ve smlouvě o přípravě dodávek dohodnout, že závazek k uzavření budoucí smlouvy lze splnit i tak, že ji uzavře jiná organizace. Navíc je stanoveno, že „podmínky, za kterých se tak může stát, musí být sjednány ve smlouvě o přípravě dodávek“.²⁹⁾

Uvedená ustanovení upravují vertikální vztahy mezi organizacemi, jejich funkce je obdobná výše zmíněným normám vyhlášky č. 57/1972 Sb., avšak legislativní řešení je odlišné a značně čistší. I zde jde o výkon některých funkcí orgánem středního článku s důsledky pro podřízené organizace. V souladu s hospodářským zákoníkem je ale respektována samo-

²⁹⁾ Srov. § 7, 8 vyhl. č. 34/1975 Sb.

statnost těchto organizací a nemožnost stanovení jakési automatické závaznosti smlouvy pro subjekty, které nejsou jejími stranami.

Ve vztahu ke smlouvě o přípravě dodávek stanoví § 10 cit. vyhl. povinnost organizace odpovídající za závazky (§ 18 vyhl.) ze smlouvy o hospodářské kooperaci se zahraničím zajistit účast třetích organizací uzavřením smlouvy o přípravě dodávek, smlouvy o zajištění hospodářské kooperace se zahraničím (§ 11 vyhl. č. 34/75 Sb.), popř. jiných hospodářských smluv. Uzavírání smluv je povinna organizovat tak, aby jednání o nich probíhalo souběžně s jednáním o smlouvě o hospodářské kooperaci se zahraničím, aby bylo v souladu s připravovaným zněním této smlouvy a aby k uzavření smluv došlo před podpisem smlouvy o hospodářské kooperaci se zahraničím. Porušení stanovených podmínek je sankcionováno povinností k úhradě nákladů, které zúčastněným organizacím v této souvislosti vzniknou (§ 12 cit. vyhl.). Organizace, jejíž součinnost je nutná ke splnění závazků ze smlouvy o hospodářské kooperaci se zahraničím, má v souvislosti s tím povinnost uzavřít na žádost organizace, která odpovídá za závazky ze zahraniční smlouvy, hospodářskou smlouvou, tedy i smlouvu o přípravě dodávek. Povinnost je však podmíněna včasným předložením návrhu na uzavření smlouvy (před podpisem zahraniční smlouvy) a je dána možnost zprostit se povinnosti, byla-li by v rozporu s potřebami národního hospodářství. Organizace, která sjednává zahraniční smlouvu spolu s organizací zahraničního obchodu, je povinna na žádost organizace zahraničního obchodu (OZO) uzavřít smlouvu o přípravě dodávek (§ 14 cit. vyhl.). Jestliže smlouva o hospodářské kooperaci se zahraničím nebude uzavřena ani do šesti měsíců od vzniku hospodářské smlouvy, tedy i smlouvy o přípravě dodávek, může kterákoli organizace požadovat její zrušení (§ 16 cit. vyhl.). Ačkoli význam tohoto posledního ustanovení je vcelku nepochybný, jeho právní formulace není přesná. Jestliže „je kterákoli organizace oprávněna požadovat její zrušení“, formuloval tím legislativec poněkud široké zmocnění, které je zbytečně třeba překlenout výkladem. Bylo by přesnější oprávnit pouze organizaci, která je *stranou* smlouvy.

Zmíněná ustanovení vyhlášky č. 34/75 Sb. upravují opět celý systém provázané kontraktační povinnosti k zajištění zahraničního obchodu. K zajištění závazků z jednání o mezinárodních hospodářských vztazích vydají nadřízené orgány plánovací akty nebo uloží uzavřít smlouvu o přípravě dodávek. Z obojího vzniká kontraktační povinnost na uzavření dodávkové smlouvy. Rovněž při přípravě a plnění střednědobých plánů se má užívat smlouvy o přípravě dodávek. Důsledkem povinného projednávání dodavatelско-odběratelských vztahů při přípravě prováděcího plánu je protokol, jehož důsledkem je kontraktační povinnost k téže smlouvě. Jde-li o projednávání v pozdějším stadiu plánovacího procesu, je možné aplikovat ustanovení o kontraktační povinnosti podle § 119 odst. 3 HZ.

Pokud jde o závazky z hospodářské kooperace se zahraničím, má povinnost uzavřít smlouvu o přípravě dodávek třetí organizace ve vztahu k organizaci odpovídající za závazky a rovněž organizace, která smlouvu o hospodářské kooperaci se zahraničím uzavírá společně s OZO ve vztahu k OZO. Těmito ustanoveními byl v podstatě celý úsek dodávek výrobků pro vývoz a z dovozu provázán systémem kontraktační povinnosti, navíc dvoustupňové. I když uvážíme přednostní postavení zahraničního obchodu, je otázka, zda takto komplexní systém kontraktační povinnosti je vhodný a účinný. Hospodářské právo není formou jiného nástroje řízení, hraje řídící úlohu v nejčistším smyslu, pouhým ukládáním povinnosti. Jeho působení je podloženo pouze vědomím povinnosti, navíc předpokládaným vědomím — vzhledem k nízké úrovni znalosti právních předpisů mezi hospodářskými pracovníky. Kontraktační povinnost, která má být výjimečným jevem, což je také podmínkou její účinnosti, je v uvedené oblasti všeobšáhlová. Účinnost takového řešení je nejistá, protože právě zde jde zřejmě o přecenění síly práva. Je nutno uvážít, jaké budou důsledky porušení povinností stanovených vyhláškou č. 34/1975 Sb. Možnost arbitrážního nahrazování kontraktace je omezená.³⁰⁾

Paragraf 392 odst. 3 HZ zmocňuje federální ministerstvo dopravy k úpravě přípravné smlouvy v přepravě v přepravních rádech. Tato úprava byla provedena vyhláškami č. 152/1971 Sb. o hospodářských závazcích v silniční nákladní dopravě, č. 156/1971 Sb. o hospodářských závazcích ve vnitrostátní vodní nákladní dopravě a č. 157/1971 Sb. o hospodářských závazcích v železniční přepravě vozových zásilek. Avšak vyhlášky č. 156/1971 Sb. (vodní nákladní doprava) a č. 152/1971 Sb. obsahují takřka shodnou úpravu. Bylo by účelnější, kdyby úprava závazků ve vodní nákladní dopravě a v silniční nákladní dopravě byla provedena jediným předpisem a v rámci tohoto předpisu odlišeny pouze odchylky (např. majetkové sankce). Je zbytečné, aby existovaly dva prakticky totožné právní předpisy.

Uvedené vyhlášky rozlišují *dlouhodobé a krátkodobé* smlouvy o přípravě přeprav. U obou druhů stanoví obligatorní náležitosti, nezabývají se ani vznikem smluv, ani povinností je uzavřít. Krátkodobá smlouva je definována jako závazek dopravce provést ve sjednaném rozsahu a době přepravcem objednané přepravy, popř. jiné práce a výkony. Přepravce se zavazuje objednat provedení přeprav v dohodnutém rozsahu a časových obdobích (§ 3 odst. 1 vyhl. č. 156/1971 Sb., § 3 odst. 1 vyhl. č. 152/1971 Sb.). K takové definici lze mít výhrady, i když přihlédneme ke specifické povaze závazků v dopravě. Obsah smlouvy je podle § 3 vyhlášek nevyrovnaný — na straně dopravce jde vlastně o závazek shodný se závazkem, který je

³⁰⁾ K uvedené problematice srov. G. Burian: „K nové vyhlášce o hospodářských závazcích“, AP 7/75, str. 217.

obsahem přepravní smlouvy. Z této strany vůbec nejde o přípravnou smlouvu, protože dopravce se nezavazuje uzavřít přepravní smlouvu (nebo konkrétně převzít věc k přepravě, čímž tato smlouva vznikne, apod.), ale přímo již provést přepravu. Závazek dopravce k objednání přepravy má přípravný charakter. Právní konstrukce smlouvy o přípravě přeprav tedy není dobrá a neodpovídá konstrukci § 116 HZ.

Vyhláška č. 157/1971 Sb. (železniční přeprava vozových zásilek) upravuje náležitosti dlouhodobých i krátkodobých smluv a šťastněji určuje i obsah smluv jako závazek dopravce přihlásit ve stanovených lhůtách nákladku zásilek a podat je k přepravě a závazek dopravce tyto k přepravě přijmout. Obě strany se tedy v podstatě zavazují *uzavřít přepravní smlouvu* (§ 3 cit. vyhl.). Zajímavé je rovněž ustanovení § 4, které zavazuje dopravce k poskytnutí plnění podle obsahu protinávrhu, který podal, i v případě, že dopravce s protinávrhem nesouhlasil. Až do vyřešení sporu se má za to, že došlo k uzavření hospodářské smlouvy v rozsahu tohoto protinávrhu, maximálně však do výše požadavku dopravce. § 4 konstruuje tedy právní fikci, jejímž základem je specifické postavení železničního dopravce.

Všechny uvedené vyhlášky upravují majetkové sankce pro případ porušení závazků ze smluv o přípravě přeprav.

Právní úprava smlouvy o přípravě dodávek v *investiční výstavbě* je obsažena v několika předpisech, které vzájemně souvisí a jsou vcelku sladěny. Je to především vyhláška č. 33/1975 Sb., dále vyhl. č. 163/1973 Sb. o dokumentaci staveb, vyhl. č. 162/1970 Sb. o některých opatřeních v bytové výstavbě, vyhl. č. 104/1973 Sb., kterou se vydávají základní podmínky dodávky stavebních prací a vyhl. č. 31/1972 Sb. o smlouvách o přípravě dodávek některých staveb. Vzájemné vztahy těchto předpisů byly řešeny především základními podmínkami dodávky stavebních prací tak, že pro dodávky stavebních prací se nepoužijí ustanovení vyhl. č. 162/1970 Sb. a č. 31/1972 Sb. (srov. § 56 odst. 2 vyhl. č. 104/1973 Sb.). Vyhl. č. 163/1973 Sb. dále zrušila značnou část vyhlášky č. 162/1970 Sb. (§ 75 cit. vyhl.), což se však nedotklo smlouvy o přípravě dodávek.

Smlouvy o přípravě dodávek v *investiční výstavbě* se uzavírají od samého počátku přípravy stavby, tedy v souladu s vyhláškou o dokumentaci staveb již v období před zahájením prací na projektovém úkolu. V této souvislosti stanoví § 12 odst. 1 vyhl. č. 163/73 Sb. povinnost investora nejpozději *do zahájení prací na projektovém úkolu* vyhledat organizaci, která bude vykonávat funkci generálního projektanta a uzavřít s ní smlouvu o přípravě dodávek. Toto ustanovení však nezakotvuje kontraktační povinnost v obvyklém smyslu. Jestliže smlouva nebude uzavřena, bude generální projektant určen ústředním orgánem, půjde-li o úkol státního plánu, v ostatních případech se uplatní postup podle § 72 odst. 1 a 2 (v podstatě opatření nadřízeného orgánu) cit. vyhl.

Kontraktační povinnost ve vztahu ke smlouvě o přípravě dodávek vzniká až po skončení prací na projektovém úkolu, popř. po jeho schválení (podle vyhl. č. 162/1970 Sb.). V případě povinnosti uzavřít smlouvu o přípravě dodávek podle vyhl. č. 33/1975 Sb. se uplatní výhrada obsažená v § 5 odst. 6 „pokud příslušné předpisy nestanoví ještě další podmínky“. Takovou podmínkou je právě dokončení prací na projektovém úkolu.

Vedle úpravy projednávání dodavatelsko-odběratelských vztahů v plánovacím procesu, která se vztahuje i na investiční výstavbu a podle níž v rozsahu bezrozporného *protokolu* vzniká povinnost uzavřít smlouvu o přípravě dodávek za současného splnění dalších podmínek stanovených jinými předpisy, má nejširší dosah úprava provedená základními podmínkami dodávky č. 104/73 Sb. V případech, kdy je projednávání podle vyhl. č. 33/75 Sb. povinné (§ 3 odst. 2 písm. a) vyhl.), vzniká organizacím možnost domoci se uzavření smlouvy o přípravě dodávek se všemi dalšími důsledky z toho plynoucími. Vyhl. č. 104/1973 Sb. upravuje závazky při přípravě dodávek a při dodávkách stavebních prací a stavební části. Takto široký dosah vyhlášky je pozitivním jevem, který by nebylo dobré v budoucnu narušovat nějakými odchýlnými dílčími úpravami. V té souvislosti je příznivá i neúčinnost vyhlášek č. 31/72 Sb. a 162/70 Sb. na dodávky stavebních prací a stavební části. Povinnost uzavřít smlouvu o přípravě dodávek vzniká podle základních podmínek každé organizaci *uvedené v rozpisu* úkolu státního plánu. Pokud jde o komplexní bytovou výstavbu a stavby ji podmiňující, vzniká povinnost uzavřít tuto smlouvu na žádost dodavatele též příslušným poddodavatelům, i když nejsou uvedeni v rozpise. Jestliže smlouvu o přípravě dodávek v rozsahu platnosti vyhl. č. 104/73 Sb. uzavírá na jedné straně investor, je povinen vyzvat generálního dodavatele, aby k ní *přistoupil* a ten je povinen to učinit, jestliže investor řádně uplatňuje jeho odůvodněné požadavky. Přistoupení generálního projektanta bylo diskutováno v odborné literatuře. Přistoupením ke smlouvě se totiž generální projektant nestává zvláštní stranou smlouvy. Postavení generálního projektanta přistoupení ke smlouvě je upraveno § 5 odst. 3, které má kogentní povahu. Dalo by se charakterizovat asi tak, že generální projektant je *spolu* s investorem stranou smlouvy, není stranou zvláštní. Rozdělení práv a povinností mezi těmito dvěma společně oprávněnými, popř. zavázanými subjekty ve vztahu k druhé straně smlouvy je provedeno uvedeným ustanovením tak, že ze závazků ke spolupráci na projektové dokumentaci (jež smlouva musí obsahovat podle § 4 odst. 1 vyhl.) je oprávněn přímo generální projektant. Vedle toho jsou regulovány vnitřní vztahy, tedy mezi investorem a generálním projektantem, v případě, že investor musí platit penále z prodlení s předložením poptávky nebo za prodlení se splněním jiného závazku ze smlouvy, došlo-li k němu následkem okolností vzniklých na straně generálního projektanta. Generální projektant musí

investorovi takové penále hradit, přičemž se na tuto částku započítává penále, jež je generální projektant povinen zaplatit investorovi za prodlení s dodávkou projektové dokumentace. Pro rozsah své platnosti (tedy přípravu staveb uložených jako úkol státního plánu příslušnou vládou kromě komplexní bytové výstavby a staveb ji podmiňujících a všech dodávek stavebních prací nebo stavební části) obsahuje skoro shodnou úpravu přistoupení generálního projektanta vyhl. č. 31/1972 Sb. Úkon generálního projektanta je na rozdíl od ZPD nazván *podepsáním*, nikoli přistoupením a povinnost není podmíněna řádným uplatňováním projektantových požadavků investorem. Smlouva o přípravě dodávek zakládá i v případě uvedené modifikace dvoustranný právní vztah, na straně investora se objevují dva subjekty. Lze souhlasit s názorem M. Čápa, že investor v tomto vztahu postupuje svá práva na spolupráci cesí.³¹⁾

Vyhláška č. 104/1973 Sb. dále stanoví náležitosti, které musí smlouva o přípravě dodávek obsahovat. Úprava vyhlášky č. 31/72 Sb. je v tomto směru obdobná úpravě majetkových sankcí za nesplnění závazků ze smlouvy o přípravě dodávek.

Poněkud odlišná je koncepce vyhlášky č. 162/1970 Sb. Vztahuje se na *komplexní bytovou výstavbu* a stavby ji podmiňující, jsou-li zajišťovány formou závazných úkolů. Přiměřeně má být použita na stavby prováděné výlučně svépomocí a účastníci mohou dohodnout její použití i pro další bytové a občanské stavby. Nelze ji použít pro dodávky stavebních prací a stavební části — jak bylo řečeno. Povinnost uzavřít smlouvu o přípravě dodávek vzniká investorovi a dodavatelům uvedeným v uzavřených režimech po schválení projektového úkolu. Povinnost však nevzniká, jestliže již byla uzavřena smlouva o spolupráci a organizační a projektové přípravě stavby. Na konci této věty je označena poznámka, jejímž obsahem je, že smlouva může být také trojstranná a jednou stranou může být generální projektant. Je otázka, které ze smluv se tato poznámka týká. Koncepci hospodářského zákoníku by spíše odpovídalo vztahení poznámky ke smlouvě o spolupráci na projektové a organizační přípravě stavby, protože § 280 HZ mluví o účasti generálního projektanta. Pod § 116 HZ by poznámku bylo možné vtěsnat jen obtížně. Zejména z toho důvodu, že generální projektant by se pravděpodobně nezavazoval k uzavření budoucí smlouvy, ale jeho závazek by patrně měl obdobný obsah, jaký stanoví pozdější úpravy přistoupení ke smlouvě o přípravě dodávek v citovaných vyhláškách. Formulaci vyhl. č. 162/70 Sb. nepokládám z tohoto hlediska za jasnou. Kontraktační povinnost je stanovena i dodavatelům a jejich dodavatelům (srov. § 7 cit. vyhl.). Ve srovnání s vyhl. č. 104/73 Sb., podle níž se smlouva

³¹⁾ Podrobněji srov. M. Čáp: „Přistoupení generálního projektanta ke smlouvě o přípravě dodávek“, *Arbitrážní praxe* č. 12, 1975.

o spolupráci uzavírá v případě neuzavření smlouvy o přípravě dodávek, je zde poměr obrácený. Nejasnost poznámky potvrzuje i ustanovení § 9 odst. 2 ZPD, které ukládá přistoupení generálního projektanta ke smlouvě o spolupráci obdobně jako u smlouvy o přípravě dodávek.³²⁾ Z toho by plynulo, že rozpor se týká obou smluvních typů.

Vyhláškou č. 98/1976 Sb. o dovozu investičních celků a stavebních prací byla upravena také přípravná smlouva v této oblasti hospodářskoprávních vztahů. Vyhl. č. 98/1976 Sb. sice nemá povahu základních podmínek dodávky, protože hospodářský zákoník neobsahuje potřebné zmocňovací ustanovení, de facto však plní jejich funkci.

Upravuje jednak smlouvu o přípravě dovozu investičního celku, jednak smlouvu o přípravě dovozu stavebních prací (zejména ustanovení §§ 5–9, 30 cit. vyhl.). Obsah smlouvy o přípravě dovozu investičního celku je v § 5 vyhl. formulován širší než v obecné úpravě § 116 HZ, v souladu s § 116 odst. 2 HZ: objednavatel a dovozce se zavazují vzájemně *spolupracovat* za účelem řádné a včasné přípravy stavby, *uzavřít smlouvu* o zajištění dovozu investičního celku do stanovené doby. Podobně podle § 30 vyhl. smlouvou o přípravě dovozu stavebních prací stanoví organizace předpokládaný *rozsah* a druhý prací, jejichž dovoz bude třeba v určeném čase zajistit, zavazují se *spolupracovat* a *uzavřít smlouvu* o zajištění dovozu stavebních prací do stanovené doby. § 5 určuje obligatorní náležitosti smlouvy. Výslovně stanoví, že — stejně jako podle § 116 HZ, tedy vlastně navíc — smlouva vzniká dohodou o celém obsahu. I ve vyhlášce č. 98/76 Sb. je upravena povinnost přípravnou smlouvu uzavřít (§ 7 cit. vyhl.).

Je tedy vcelku možné konstatovat, že úprava obsažená v nové vyhlášce o dovozu investičních celků a stavebních prací je v souladu s HZ a že dále rozšiřuje počet případů kontraktní povinnosti na přípravnou smlouvu. V tomto směru ustanovením § 7 odst. 2 navazuje na úpravu projednávání dodavatelsko-odběratelských vztahů v plánovacím procesu. Nová právní úprava doplňuje možnosti využívání smlouvy o přípravě dodávek pro řízení dodavatelsko-odběratelských vztahů v oblasti dovozu investičních celků a stavebních prací, tedy v oblasti, kde dosud chyběla právní úprava.

Ze všeho, co bylo ve stručnosti uvedeno o úpravě smlouvy o přípravě dodávek v našem hospodářském právu, je zřejmé, že funkce této specifické hospodářské smlouvy se rozšiřují, jeví se vhodným nástrojem ve vztahu ke střednědobému plánu, na úseku realizace, konkretizace i přípravy prováděcího plánu, nové možnosti jejího působení se objevují na úseku za-

³²⁾ Srov. dále J. Vinš: „Kontraktace v 6. pětiletce“, Arbitrážní praxe (AP) č. 4, 1975, str. 152; J. Marčanová: „Účast dodavatelských podniků v předrealizačním stadiu investičního procesu“, AP 6/1975, str. 161; J. Marčanová: „Smlouva o přípravě dodávek v investiční výstavbě“, AP 11/1975, str. 363; J. Marčanová: „Některé otevřené problémy hospodářskoprávní úpravy závazků na úseku přípravy staveb“, AP 5/1976, str. 150.

hraničního obchodu, velmi významná je v investiční výstavbě, kde má zajišťovat včasné vyjasňování dodavatelsko-odběratelských vztahů před zahájením výstavby. Rozšiřuje se obecně povinnost tuto smlouvu uzavírat, což vnáší jistotu do navazujících realizačních vztahů.

Ve smlouvě o přípravě dodávek je spatřován nejvhodnější nástroj, jak s předstihem předurčit hospodářské závazkové dodavatelsko-odběratelské vztahy v souladu s plánem a zároveň při respektování vůle organizací. V souladu se zásadou zvyšovat úlohu středního článku řízení se objevují tendence v prováděcích hospodářskoprávních předpisech soustředit některé funkce v souvislosti se smlouvou o přípravě dodávek na tyto orgány. Tady ovšem vzniká nebezpečí přílišného a zákonem nepodloženého zasahování do sféry právní subjektivity podřízených organizací. Taková ustanovení, která vybočují z mezí zmocnění hospodářského zákoníku, by se do prováděcích předpisů neměla dostat. I bez těchto zřejmých porušení však trvá nebezpečí přílišné a z hlediska některých subjektů pohodlné centralizace prostřednictvím úpravy ve statutech VHH. To je v rozporu s hospodářskou politikou státu, která v mnoha dokumentech zdůrazňuje nezbytnost *přesného* vymezení postavení jednotlivých článků řízení. Nejasnost v tomto směru, široké formulace právních norem stupňují pocit nejistoty a nestability právních vztahů, které mohou být snadno narušeny vertikálním zásahem. To snižuje účinnost právních předpisů. Hlavní zásadou právní úpravy proto musí být přesnost a jasnost formulací a respektování zásady socialistické zákonnosti, kam patří i naprostý soulad předpisů nižší právní síly s předpisy vyššími.

Současná právní úprava smlouvy o přípravě dodávek svědčí o tom, že její využití při řízení dodavatelsko-odběratelských vztahů je považováno za perspektivní. O tom svědčí dosavadní zkušenosti s aplikací nové úpravy. Zdá se, že je pozitivním jevem zobecnění tohoto smluvního typu i nová úprava kontraktační povinnosti k uzavření smlouvy o přípravě dodávek. Prostřednictvím faktorů determinujících smlouvy o přípravě dodávek pronikají do tohoto institutu řídicí vlivy po vertikále. Smlouvou o přípravě dodávek proto mohou být v určitých případech nahrazeny plánovací akty, aniž je vyloučena vertikální determinace. Využití smlouvy o přípravě dodávek tedy může znamenat další formu řízení dodavatelsko-odběratelských vztahů prostřednictvím hospodářského práva.

Takové pojetí role smlouvy o přípravě dodávek při řízení dodavatelsko-odběratelských vztahů však není prosto nebezpečí, že nebudou splněna všechna očekávání. Především je nutné jen opatrně rozšiřovat kontraktační povinnost. Podobně to platí i o oprávněných nadřízených orgánů v této souvislosti. Přílišné zúžení prostoru pro svobodu vůle organizací může znamenat negaci, omezení účinnosti právní úpravy. Citlivost při realizaci zásady demokratického centralismu a při konkrétním řešení chozrasčotní-

ho postavení organizací je předpokladem efektivní regulace dodavatelsko-odběratelských vztahů.

3. PROJEDNÁVÁNÍ DODAVATELSKO-ODBĚRATELSKÝCH VZTAHŮ V PLÁNOVACÍM PROCESU

V souvislosti s plánovacími akty a smlouvami o přípravě dodávek již bylo poměrně dost řečeno o projednávání dodavatelsko-odběratelských vztahů. Nyní se hodlám zabývat zbývající částí této problematiky.

Vyhláška č. 33/1975 (dále jen vyhláška) není prvou právní úpravou projednávání. Zmínila jsem se, že již hospodářský zákoník v původním znění obsahoval ustanovení ukládající organizacím, aby projednávaly dodavatelsko-odběratelské vztahy. Uvedená ustanovení byla novelou z roku 1970 zrušena, avšak vyhl. č. 33/1972 Sb., která je základem i dnešní nové úpravy, projednávání opět a precizněji upravila. Nová vyhláška se však od minulé v řadě směrů odlišuje. K nejdůležitějším rozdílům patří povinné projednávání, kontraktační povinnost na základě protokolů, novinky v úpravě plánovacích aktů. Vcelku lze říci, že vyhláška vychází ze zkušeností, že ustanovení o projednávání nebyla organizacemi dostatečně respektována a zajišťuje realizaci nejdůležitějších částí tohoto procesu uložením povinnosti a pro případ jejího porušení předpokládá uplatnění sankce — stejně jako v dřívější vyhlášce (kromě § 4 odst. 6). Nová úprava je propojena s vyhláškou o dokumentaci staveb č. 163/1973 Sb. a s novou úpravou hospodářských závazků v zahraničním obchodě a ve vědě a výzkumu. To jsou ovšem logické důsledky pozdější doby vydání.

Projednávání dodavatelsko-odběratelských vztahů se týká především přípravy prováděcího státního plánu a prováděcích hospodářských plánů. Vyhl. č. 33/1972 Sb. připouštěla přiměřené použití i na projednávání dodavatelsko-odběratelských vztahů v procesu tvorby a zajišťování střednědobých plánů (§ 21 odst. 2 vyhl. č. 33/72 Sb.), nyní je z vyhlášky toto ustanovení vypuštěno. Místo toho § 1 odst. 3 vyhlášky předpokládá pro tuto oblast vydání zvláštního opatření. Podle § 1 odst. 1 vyhláška upravuje postupy orgánů hospodářského řízení a organizací při projednávání dodavatelsko-odběratelských vztahů v plánovacím procesu, zejména v období přípravy prováděcích plánů... Aplikace vzhledem ke střednědobému plánu je tedy vyloučena. Z cit. ustanovení na druhé straně plyne, že se užije i při projednávání v období realizace prováděcích plánů. Tomu se zdá odporovat § 2 odst. 1, podle něhož projednáváním podle této vyhlášky se rozumějí „postupná jednání vyúsťující v souhrnná jednání po vydání směrnic pro vypracování prováděcích plánů (...), zaměřená na přípravu návrhů

prováděcích státních a hospodářských plánů...". Vymezení § 2 odst. 2 je opět širší než odstavce první. Paragraf 8 odst. 3 pak výslovně upravuje jednání *po rozpisu* státních a hospodářských plánů.³³⁾ Vymezení předmětu úpravy by tedy mělo být jednoznačnější.

Velmi důležité ustanovení obsahuje vyhláška na rozdíl od dřívější, pokud jde o její předmět v § 1: „Tato vyhláška upravuje... některé postupy při vzniku hospodářských závazkových vztahů.“ To je důsledkem koncepce, podle níž vyhláška provádí nejen zákon o národohospodářském plánování, ale i hospodářský zákoník. Byla vydána Státní plánovací komisí a SA ČSSR podle § 17 odst. 1 písm. d) a e) a odst. 4 zák. č. 145/1970 Sb. a podle § 395 písm. a) HZ. I tato konkrétní koncepce zdůvodňuje společenskou potřebnost respektování jednotného hospodářského práva. Potvrzují to i slova hlavního arbitra ČSSR s. Brandejse: „...zejména pak základních podmínek dodávky, které je nutné s urychlením uvést do souladu se základní již uznanou myšlenkou, že *plán, jeho rozpis, projednání dodavatelsko-odběratelských vztahů a uzavírání hospodářských smluv je nepřetržitý proces, jehož jednotu nelze nadále nebrat v úvahu*, jestliže se má uplatnit jeden ze závěrů předsednictva o tom, že všechna opatření musí vyústit v náročnější posuzování efektivnosti a v důslednější řešení některých problémů s výrazným uplatněním osobní hmotné a kádrové odpovědnosti.“³⁴⁾

Velmi významné je zmíněné ustanovení, které ukládá organizacím projednávat povinně dodavatelsko-odběratelské vztahy ve věcech taxativně vypočtených § 3 odst. 2 vyhl. V této souvislosti nabývají jiného významu ustanovení o právním významu protokolů o projednání. Úpravou speciálního řízení v případě rozporů objevivších se při jednání umožňuje vyhláška, aby vždy bylo možné dosáhnout jeho úspěšného zakončení a bezrozporného protokolu. Pokud by vznikly rozpory při výkladu § 3 odst. 2, tedy zda je projednávání povinné či nikoli, jsou povinny je rozhodnout ve vzájemné dohodě orgány středního článku, a to ve stanovené lhůtě. § 5 odst. 4 a 5 vyhlášky upravuje proces rozhodování vlastních rozporů při projednávání. Řeší je v dohodě orgány po vertikále až k ústředním orgánům. Úprava těchto procesních postupů je ovšem zároveň zmocněním pro nadřízené orgány *zasahovat* do právních poměrů podřízených organizací. Vyhláška reguluje vertikální působení v rámci *projednávání* dodavatelsko-odběratelských vztahů i na mnoha jiných místech. Tak nadřízené orgány mohou stanovit, že dodavatelsko-odběratelské vztahy se budou projednávat i v případech, kdy jednání není povinné, mohou se dále dohodnout, že se pro-

³³⁾ Poslední věta tohoto ustanovení zní: „Projednají zejména úpravy dodavatelsko-odběratelských vztahů, vyplývající z potřeb zabezpečení prováděcích státních plánů.“

³⁴⁾ V. Brandejš: „Závěry listopadového pléna ÚV KSČ v práci arbitráže“, AP 1/1974, str. 6. (Podtrhla I. P.)

jednání uskuteční na jejich úrovni, přičemž výsledky jednání, které jsou povinny dovést shodně na podřízené organizace, jsou pro tyto závazné. Podle § 11 odst. 2 vyhl. úkol prováděcího hospodářského plánu, jímž příslušný orgán hospodářského řízení uloží dodavateli povinnost vůči určitému odběrateli, osvědčuje, že dodávka je v souladu s možnostmi dodavatele a může mít tedy za následek kontraktační povinnost podle § 119 odst. 3 HZ. Jednání ve stadiu přípravy směrnic se na úseku vývozu a dovozu podle potřeby vedou i na úrovni středního článku, popř. na úrovni ústředních orgánů (§ 17 odst. 2 vyhl.). Protokoly o výsledcích jednání v této oblasti pořizují organizace zahraničního obchodu zpravidla s orgány středního článku na základě projednávání s organizacemi (§ 18 odst. 1, 2 vyhl.). Oprávnění nadřízených orgánů obsahuje i § 20 vyhlášky, o němž již byla řeč.

Rozhodnutím orgánů hospodářského řízení je možné zřídit také dovozní odbytovou gesci (§ 23 odst. 4 vyhl.). Pokud jde o dodávky pro vnitřní obchod a dodávky přepravních výkonů, provádí projednání ve stadiu přípravy směrnic ústřední orgány (§ 24 odst. 1, § 28 vyhl.). Nadřízené orgány působí k tomu, aby organizace uzavíraly včas hospodářské smlouvy o přípravě přeprav (§ 29 odst. 2 vyhl.). Nadřízené orgány se mohou rovněž dohodnout, že budou projednány i vztahy na úseku dodávek pro rozvoj vědy a techniky, i když se nejedná o úkoly státního plánu rozvoje vědy a techniky (§ 27 vyhl.).

Závažné je ustanovení, podle něhož na úseku ostatních dodávek na včasnou žádost dodavatelského nebo odběratelského orgánu středního článku řízení o souhrnné projednání důležitých dodavatelsko-odběratelských vztahů za všechny podřízené organizace na příští rok je druhý odběratelský nebo dodavatelský orgán středního článku povinen vyhovět. Takovým souhrnným projednáním mohou být pověřeny i jednotlivé organizace. Ústřední orgány v dohodě stanoví, ve kterých případech se souhrnné projednání musí vést. Výsledky musí být dovedeny na podřízené organizace a jsou pro ně závazné (srov. § 33 vyhl.).

Z uvedeného je zřejmé, že vyhláška ve značném počtu svých ustanovení upravuje vertikální vztahy při projednávání dodavatelsko-odběratelských vztahů, stanoví zejména možnosti projednávání na úrovni středního článku, popř. ústředních orgánů a upravuje právní důsledky takových jednání pro podřízené organizace. V tomto směru se projevuje povaha projednávání jako součásti plánovacího procesu jdoucího po vertikále, jehož důsledky však zasahují do horizontálních vztahů organizací. Výsledky jednání na úrovni nadřízených orgánů tak předurčují budoucí konkrétní smluvní vztahy organizací.

Jestliže má být zajištěna účinnost hospodářského práva, je nutné ustanovení vyhlášky o oprávněních a povinnostech nadřízených orgánů ve

vztahu k podřízeným organizacím vykládat tak, že jiné zásahy, které by se neopíraly o vyhlášku nebo právní předpis, nemají hospodářskoprávní důsledky. I tak je nesporné, že vyhláška poskytuje široký prostor pro činnost nadřízených orgánů. Např. dopad § 33 upravujícího souhrnné projednávání na úseku dodávek „ostatních výrobků“ může být velmi široký. Vzniká tak určité nebezpečí snížení vlivu organizací na jejich závazkové vztahy. Takovým důsledkům by měla právní úprava zabránit.

Oprávnění nadřízených orgánů ve vztahu k podřízeným organizacím upravuje tedy vyhláška v dosti velkém rozsahu. Tato ustanovení lze rozdělit do 5 skupin podle způsobu, jakým právní norma reguluje působení orgánů hospodářského řízení ve vertikálních vztazích směrem dolů:

1. Oprávnění nadřízených orgánů uskutečňovat některé *úkony s účinky*, dotýkajícími se podřízených organizací. Sem patří především možnost projednávat dodavatelsko-odběratelské vztahy na úrovni vyšších orgánů apod. (srov. § 8 odst. 3, § 2 odst. 3, § 5 odst. 2, § 3 odst. 3, § 17 odst. 2, § 18, § 24 odst. 1, §§ 27 a 33). Vyhláška většinou neřeší výslovně otázku důsledků takových úkonů pro podřízené organizace. Orgány hospodářského řízení je budou zajišťovat prostřednictvím svých hospodářských plánů, popř. opatřeními podle § 118 HZ (§ 24 odst. 1 vyhl.). Výslovně upravuje tyto důsledky § 3 odst. 4 a § 33 vyhlášky, podle nichž jsou výsledky jednání nadřízených orgánů pro organizace závazné.

2. Oprávnění *uložit* podřízeným organizacím *povinnost* (např. § 3 odst. 3 vyhl. — povinnost projednat dodavatelsko-odběratelské vztahy, § 14 odst. 4 vyhl. — povinnost uzavřít smlouvu o bilanční gesci). Od tohoto oprávnění odlišují dosti příbuzné oprávnění ukládat úkol plánu. Toto oprávnění má však natolik specifický charakter, že je třeba posuzovat ho samostatně.

3. Oprávnění *uložit úkol plánu*. Obecně je upraveno § 8, v podrobnostech mnoha dalšími ustanoveními vyhlášky. Vedle úkolů státních plánů a jejich rozpisů sem patří zejména úkoly hospodářských plánů orgánů hospodářského řízení. Do této skupiny patří úprava plánovacích aktů (zejména §§ 9, 10, 20 atd.), ale i některých jiných aktů hospodářského řízení, které nesplňují podmínky pro to, aby byly plánovacími akty (např. § 11 vyhl.).

4. Oprávnění *rozhodovat spory*. Specifické pro projednávání dodavatelsko-odběratelských vztahů ovšem je, že nerozhoduje jediný orgán, ale několik ve vzájemné dohodě. Do této skupiny patří např. ustanovení § 3 odst. 5, § 5 odst. 4, 5, ale také § 20 odst. 2 vyhlášky.

5. *Jiná* oprávnění, popř. povinnosti, zejména *organizačního* charakteru („působit na organizace“ podle § 29 odst. 2 vyhl.; povinnost sledovat, analyzovat, informovat, konzultovat atd.).

Úpravou uvedených oprávnění orgánů hospodářského řízení dochází k právní regulaci vertikálního ovlivňování horizontálních hospodářskoprávních vztahů. Tato úprava dosud byla v našem hospodářském právu

dosti mezerovitá. Vyhláška o projednávání dodavatelsko-odběratelských vztahů v plánovacím procesu je pokrokem ve směru vyplňování dlouhá léta přetrvávající mezery.

Z existujících nedostatků dodavatelsko-odběratelských vztahů vychází úprava vzájemné povinnosti organizací poskytovat si *informace*. Podle vyhlášky jsou dodavatelé povinni informovat své odběratele „o svých nových záměrech v rozvoji výrobních a odbytových programů a podle potřeby je s hlavními odběrateli konzultovat“ (§ 4 odst. 2 vyhl.). Odběratelské organizace jsou na druhé straně povinny uplatňovat své potřeby, aby zabezpečily včas úkoly plánů, „udržovat pouze nezbytné spotřebitelské zásoby a neprodleně informovat své dodavatele o závažných změnách svých potřeb v množství, sortimentu i čase“ (§ 4 odst. 4). Citované ustanovení vedle toho ukládá dodavatelům i odběratelům povinnost spolupracovat. V souvislosti s obdobnými obecnými ustanoveními hospodářského zákoníku nebude zřejmě uložení povinnosti spolupráce příliš efektivní. Navíc důsledky stanovené odstavcem 6 se nevztahují na porušení této povinnosti.

Povinnost vzájemné informace navazuje na ustanovení hospodářského zákoníku o převodech výrobních programů, jak výslovně upozorňuje i poznámka pod čarou k § 4 odst. 2 vyhlášky. V souladu s předmětem úpravy vyhlášky jsou vztahy podle § 4 časově předcházející vztahům regulovaným uvedenými ustanoveními hospodářského zákoníku. Vzhledem ke státním hospodářským organizacím jde vlastně o shodnou povinnost, snad pouze o něco časově posunutou, jakou stanoví § 54 HZ.

Podle tohoto ustanovení odpovídají ředitelé za to, že dotčené organizace budou o převodu *včas* vyrozuměny. Co znamená slovo *včas*, je otázka výkladu, avšak mělo by znamenat, že dotčené organizace neutrpí újmu, tedy budou si moci včas rozhodnout o další organizaci svých odběratelských vztahů. Vyhláška se však nedotýká jen státních hospodářských organizací, ale (podle zákona o národohospodářském plánování, na něž v tomto ohledu odkazuje) *všech socialistických organizací*. Od předchozí úpravy odlišné jsou důsledky porušení informační povinnosti uložené nejen dodavatelům, ale i odběratelům. Jedná-li se o dlouhodobé dodavatelsko-odběratelské vztahy, stanoví vyhláška nevyratitelnou právní domněnku, že dodávky budou uskutečňovány v návaznosti na jejich dosavadní rozsah a strukturu (srov. § 4 odst. 6 vyhl., proti předchozí vyhlášce nové ustanovení).³⁵⁾

Pokud jde o důsledky uvedené právní domněnky, vysvětluje J. Vinš: „V jeho důsledku bude uzavřením *protokolu o dodavatelsko-odběratelských*

³⁵⁾ J. Vích: „Převody a změny výrobních programů v souvislosti s uzavíranými smlouvami o mezinárodní specializaci výroby mezi organizacemi členských států RVHP“, AP 5/1976, str. 165–173. Autor považuje § 4 odst. 6 za vyvratitelnou právní domněnku. Myslím však, že tento názor nemá oporu v textu vyhlášky. Svě stanovisko J. Vích nijak nezduvodňuje (srov. str. 167 cit. článku).

vztazích vždy prakticky též dohodnuto přibližné sortimentní rozvržení dodávek. Organizace se totiž buď mohou o předpokládaných změnách výroby nebo potřeb vzájemně informovat, informaci vezmou na vědomí a později vzájemně podepíší (bez rozporu) protokol o projednávání dodavatelsko-odběratelských vztahů. Potom samozřejmě bude platit jako dohodnutý jak celkový rozsah dodávek dohodnutých podepsáním protokolu o projednávání dodavatelsko-odběratelských vztahů, tak jejich nové sortimentní rozvržení a struktura (jednou z organizací oznámený a druhou vzatý, byť i jen mlčky – tím, že bez rozporu podepsala protokol o projednávání dodavatelsko-odběratelských vztahů – na vědomí). Anebo organizace s oznámenou změnou nebudou souhlasit. Potom jsou však povinny protokol o projednávání dodavatelsko-odběratelských vztahů nepodepsat a rozpor řešit stanovenou plánovací cestou.³⁶⁾ Zde úvaha končí, aniž ovšem zodpověděla otázku, jak bude aplikován § 4 odst. 6, tedy nezabývala se případem, kdy organizace poruší povinnost vzájemné informace. Citovanou úvahu by bylo možno doplnit tak, že pokud se organizace včas neinformují, ale sdělí si příslušné údaje až před podepsáním protokolu, mohou nastat dvě alternativy. Organizace, která nebyla včas informována bude se změnami dodatečně oznámenými souhlasit a bude tedy podepsán protokol bez rozporů. Tato organizace souhlasit nebude, protokol buď nebude vůbec podepsán nebo v určité části s rozporu. Vzhledem k ustanovení § 4 odst. 6 se však bude předpokládat, že bezrozporný protokol existuje přinejmenším v části zahrnující dodávky v návaznosti na jejich došední rozsah a strukturu. Přinejmenším v tomto rozsahu tedy vznikne kontraktační povinnost podle § 5 odst. 6 vyhl. Povinnost uzavřít smlouvu o přípravě dodávek je oboustranná, avšak kontraktační povinnost podle § 119 odst. 3 HZ postihuje dodavatele na žádost odběratele.³⁷⁾ Jestliže by tedy šlo o uzavření dodávkové smlouvy, nemohl by být sankcí podle § 4 odst. 6 postižen odběratel, ačkoli toto ustanovení směřuje i proti porušení povinnosti odběratelskou organizací.

Úprava vlastního procesu projednávání rozeznává několik stadií. Obecně vyhláška upravuje

- *předběžná jednání* o směrech dalšího formování potřeb a zdrojů a s tím souvisejících dodavatelsko-odběratelských vztahů (§2 odst. 3 vyhl.)
- *jednání na základě rozpisu směrnice*, tedy před schválením prováděcího plánu (§ 4 odst. 17 vyhl.)
- *po rozpisu* prováděcích státních a hospodářských plánů, kdy mají být jednání dokončena a zaměřena již pouze na potřebné úpravy dodavatelsko-odběratelských vztahů (§ 8 odst. 3 vyhl.).

³⁶⁾ J. Vinš: „Kontraktace v šesté pětiletce“, AP 5/1975, str. 153.

³⁷⁾ S. Plíva, Z. Příbyl: „Hospodářské závazky I“, Praha 1972, str. 28–29.

V dalších částech vyhlášky je časový postup jednání upraven podle jednotlivých oblastí dodavatelsko-odběratelských vztahů.

Nejspecifičtější je postup jednání *v investiční výstavbě*. Je sladěn s postupem prací na dokumentaci staveb. Vyhláška rozlišuje celkem pět stadií projednávání vztahů v investiční výstavbě:

- *Období po vydání investičního záměru* (§ 15 odst. 1, písm. a) vyhl.). Jednání se týká možností a způsobu zajištění projektové dokumentace, popř. projektového úkolu. V tomto období by mělo dojít k uzavření smlouvy o přípravě dodávek projektových prací mezi investorem a organizací oprávněnou k projektové činnosti, která bude vykonávat funkci generálního projektanta (§ 12 vyhl. č. 163/73 Sb. o dokumentaci staveb).
- *Období prací na projektovém úkolu*. Projednávání spolu s dodavatelskými organizacemi se má zaměřit především na dodavatelské zajištění stavby a spolupráci vyšších dodavatelů na projektové a organizační přípravě stavby (§ 15 odst. 1, písm. b) vyhl.). Pro vypracování projektového úkolu jsou dodavatelské organizace povinny poskytnout investorovi (zpracovateli) informace. Investor je povinen vejít ve styk s dodavatelskými organizacemi, jednat a dohodnout se s nimi. Jde-li o úkol státního plánu a nedojde k dohodě, určí dodavatelské ústřední orgány na žádost ústředního orgánu investora vyššího dodavatele a zároveň rozsah jeho spolupráce na přípravě stavby (§ 15 odst. 2 vyhl., § 8 odst. 2 vyhl., § 16 odst. 3 vyhl. č. 163/1973 Sb., a dále § 20 vyhl. 163/73 Sb.). U staveb vymezených příslušnými předpisy vzniká po dokončení prací na projektovém úkolu, popř. po jeho schválení povinnost uzavřít smlouvu o přípravě dodávek.
- *Období po schválení projektového úkolu*. Na základě rozpisu směrnic jsou organizace povinny podrobně projednat, popř. zpřesnit rozsah budoucích dodávek a spolupráci na projektové a organizační přípravě stavby (§ 16 odst. 1, písm. a) vyhl.).

V tomto období, nejpozději po zahájení prací na úvodním projektu, musí být vytvořeny předpoklady pro spolupráci dodavatelských organizací při vypracování úvodního (popř. jednostupňového) projektu. Tím se rozumí především uzavření smluv o přípravě dodávek podle příslušných předpisů, popř. uzavření smluv o spolupráci na organizační a projektové přípravě stavby. Tento obecný požadavek se týká všech staveb, nejen tedy úkolů státního plánu (srov. § 33 vyhlášky o dokumentaci staveb).

- *Období prací na úvodním projektu*. V průběhu těchto prací projednává podle vyhlášky o dokumentaci staveb generální projektant zejména technologii provádění rozhodujících dodávek pro stavební část a členění projektu z hlediska dodavatelského systému a vymezení budoucích dodávek, v *závěru* prací upravuje projednávání úvodního projektu § 38

vyhl. o dokumentaci staveb (především plán organizace výstavby a potvrzení v zápise, že dodavatelé jsou schopni provést dodávky pro stavbu v souladu s úvodním projektem). Jednání se mají zúčastnit i poddodavatelé. Podle vyhlášky se v této fázi bude projednávání dodavatelsko-odběratelských vztahů týkat „zabezpečení hmotných dodávek... na celé období výstavby a na celý rozsah staveb, a to zejména na podkladě POV“ (§ 15 odst. 1, písm. c) vyhl.). Na základě rozpisu směrnic se mají projednávat roční objemy dodávek a prací (§ 16 odst. 1, písm. b) vyhl.). Tedy vedle celkového rozsahu dodávek se podrobně projednají roční dodávky na základě rozpisu směrnic pro příslušný rok.

- Období *rozestavěnosti* staveb. V této fázi jde o ověření postupu výstavby vzhledem k POV a režimu, popř. dílčí úpravy dodavatelsko-odběratelských vztahů (§ 15 odst. 1 d) vyhl.). Na základě rozpisu směrnic se podrobně projednávají roční objemy dodávek (§ 16 odst. 1, písm. b) vyhl.). Zbytečně je toto ustanovení formulováno jako „dodávky a práce“, v nesouladu s dodávkou koncepcí hospodářskoprávních předpisů (podobně i § 16 odst. 4 vyhl.).

Povinné projednávání dodavatelsko-odběratelských vztahů se týká úkolů státního plánu, závazných objemů stavebních prací v oblastech soustředěné výstavby stanovených státním plánem a dále všech ostatních staveb, pokud jsou rozestavěné anebo zahajované s rozpočtovými náklady nad 2 mil. Kčs (§ 15 odst. 3, písm. a), b), c) vyhlášky). Dosah povinného projednávání je tedy velice široký. Odlišná je úprava projednávání dodávek VIC (§ 22 nové vyhlášky, VIC — výv. investiční celky) v závislosti na jednání se zahraničním zákazníkem.

Vyhláška obsahuje speciální úpravu projednávání dodavatelsko-odběratelských vztahů na úseku dodávek pro vývoz a z dovozu, pro vnitřní obchod, pro rozvoj vědy a techniky, dodávek přepravních výkonů, vybraných výrobků a ostatních dodávek.

Projednávání vztahů na úseku vývozu a dovozu, vnitřního obchodu a přepravních výkonů se shodně člení do dvou etap:

- Období *přípravy směrnic*. V této fázi probíhají jednání převážně na úrovni nadřízených orgánů (§ 17 odst. 2, § 24 odst. 1, § 28 vyhl.). Obsahem jednání je zejména vyjasnění základních proporcí dodavatelsko-odběratelských vztahů. Ačkoli vyhláška výslovně nestanoví právní důsledky těchto jednání, je třeba je považovat za předběžná jednání podle § 2 odst. 3, která tedy nebudou končit sepsáním protokolu, ale budou popř. zajišťovány tak, že orgány hospodářského řízení stanoví výsledky „shodně po dodavatelské i odběratelské linii jako úkoly, popřípadě orientační ukazatele svých hospodářských plánů“ (§ 24 odst. 1 vyhl.). Tato jednání je třeba odlišovat od možnosti dané § 3 odst. 4 vyhl. orgánům hospodářského řízení dohodnout se, že dodavatelsko-odběratelské

vztahy se projednají na jejich úrovni. Výsledky těchto jednání jsou pro podřízené organizace závazné. O jednáních (podle § 3 odst. 4) by se zřejmě měl pořádat protokol, protože protokoly se pořizují ve všech případech, kdy nestanoví vyhláška něco jiného (§ 5 odst. 3). Protože předběžné jednání podle § 2 odst. 3 jsou teprve „přípravou pro projednání dodavatelsko-odběratelských vztahů“, lze z toho vyvozovat, že o nich nemusí být protokoly pořizovány.

- Období *po rozpisu směrnic*. V této etapě je jádro celého projednávání. Chybný by byl postup organizací, kdyby teprve po rozpisu směrnic začínaly jednat. To plyne z ustanovení § 2 odst. 1, v němž se výslovně říká, že „projednáváním dodavatelsko-odběratelských vztahů podle této vyhlášky se rozumějí *postupná jednání vyústující* v souhrnná jednání po vydání směrnic pro vypracování prováděcích plánů...“ Na druhé straně je třeba upozornit, že by patrně bylo vhodnější v citovaném ustanovení použít jiného termínu než „souhrnná jednání“, protože tento pojem má ve smyslu § 33 specifický význam. Vyhláška tak jedním pojmem označuje dvě různé věci.

Vyhláška dále stanoví obsah jednání a protokolů a některá další pravidla podle zvláštní povahy jednotlivých úseků dodavatelsko-odběratelských vztahů.

Úprava projednávání dodavatelsko-odběratelských vztahů na úseku dodávek pro *rozvoj vědy a techniky* navazuje na kontraktační povinnost, kterou mohou založit rozpisy úkolů směrnic, jestliže tak směrnice stanoví (tyto rozpisy jsou potom plánovacími akty). Jestliže jsou vydány plánovací akty, vzniká povinnost uzavřít smlouvy podle vyhlášky č. 35/1975. Jestliže rozpisy směrnic nejsou plánovacími akty, organizace projednají dodavatelsko-odběratelské vztahy a protokoly jsou podkladem pro uzavření hospodářských smluv podle vyhl. č. 35/1975 Sb., která stanoví oboustrannou kontraktační povinnost na základě protokolu (§ 7 odst. 3 vyhl. č. 35/1975 Sb., o hospodářských závazcích ve výzkumu a vývoji). Podle vyhlášky č. 33/1975 Sb. platí tento postup i pro projednávání poddodávek. V této souvislosti je velmi významné i ustanovení, které ukládá povinné projednávání i pro rozhodující dodávky nutné pro zahájení výroby výrobků, které jsou výsledkem výzkumu a vývoje. Právní norma tedy zabezpečuje co nejrychlejší zavedení výsledků výzkumu a vývoje do praxe.

Podle § 35 odst. 2 vyhlášky mohou ústřední orgány ve vzájemné dohodě vydat podrobnější pokyny pro projednávání dodavatelsko-odběratelských vztahů, jestliže si to vyžádají zvláštní podmínky odvětví. O vydání pokynů informují SPK, SA ČSSR a plánovací komise republik.

Obdobná zmocnění obsahovala i předchozí vyhláška, avšak byla o něco širší a umožňovala odchylky od vyhlášky, i když podléhající schválení SPK (§ 21 odst. 3 vyhl. č. 33/1972 Sb.). Nové zmocnění je nesporně pokrokem.

Avšak přesto může působit nepříznivě. Otvírá cestu k rozmnožení dalších detailních předpisů, které z větší části zůstanou neznámy a jejich neodvratelným důsledkem je pokles právní jistoty, podceňování práva a jiné nepříznivé jevy v právním vědomí hospodářských pracovníků, které jsou dnes jedním ze závažných nedostatků dodavatelsko-odběratelských vztahů. Jestliže již jednou proběhla akce rušení záplavy takovýchto předpisů nižší právní síly, je v současné době znovu konstatován jejich nárůst. Podmínkou účinnosti práva, již je třeba uznat za naprosto nezbytnou, je zastavení tohoto procesu.

Právní úprava projednávání dodavatelsko-odběratelských vztahů v plánovacím procesu vyplnila prostor mezi dvěma oblastmi vztahů, které byly v souladu s teoriemi neuznávajícími hospodářské právo za samostatné odvětví ostře oddělovány. Na jedné straně vztahy vznikající při vypracování a schvalování národohospodářských plánů a při zabezpečování jejich realizace po vertikální linii, na druhé straně závazkové dodavatelsko-odběratelské vztahy mezi socialistickými organizacemi. Úprava obsažená v původním hospodářském zákoníku vycházejícím z hospodářskoprávní koncepce byla zcela nedostačující a uložené povinnosti měly spíše proklamaativní povahu. Vyhlášky č. 33/1972 Sb. a 33/1975 Sb. vycházejí z poznání nezbytnosti uznání jednotné a komplexní povahy vztahů od tvorby plánů až po konkrétní dodávky uskutečněné mezi organizacemi.

Nová úprava plní řadu významných funkcí při řízení národního hospodářství.

- Projednávání dodavatelsko-odběratelských vztahů v plánovacím procesu zajišťuje *soulad mezi úkoly plánu a dodavatelsko-odběratelskými vztahy*. Tato shoda je uplatňována v obou směrech — jednak uplatněním stanovisek organizací v období přípravy plánu, jednak povinnostmi organizací při realizaci úkolů plánu.
- Respektování vyhlášky má vést organizace k tomu, aby především *zabezpečovaly* svou činností *společenské potřeby*.
- Projednávání dodavatelsko-odběratelských vztahů v plánovacím procesu *posouvá vyjasňování* a konkretizaci těchto vztahů do období předcházejícího vzniku hospodářských závazků a schválení prováděcího státního plánu. To umožňuje včasné zjištění slabých míst a popř. včasnou realizaci potřebných opatření.
- Vyhláška vymezuje *oprávnění nadřízených orgánů* ve vztahu k podřízeným organizacím a vychází ze zásady *posílení středního článku*. Podrobnější rozbor působení nadřízených orgánů na uvedeném úseku byl podán výše.
- Projednávání dodavatelsko-odběratelských vztahů posiluje *vliv organizací na přípravu* prováděcích plánů, usiluje o využití hospodářských

smluv při tvorbě prováděcích plánů. Je v souladu s tendencí širšího využití smluv o přípravě dodávek.

- Vyhláška zintenzivňuje ochranu *odběratelské organizace* vůči dodavatelům, v čemž navazuje na hospodářský zákoník a časově tuto ochranu posouvá do dřívějšího období. Na druhé straně zajišťuje i oprávněné zájmy dodavatelů. To se netýká jenom povinnosti poskytovat si informace o budoucích záměrech a potřebách, ale i úpravy kontraktační povinnosti a v souvislosti s tím i plánovacích aktů. I některá jiná ustanovení působí v tomto směru.
- Na rozdíl od předchozí vyhlášky o projednávání dodavatelsko-odběratelských vztahů v plánovacím procesu vyjadřuje nová úprava snahu *posílit účinnost právního předpisu* uložením povinností organizacím a orgánům hospodářského řízení a stanovením *sankcí* za jejich porušení. Sankce jsou poněkud netypicky konstruovány formou právních domněnek, a to nevyvratitelných, což je důsledkem jejich sankční povahy.

Realizace uvedených funkcí bude ovšem záviset především na tom, jak dalece bude vyhláška v praxi realizována. Zde ovšem končí možnosti působení práva, zde je třeba aplikovat rovněž mimoprávní metody. Jediným prostředkem právním, avšak o to významnějším, je působení správnou a důslednou aplikací právního předpisu a právem stanovených sankcí. Svou úlohu může sehrát i právní propaganda a zvyšování právní kvalifikace hospodářských pracovníků. Jestliže většina rozborů současné situace vede k určení příčin nedostatků v subjektivních faktorech, pak nápravná opatření musí být mnohem intenzivněji zaměřena právě tímto směrem.

Celkově lze hodnotit novou úpravu projednávání dodavatelsko-odběratelských vztahů v plánovacím procesu jako pokrok. Znamená počátek vyplňování mezery v úpravě hospodářských vztahů odpovídající potřebám zdokonalování dodavatelsko-odběratelských vztahů. Projednávání je další formou působení prostřednictvím hospodářského práva na formování dodavatelsko-odběratelských vztahů, prosazování priority celospolečenských zájmů při respektování zájmů podniků a zdůraznění úlohy hospodářských smluv. Záměr zákonodárce tedy odpovídá společenské potřebě. Jeho formalizace v právním předpise trpí některými drobnějšími nedostatky. Hlavní problém však vidíme v zajištění maximální efektivity nových právních norem.

4. KONTRAKTAČNÍ POVINNOST

Právním předpisem nebo hospodářskou smlouvou stanovená povinnost uzavřít hospodářskou smlouvu — kontraktační povinnost je jedním z nejcharakterističtějších rysů hospodářského práva. Kontraktační povinnost je právní institut, který nejnázorněji ukazuje povahu hospodářskoprávních

vztahů. Existence a do značné míry i obsah smluvního vztahu mezi socialistickými organizacemi je totiž determinována zpravidla vertikálním působením. O kontraktační povinnosti bylo již napsáno mnoho a i její současná právní úprava byla v odborné literatuře rozebrána v podstatě vyčerpávajícím způsobem.³⁸⁾

Kontraktační povinnost je jedním z nejbezprostřednějších nástrojů, jimiž právo ovlivňuje smluvní vztahy, jimiž zasahuje do sféry rovnoprávných subjektů hospodářské činnosti. Obsahem právní normy, která stanoví kontraktační povinnost, je stanovení povinnosti uskutečnit právní úkon — uzavřít hospodářskou smlouvu (dispozice), jsou-li splněny stanovené podmínky (hypotéza). Tyto podmínky mohou být poměrně rozmanité. Může to být akt hospodářského řízení, ale také pouhá skutečnost, že organizace je schopna bez porušení jiných svých závazků splnit závazek, který jí ze smlouvy vznikne. Pokud jde o sankci právních norem stanovících kontraktační povinnost, jsou někdy právním předpisem stanoveny majetkové sankce pro případ neuzavření smlouvy. Avšak účelem kontraktační povinnosti při řízení socialistického hospodářství je dáno, že zájmu plynulého chodu ekonomiky odpovídá společenský zájem na tom, aby norma o kontraktační povinnosti byla vždy respektována. Na místě sankce proto většinou vystupuje procesní možnost druhé (oprávněné) organizace domáhat se uzavření smlouvy cestou arbitrážního rozhodnutí. Chybějící projev vůle v takovém případě nahradí rozhodnutí státního orgánu.

Během vývoje hospodářského práva se pojetí kontraktační povinnosti měnilo v závislosti na změnách soustavy řízení národního hospodářství. Kontraktační povinnost nabývala na četnosti s postupující centralizací. Současně klesala úloha smluv, u nichž byl předurčen vedle faktu jejich vzniku i dosti detailně obsah. Se zaváděním nové soustavy řízení docházelo k méně intenzivní aplikaci ustanovení o kontraktační povinnosti. V teoretické literatuře se nakonec objevily názory, které kontraktační povinnost vůbec odsoudily a prosazovaly živelnou tvorbu smluvních vztahů. Po roce 1968—1969 se hospodářská politika zaměřila na obnovení úlohy plánu a na posílení centrálního řízení, které bylo v předchozích letech narušeno. Novela hospodářského zákoníku obnovila institut kontraktační povinnosti v hospodářském zákoníku prakticky v původním znění. Kontraktační povinnost na úseku dodávek výrobků byla podle novelizovaného § 161 HZ zúžena v tom smyslu, že povinnost uzavřít smlouvu u výrobků, na něž se nevydávají plánovací akty, platí (za splnění dalších podmínek) jen tehdy, jde-li o zajištění obranyschopnosti nebo bezpečnosti státu. Takové omezení

³⁸⁾ Srov. např. S. Plíva, Z. Přibyl: „Hospodářské závazky I“, Praha 1972; Oehm, Plíva, Přibyl: „Hospodářské závazky II“, Praha 1974; R. Rezek, L. Šnášelová: „Předsmuvní spory“, AP 2/1976, str. 44—51; AP 3/1976, str. 90; AP 4/1976, str. 120—126 aj.

původní znění § 161 HZ neobsahovalo. Na druhé straně změnou úpravy smlouvy o přípravě dodávek byl posílen její význam, a tím i kontraktační povinnosti, která je důsledkem uzavření smlouvy o přípravě dodávek.

V současné právní úpravě lze třídit jednotlivé případy kontraktační povinnosti z několika hledisek. Za významný rys kontraktační povinnosti je považována její *stupňovitost*. Stupňovitá je kontraktační povinnost v dvojím smyslu. Jednak mohou být rozdílné dispozice právních norem, které ji zakládají. Za splnění stanovených podmínek potom vzniká povinnost uzavřít smlouvu o přípravě dodávek anebo povinnost uzavřít jinou, realizační smlouvu. Stupňovitost ovšem plyne i ze samotné normy stanovící povinnost uzavřít smlouvu o přípravě dodávek: organizace splní povinnost a uzavře přípravnou smlouvu, čímž jí vznikne nová povinnost uzavřít dodávkovou smlouvu. Stupňovitost, i když v poněkud posunutém významu, může existovat i pokud jde o podklady vzniku kontraktační povinnosti — ať už ke smlouvě přípravné, nebo dodávkové. Nejvýznamnějším základem této povinnosti je plánovací akt. Právní předpis může uložit povinnost vydat plánovací akt (srov. § 19 vyhl. č. 33/1975 Sb.). Dalším významným podkladem je protokol o projednání dodavatelsko-odběratelských vztahů. Toto projednání je v mnoha případech povinné. Jde tedy o řetěz povinností, kdy jedna povinnost vyplývá z druhé a na konci je kontraktační povinnost.

Druhé chápání stupňovitosti kontraktační povinnosti je v diferencování právních skutečností ji zakládajících. Tady se rozlišují hypotézy právních norem. Kontraktační povinnost může plynout z vydání plánovacího aktu nebo ze smlouvy o přípravě dodávek, může také plynout z předpokládaného vydání plánovacího aktu v budoucnosti, může rovněž plynout z pouhého významu zájmu, jenž má být dodávkou uspokojen. Vedle toho novelizace hospodářského zákoníku zavedla tzv. nepřímou *kontraktační povinnost* podle § 119 odst. 3 HZ, která je oním nižším stupněm. Její funkce je trochu odlišná od přímé kontraktační povinnosti. Přímá kontraktační povinnost má zabezpečit určité společensky preferované dodávky, má výjimečnou povahu. Nepřímá kontraktační povinnost naopak chce postihnout a stabilizovat pravidelné, zejména dlouhodobé dodavatelsko-odběratelské vztahy, má poskytnout trvalým odběratelům jistotu, že jejich požadavky budou i nadále uspokojovány a dát jim tak základ pro možnosti přesnějšího rozhodování o budoucí hospodářské činnosti.

I nepřímá kontraktační povinnost podle § 119 odst. 3 HZ je však vnitřně diferencovaná. Obecnou podmínkou, aby mohla být tato povinnost aplikována, je skutečnost, že má jít o dodávku za obvyklých podmínek a že převzetí závazku neohrozí plnění jiných povinností dodavatelské organizace. Přednostně musí být uspokojeny požadavky na dodávky k zabezpečení potřeb uvedených ve *státním plánu jako přednostní*. Do této nejvýše pre-

ferované skupiny patří i požadavek uzavření smlouvy na základě rozpisu úkolu prováděcího státního plánu, který není plánovacím aktem, protože nemá náležitosti požadované § 9 odst. 3 vyhl. č. 33/1975 Sb. (§ 11 odst. 1 vyhl. č. 33/1975 Sb.). Přednostně musí být dále uspokojeny potřeby těch odběratelů, pro jejichž *uspokojování byly organizace zřízeny*. Na posledním místě jsou všechny *ostatní* dodávky. To platí i pro smlouvy zabezpečující úkoly prováděcího hospodářského plánu, jimiž orgán hospodářského řízení uloží dodavateli dodávkovou povinnost pro určitého odběratele. Takový akt preferuje uvedenou dodávku jen tím, že osvědčuje, že je v souladu s možnostmi dodavatele (§ 11 odst. 2 vyhl. č. 33/1975 Sb.). Podle praxe arbitrážních orgánů se při aplikaci § 119 odst. 3 HZ preferuje zabezpečování zájmů podle § 115 odst. 2 HZ a rovněž odběratelé, jejichž potřeby organizace v minulých letech zajišťovala.³⁹⁾ V těchto případech se nepřihlíží k závazkům dodavatele bez preference, popř. k odběratelům novým.

Ustanovení § 119 odst. 3 HZ se v praxi velmi osvědčilo. Do značné míry plní předpokládanou funkci. S tímto výsledkem souvisí i nová ustanovení prováděcích právních předpisů, která pro určité úseky dodavatelsko-odběratelských vztahů zavádějí značně širokou, *obecnou* kontraktační povinnost. V současné době jde o dva předpisy novelizující základní podmínky dodávky. Do základních podmínek dodávky se tím (i dalšími ustanoveními) vrací úprava kontraktační povinnosti generálně zrušená zákonem č. 138/1970 Sb.

Ve vyhlášce č. 57/1972 Sb., která novelizuje základní podmínky dodávky strojírenských výrobků, říká ustanovení § 34 f): „Dodavatel je povinen, požaduje-li to odběratel, uzavřít dodávkovou smlouvu alespoň v takovém množství a v takové sortimentní skladbě, jak dodával v předchozím roce, pokud rozpisem plánu ústředního orgánu nadřízeného dodavateli není určeno jinak.“ Uvedené ustanovení navazuje na § 119 odst. 3 HZ a na praxi arbitrážních orgánů preferující dlouhodobé dodavatelsko-odběratelské vztahy v souladu se zásadami hospodářské politiky. Nestanoví však omezující podmínky „za obvyklých podmínek“ a soulad s možnostmi. Uvedená výrazná preference dlouhodobých dodavatelsko-odběratelských vztahů se může dostat do konfliktu se závazky podle jiných předpisů. Východiskem pak může být pouze rozpis plánu ústředního orgánu dodavateli nadřízeného. Ustanovení obdobného znění obsahuje vyhláška č. 112/1972 Sb., novelizující základní podmínky dodávky výrobků spotřebního průmyslu č. 131/1964 Sb.⁴⁰⁾

³⁹⁾ R. Rezek, L. Snášelová: „Předsmluvní spory“, AP 2/1976, str. 48–49.

⁴⁰⁾ § 46 h cit. vyhl. zní: „Požaduje-li to odběratel, je za obvyklých podmínek dodavatel výrobků pro vnitřní trh povinen uzavřít dodávkovou smlouvu v takovém množství a v takové sortimentní a cenové skladbě, jak byl zavázán plnit v předchozím roce, pokud rozpisem plánu ústředního orgánu nadřízeného dodavateli není určeno jinak.“

Proti strojírenským výrobkům musí jít o dodávku za obvyklých podmínek, podobně jako podle § 119 odst. 3 HZ.

Obecná kontraktační povinnost tedy nabývá stále rozsáhlejšího uplatnění. Její význam prudce vzrostl s novou úpravou projednávání dodavatelско-odběratelských vztahů v plánovacím procesu, jež na kontraktační povinnost podle § 119 odst. 3 HZ těsně navazuje. Rozšíření této povinnosti základními podmínkami dodávky pravděpodobně nebude ojedinělé. Začíná tak docházet k situaci, kdy velmi značná část dodávek bude kryta kontraktační povinností. V obecné kontraktační povinnosti se nalézá nástroj, jak paralyzovat nadřazené postavení dodavatelů v hospodářskoprávních vztazích, je výrazem snahy vnést do horizontálních vztahů rovnost na základě poznatků z rozborů dodavatelско-odběratelských vztahů svědčících o tom, že tato rovnost je ve skutečnosti narušena ve prospěch dodavatelských organizací. Taková nerovnováha má dalekosáhlé důsledky. Jedním z nejzávažnějších jsou bezesmluvní dodávky, ale je to i nevymáhání majetkových sankcí odběrateli, nadsazování odběratelských potřeb (zde srov. § 4 odst. 4 vyhl. č. 33/1975 Sb. o povinnosti odběratelů udržovat pouze nezbytné spotřebitelské zásoby) a v důsledku toho nezáměr dodavatelů na zvyšování kvality atd. Právní úprava hospodářských závazků obecně vychází z předpokladu rovnosti stran. Jestliže existuje faktická nerovnost, pak realizace právních norem presumujících rovné postavení účastníků musí vést k jiným výsledkům, než jaké zamýšlel zákonodárce. Nerovnou právní úpravou fakticky nerovných vztahů se zákonodárce snaží obnovit rovnost stran v závazkových vztazích. Konkrétním právním institutem, který má kromě jiných tuto funkci plnit, je obecná kontraktační povinnost.

Je ovšem otázka, zda účinky tohoto nástroje budou jenom pozitivní, mohou se projevit i další, nepředpokládané důsledky. Především je to značné omezení svobody vůle kontrahentů. Smlouva jako výraz vůle, iniciativy a zájmů podniků je zatlačována k funkci pouhého aktu hospodářského řízení. Teprve dlouhodobější vývoj však může ukázat, zda převažují pozitivní rysy nebo nedostatky tohoto řešení. Zatím je obecná kontraktační povinnost v praxi hodnocena velmi kladně.

V teorii se dále rozlišuje kontraktační povinnost zákonná a smluvní. Jestliže povinnost uzavřít hospodářskou smlouvu plyne přímo z právního předpisu, jde o zákonnou kontraktační povinnost, plyne-li z hospodářské smlouvy, jde o smluvní. *Smluvní* kontraktační povinnost podle platné právní úpravy plyne ze smlouvy o přípravě dodávek, o které byla řeč výše. Vzhledem k tomu, že ve smlouvě se organizace zavazují uzavřít budoucí smlouvu, není ke vzniku této povinnosti zapotřebí žádného dalšího ustanovení právního předpisu. Přesto hospodářský zákoník i některé další hospodářskoprávní předpisy zvláště stanoví kontraktační povinnost na základě smlouvy o přípravě dodávek. I v tomto případě zůstává kontraktační

povinnost povinností smluvní, protože z právního předpisu neplyne přímo, ale je nezbytná ještě (kromě právní normy) existence smlouvy o přípravě dodávek. Nejistota by mohla vzniknout v případě, že bude dáno několik důvodů kontraktační povinnosti vedle sebe a dodavatel vzhledem ke svým výrobním možnostem bude muset některým dát přednost. Z tohoto hlediska je kontraktační povinnost (v rámci zmíněné stupňovitosti) na základě smlouvy o přípravě dodávek řazena nejvýše, na stejnou úroveň jako kontraktační povinnost z plánovacího aktu.

Zákonná kontraktační povinnost vyplývá přímo z právního předpisu. Vedle hospodářského zákoníku je to např. vyhl. 33/1975 Sb., vyhl. č. 34/1975 Sb. a č. 35/1975 Sb., vyhl. č. 104/1973 Sb. Perspektivně budou upravovat kontraktační povinnost zřejmě nově vydávané nebo novelizované základní podmínky dodávky. Ačkoli novela hospodářského zákoníku zrušila všechna ustanovení o kontraktační povinnosti obsažená v základních podmínkách dodávky, nevyloučila takovou úpravu do budoucna. Právní úprava kontraktační povinnosti se tímto opatřením velmi zpřesnila, avšak je pravděpodobné, že v budoucnu množství ustanovení o kontraktační povinnosti opět vzroste. Přes zvýšenou úroveň naší hospodářsko-právní legislativy nemusí rozsáhlejší stanovování kontraktační povinnosti vždy být vhodné a užitečné.

Základem současné (již poměrně rozsáhlé) úpravy kontraktační povinnosti je hospodářský zákoník. Vedle obecné úpravy obsahuje i specifická ustanovení pro jednotlivé úseky hospodářských závazků. Budeme-li třídit jednotlivé úpravy kontraktační povinnosti z hlediska jejího *podkladu*, vzniká povinnost uzavřít hospodářskou smlouvu na základě (nepřihlížím ke kontraktační povinnosti na smlouvu o přípravě dodávek, o níž bylo pojednáno výše):

- *plánovacího aktu* (§ 114 HZ). § 161 odst. 1 HZ podmiňuje tuto povinnost včasným objednáním výrobků. Některé další předpisy stanoví na základě plánovacího aktu kontraktační povinnost i pro odběratele, tedy oboustrannou (§ 21 odst. 2 vyhl. č. 33/1975 Sb. pro dovoz, § 26 téhož předpisu jde o dodávky pro rozvoj vědy a techniky, je-li plánovacím aktem rozpis úkolů směrnic; § 7 odst. 1 vyhl. č. 35/1975 Sb. pro smlouvy ve výzkumu a vývoji);
- *smlouvy o přípravě dodávek* (§ 116 HZ, § 161 odst. 2 HZ podmiňuje tuto povinnost rovněž včasností objednávky; podle § 163 vzniká kontraktační povinnost na úseku dodávek z dovozu i odběrateli). Některé prováděcí předpisy uvádějí rovněž kontraktační povinnost na základě smlouvy o přípravě dodávek, popř. plánovacího aktu. Pokud jde o pouhé opakování zákonného ustanovení nestanoví nic nového, nemá vlastně normativní význam a je nedostatkem, že je takový předpis obsahuje;
- *opatření podle § 118 HZ*. O tomto opatření srov. podrobněji níže, v oddílu

- o ostatních právních skutečnostech zakládajících hospodářské závazky;
 - *obecné kontraktační povinnosti podle § 119 odst. 3 HZ.* O tomto případě jsem se zmínila výše. Vedle hospodářského zákoníku spadají pod tento případ i ustanovení některých prováděcích předpisů;
 - *k zajištění úkolů podle § 115 odst. 2 HZ ještě před vydáním plánovacích aktů* za podmínky včasné objednávky, pokud jde o smlouvy o *dodávce výrobků* (§ 161 odst. 2 HZ). Po vydání plánovacího aktu jsou organizace povinny smlouvy upravit. Obtížnější situace by vznikla, kdyby plánovací akt vůbec nebyl vydán. V tom případě by smlouva byla nesporně platná, § 125 odst. 2 by se použít nedal, ledaže by se plnění aspoň jedné organizace dostalo do rozporu s opatřením příslušného ústředního orgánu nebo národního výboru učiněným podle právních předpisů. V tomto případě by tedy muselo být vydáno takové opatření. Jinou možností by bylo vydání takového plánovacího aktu, na jehož podkladě by se organizace mohla domáhat zrušení závazku. Nějaký automatický zánik závazku v důsledku nevydání plánovacího aktu by nastat nemohl;
 - *k zajištění obranyschopnosti a bezpečnosti státu na základě včasné objednávky*, pokud jde o smlouvy o *dodávce výrobků*, i když se na tyto výrobky plánovací akty nevydávají (§ 161 odst. 2 HZ);
 - *k zajištění plánovaných úkolů rozvoje vědy a techniky* (§ 161 odst. 3 HZ) u smluv o *dodávce výrobků*. Na tuto úpravu navazuje nová úprava hospodářských závazků ve vědě a výzkumu. Obdobně jako u zahraničního obchodu stává se celý úsek hospodářskoprávních vztahů v oblasti vědeckotechnického rozvoje včetně uvádění jeho výsledků do výroby preferovanou oblastí, jejíž právní úprava má kogentnější, intenzivněji vertikálně determinovaný charakter;
 - *dohody o dovozu*, pokud jde o *dodávky výrobků* dohodnuté se souhlasem odběratele, popř. jeho nadřízeného orgánu. Jedná se o kontraktační povinnost odběratele (§ 163 HZ);
 - *včasné žádosti odběratele*, popř. dodavatele, pokud jde o *dodávky souboru strojů a zařízení* nebo *dodávky stavební části*, jde-li o plnění *úkolů státního plánu jmenovitě uložených nadřízenými orgány* dodavatele i odběratele. V tomto případě je kontraktační povinnost oboustranná (§ 270 HZ). V oblasti investiční výstavby kromě tohoto případu jinak platí *přiměřeně ustanovení § 161 HZ*. Tedy to, co bylo výše řečeno o dodávce výrobků, lze aplikovat rovněž na dodavatelsko-odběratelské vztahy vznikající v investiční výstavbě;
 - rozhodnutí nadřízeného orgánu podle § 360a odst. 3 HZ (gesce).
- Hospodářský zákoník stanoví v § 116 odst. 4, že právní předpisy mohou stanovit povinnost uzavřít smlouvu o přípravě dodávek. To se týká tedy všech úprav smlouvy o přípravě dodávek, o této kontraktační povinnosti jsem pojednala v souvislosti s přípravnou smlouvou. Podle § 164 HZ mo-

hou prováděcí předpisy stanovit další případy, kdy jsou organizace povinny uzavřít hospodářskou smlouvu. Ačkoli formulace ustanovení je obecná, systematický výklad může vést pouze k závěru, že uvedené zmocnění se týká jenom *dodávky výrobků*. Ani § 270 HZ neumožňuje analogickou aplikaci § 164 HZ pro investiční výstavbu. Na ostatních úsecích dodavatelsko-odběratelských vztahů by tedy neměly prováděcí předpisy stanovit žádné nové případy kontraktační povinnosti vedle těch, jež uvádí samotný hospodářský zákoník.

Podle *prováděcích předpisů* k hospodářskému zákoníku vzniká kontraktační povinnost v těchto dalších případech:

- *obecná* kontraktační povinnost podle vyhl. č. 112/1972 Sb. a č. 57/1972 Sb. — srov. výklad výše. Podobnou povahu má i kontraktační povinnost dodavatele podle § 34f odst. 2 vyhl. č. 57/1972 Sb. (novelizující ZPD *strojírenských výrobků* č. 135/1964 Sb.), která se vztahuje obecně na dodávky *náhradních dílů* pro jím vyrobené výrobky v odpovídajícím množství a sortimentu po dobu dohodnuté životnosti výrobků;
- podle § 10 vyhl. č. 34/1975 Sb. o hospodářských závazcích při vývozu, dovozu a při zajišťování *hospodářské kooperace* se zahraničím. Organizace, která bude *odpovídat* za závazky ze smlouvy o hospodářské kooperaci se zahraničím (tj. ta z organizací uzavírajících tuto smlouvu, jejížž předmětu činnosti se závazky týkají — § 18 cit. vyhl.) je povinna uzavřít hospodářské smlouvy s organizacemi, které se budou podílet na plnění závazků ze smlouvy o hospodářské kooperaci, ale nejsou její smluvní stranou. Vedle jmenovitě uvedených smluv (o přípravě dodávek a o zajištění hospodářské kooperace se zahraničím) vztahuje se kontraktační povinnost obecně na „hospodářské smlouvy“;
- podle § 13 cit. vyhl. je na druhé straně povinna uzavřít hospodářskou smlouvu organizace, jejíž *součinnost je nutná* ke splnění závazků z kooperační smlouvy, a to na žádost organizace za závazky odpovídající. Podmínkou je včasné předložení návrhu smlouvy tak, aby ji bylo možné uzavřít ještě před podepsáním smlouvy o hospodářské kooperaci se zahraničím. Povinná organizace se může kontraktační povinnosti zprostit, jestliže prokáže, že uzavření smlouvy by bylo v rozporu s potřebami národního hospodářství. V podstatě se jedná pouze o druhou stránku vztahu uvedeného v předchozím případě s tím, že zájmy organizace, jejíž součinnost je nutná, jsou chráněny ve dvou směrech. Jednak z hlediska času — aby uzavřená kooperační smlouva nestavěla tuto organizaci do pasivní úlohy, jednak z hlediska možnosti zprostit se povinnosti. Toto ustanovení může postihnout případy, kdy by organizace byla nucena neuspokojit naléhavé požadavky vnitřního trhu tam, kde není zastupitelná apod.;
- § 7 odst. 2 vyhl. č. 35/1975 Sb. o hospodářských závazcích ve *výzkumu*

a vývoji. Kontraktační povinnost vzniká dodavateli i odběrateli části úkolu (dílčího úkolu, etapy) v rozsahu stanoveném koordinačním plánem k zabezpečení *úkolu státního plánu RVT* (rozvoje vědy a techniky) i v těch případech, kdy nebude vydán plánovací akt;

- § 7 odst. 3 cit. vyhl., podle něhož vzniká oboustranná kontraktační povinnost též na základě *protokolu* o projednání dodavatelsko-odběratelských vztahů. V obou posledních případech se kontraktační povinnost týká jen smluv upravených vyhláškou o hospodářských závazcích ve výzkumu a vývoji. Zajímavé je, že protokol o projednání dodavatelsko-odběratelských vztahů má podle této (a obdobných) úpravy velice závažný právní důsledek — totiž vznik přímé kontraktační povinnosti na dodávkovou smlouvu, a to dokonce oboustranné;
- § 34 d odst. 4 vyhl. č. 57/1972 Sb. novelizující *ZPD strojírenských výrobků č. 135/1964 Sb.* Tento významný druh kontraktační povinnosti by bylo možné řadit mezi kontraktační povinnost *smluvní*. Jejím předpokladem totiž je *dohoda o dodávkách vybraných druhů výrobků*. Vybranými výrobky jsou výrobky nedostatkové nebo uspokojující širší okruh spotřebitelů určené generálními ředitelstvími a oborovými podniky výroby a obchodu, popř. ministerstvy obchodu po dohodě s FMHS. Dohodu uzavírají *generální ředitelství* a oborové podniky výroby a obchodu, popř. svazy výrobních družstev. Je sice možné, aby subjekty této dohody byly přímo podniky, avšak vyhláška k tomu vyžaduje souhlas nadřízených orgánů. Z dohody vzniká kontraktační povinnost podřízeným organizacím jak na smlouvu o přípravě dodávek, tak přímo na dodávkovou smlouvu.

Pokud jde o kontraktační povinnost stanovenou ZPD, je situace zjednodušena zmíněnou novelou hospodářského zákoníku, která zrušila veškerá ustanovení starších předpisů. Může být obsažena jenom v novelách nebo nových ZPD vydaných po roce 1970. Vedle uvedených případů sem lze řadit pouze ustanovení § 4 odst. 3 vyhl. č. 175/1973 Sb., *ZPD elektřiny a tepla*. Uvedenou normu lze však považovat za stanovení kontraktační povinnosti jen s vážnými pochybnostmi. Podle ní totiž jsou povinni střední odběratelé v termínech stanovených pokyny pro rozpis prováděcího státního plánu „sjednat předmět hospodářské smlouvy“. Podle § 6 cit. vyhl. však hospodářskou smlouvu tvoří přihláška k odběru, technické a dodací podmínky a odběrový diagram stanovící předmět a čas plnění. Dohoda o předmětu hospodářské smlouvy tedy není totožná s uzavřením této smlouvy. Proto formulace užitá v předpise nepřipouští interpretaci jako kontraktační povinnost. Podobně i ustanovení § 6 vyhl. č. 80/1973 Sb., ZPD prací a služeb *výpočetní techniky* zní: „Dodavatelé musí přednostně uspokojovat důležité a neodkladné potřeby ústředních orgánů,“ neukládá výslovně povinnost uzavírat hospodářské smlouvy. V tomto případě však lze

spíše říci, že jeho dosah je širší. Uzavírání hospodářských smluv zřejmě patří také k „uspokojování potřeb“, na druhé straně sem nesporně lze řadit i řádné plnění závazků vzniklých z jakékoli právní skutečnosti.

Formulace ustanovení právních předpisů z hlediska stanovení kontraktační povinnosti tedy není vždy zcela jednoznačná. V podstatě se však dá výkladem zjistit, kdy organizace má povinnost uzavřít dodávkovou hospodářskou smlouvu.

Některá speciální ustanovení o kontraktační povinnosti obsahují i předpisy v oboru *investiční výstavby*. Je to zejména:

- Podle § 22 odst. 2 vyhl. č. 33/1975 Sb. na úseku dodávek *vývozních investičních celků* vzniká kontraktační povinnost organizaci, která *při projednávání* dodavatelsko-odběratelských vztahů *potvrdí* zabezpečení hmotných dodávek, a to v rámci dohodnutého rozsahu dodávky.
- § 12 vyhl. č. 98/1976 Sb. o dovozu *investičních celků a stavebních prací* stanoví oboustrannou kontraktační povinnost týkající se smlouvy o zajištění dovozu investičního celku (popř. podle § 29 o zajištění dovozu stavebních prací). Tato povinnost vzniká v případě, že jde o plnění *úkolů státního plánu jmenovitě uloženého* nadřízenými orgány dovozu a objednavatele nebo na základě smlouvy o přípravě dovozu investičního celku. Významná jsou ustanovení § 12 odst. 2 a 3, podle něhož se může dovozce této povinnosti *zprostit*. Jestliže neobdrží včas devizové krytí nebo prokáže, že investiční celek je nezajistitelný. Objednavatel má tutéž možnost, jestliže dovozce neuzavřel zahraniční smlouvu ve shodě s dohodou upravenou § 43 odst. 2 cit. vyhl., popř. s jeho stanoviskem k návrhu této dohody.
- § 9 odst. 1 vyhl. č. 104/1973 Sb., kterou se vydávají ZPD stavebních prací. Kontraktační povinnost postihuje organizaci, která přichází v úvahu jako budoucí dodavatel pro připravovanou stavbu, jsou-li dány podmínky § 119 odst. 3 HZ. Tato povinnost se týká *smlouvy o spolupráci na projektové a organizační přípravě stavby* tehdy, nebyla-li uzavřena smlouva o přípravě dodávek a žádá-li o to investor na podkladě schváleného projektového úkolu. V podstatě vlastně nejde o další případ kontraktační povinnosti, spíše o její rozšíření na smlouvu, která nemá charakter smlouvy dodávkové, na něž je koncipováno ustanovení § 119 odst. 3 HZ.
- § 32 odst. 3 cit. ZPD stanoví obecnou kontraktační povinnost na uzavření *smlouvy o zařízení staveniště*, která váže organizaci, jež je podle zvláštních předpisů povinna zařízení staveniště obstarávat. Jedinou podmínkou je žádost organizace, která zařízení staveniště potřebuje.
- Podle § 39 cit. ZPD vzniká organizaci, která uzavřela smlouvu o dodávce stavebních prací pro stavbu uloženou jako úkol státního plánu příslušnou vládou povinnost uzavřít smlouvu o poskytnutí *zednické výpomoci*.

U ostatních staveb má tuto povinnost, je-li to hospodářsky účelné. Podle § 40 odst. 4 ZPD vzniká odběrateli „povinnost sjednat dohodu o výpomoci“. Zákonodárce zřejmě vycházel z toho, že taková dohoda nemá povahu hospodářské smlouvy. Mezi touto výpomocí a zednickými výpomocemi podle § 39 však není podstatného rozdílu.

- Povinnost uzavřít hospodářskou smlouvu ukládá rovněž ustanovení § 50 odst. 3 *vyhlášky č. 104/1973 Sb.* Týká se *nesmluvených* a tudíž neprovedených prací *menšího rozsahu*, jejichž provedení je *nezbytné pro užívání* odevzdané dodávky a postihuje dodavatele na žádost odběratele.
- Kontraktační povinnost vzniká dále organizacím uvedeným v uzavřeném režimu *komplexní bytové výstavby* podle Pokynů FMTIR č. 2 z 31. 8. 1971 na území ČSR a podle Směrnice ministerstva výstavby a techniky SSR ze dne 1. 7. 1970.

Nová vyhláška č. 157/1976 Sb. o režimech staveb přímo neukládá kontraktační povinnost. Týká se všech staveb, které jsou uloženy jako *úkol státního plánu a vybraných staveb* (vládou ČSSR), *nikoli komplexní bytové výstavby*. Na stavby stanovené jako závazné úkoly zvláštní části státního plánu se vztahuje, pokud jejich rozpočtové náklady zahrnované do plánu přesahují 10 mil. Kčs (§ 1 odst. 3 cit. vyhl.). Podle § 2 odst. 3 je režim zpracovaný a projednaný podle vyhlášky (pro účely uvedené v § 2 odst. 2 písm. b), c), d)) *protokolem* o projednávání dodavatelsko-odběratelských vztahů. V tomto rozsahu tedy plyne i z režimů podle nové vyhlášky kontraktační povinnost.

Vedle uvedených případů kontraktační povinnosti se pod tento právní institut zahrnují i některá jiná ustanovení, jako např. § 291 odst. 1 HZ, § 301 HZ, § 29 vyhl. č. 104/1973 Sb.⁴¹⁾

Z uvedeného přehledu je zřejmé, že současná právní úprava kontraktační povinnosti je opět dosti rozsáhlá, zejména v souvislosti s nedávným zrušovacím ustanovením novely hospodářského zákoníku a s četnými případy kontraktační povinnosti na uzavření smlouvy o přípravě dodávek, o nichž byla řeč v jiné souvislosti. Její rozsah není především v souladu s těmi ustanoveními hospodářského zákoníku, která k úpravě dalších případů kontraktační povinnosti zmocňují. V tomto směru je nezbytné buď další podobné úpravy omezit podle obsahu těchto ustanovení, nebo umístit obecné zmocnění do části *šesté* kodexu.

Na závěr je možné shrnout, že kontraktační povinnost je velmi významným institutem hospodářského práva, jedním z nejúčinnějších nástrojů řízení dodavatelsko-odběratelských vztahů, z významných prostředků propojování plánu a konkrétních závazků. Právní úprava kontraktační povinnosti může být klasifikována z několika hledisek. Především je obsažena

⁴¹⁾ R. Rezek, L. Snášelová: „Předsmluvní spory“, AP 3/1976, str. 87.

jednak v hospodářském zákoníku, jednak v prováděcích předpisech. Týká se smluv o přípravě dodávek (zmocnění obsahuje § 116 HZ), smluv o dodávce výrobků (zmocnění v § 164 HZ). Kontraktní povinnost na úseku investiční výstavby by měla být omezena na úpravu hospodářského zákoníku, ve skutečnosti je však rozsáhlejší. Skutečná úprava zakotvená v prováděcích předpisech spíše odpovídá zmocnění týkajícímu se všech dodavatelsko-odběratelských smluvních závazků. Kontraktní povinnost na úseku nákladní přepravy není kodexem upravena. V prováděcích předpisech se týká jen přípravných smluv. Funkci podobnou kontraktní povinnosti hraje vznik závazků přímo z měsíčního přepravního plánu podle § 334 HZ. Z části desáté jsem se zmínila o § 360 a HZ.

Specifický charakter má obecná kontraktní povinnost podle § 119 odst. 3 HZ. Má velice široký dosah a je koncipována na dodavatelsko-odběratelské vztahy, tedy smlouvy na dodávku výrobků, prací nebo výkonů. Uvedená koncepce vychází z praktických potřeb a v praxi se osvědčila.

5. HOSPODÁŘSKÉ SMLOUVY A HOSPODÁŘSKÉ ZÁVAZKY, JINÉ PRÁVNÍ SKUTEČNOSTI ZAKLÁDAJÍCÍ DODAVATELSKO-ODBĚRATELSKÉ VZTAHY NORMY HOSPODÁŘSKÉHO ZÁKONÍKU O DODAVATELSKO-ODBĚRATELSKÝCH VZTAZÍCH A ZÁKLADNÍ PODMÍNKY DODÁVEK

Z hlediska dodavatelsko-odběratelských vztahů mají hospodářské smlouvy základní význam jako nejtypičtější a nejčastější právní skutečnosti, z nichž vznikají hospodářské závazky, především dodavatelsko-odběratelské vztahy.

Pojem hospodářské smlouvy není právními předpisy přesně vymezen, což ovšem nelze považovat za nedostatek právní úpravy. Teorie československého hospodářského práva se obecnými pojmy tohoto okruhu problematiky většinou nezabývá. Užívání pojmu hospodářské smlouvy vychází jednak z koncepce hospodářského zákoníku, jednak z jakéhosi vytvořeného úzu.

Smlouva jako dvoustranný, popř. vícestranný úkon má v hospodářském právu podobně jako v některých jiných právních odvětvích velmi široké uplatnění. Je obecným důvodem vzniku, změny nebo zániku právních vztahů. Je proto především třeba rozhodnout, zda pojem hospodářské smlouvy je totožný se smlouvou v hospodářském právu, neboli hospodářskoprávní smlouvou, anebo je-li jeho význam užší. Hospodářský zákoník sice výslovně nepodává odpověď, avšak některá jeho ustanovení napovídají

spíše, že hospodářskou smlouvou jsou chápány pouze ty dohody mezi socialistickými organizacemi, které *zakládají hospodářské závazky*. Tak v § 114 odst. 2 HZ se říká, že „hospodářské závazky mezi organizacemi vznikají nejčastěji z hospodářských smluv“. Podobně zní i § 124 HZ.

Zákonodárce tedy vytvořil dichotomii pojmů *hospodářská smlouva a dohoda*. Hospodářská smlouva označuje pouze dohodu zakládající hospodářské závazky, všechny ostatní dvou- a vícestranné právní úkony jsou obsáhnuty pojmem „dohoda“. Tak např. převody výrobních programů se realizují podle § 53 HZ dohodou, avšak převody vlastnictví a správy mimo obvyklé hospodaření, které jsou hospodářskými závazky, se provádějí hospodářskými smlouvami. Rovněž změny a zrušení hospodářských závazků je podle hospodářského zákoníku možné provést dohodou organizací. Podobně rozlišují i některé prováděcí předpisy. Jasnost koncepce zde však již nebývá tak zřetelná. Tak např. jsem se výše zmínila o ustanovení ZPD stavebních prací, podle nichž se uzavírá o jiných výpomocích pouze dohoda, ačkoli o zednických výpomocích jde výslovně o hospodářskou smlouvu. Také vyhl. č. 57/1972 Sb. upravuje v § 34c „smlouvy (dohody) o spolupráci při zajišťování dodávek pro vnitřní trh“ a v § 34d „dohodu o dodávkách vybraných druhů výrobků“. Povaha uvedených právních institutů není zcela typická, název může být projevem určitých rozpaků. Podobně vyhl. č. 112/1972 Sb. zavádí podle § 46c „smlouvy (dohody) o spolupráci při zajišťování dodávek pro vnitřní trh“. V § 46e však mluví jednoznačně o „dlouhodobé smlouvě o dodávkách vybraných druhů výrobků“.

Uvedené příklady svědčí o nejasnosti koncepce, navíc nejasnosti vcelku bezdůvodné. Všechny vyhláškami upravené právní úkony zakládají hospodářskoprávní vztahy, které mají závazkovou povahu, i když nejde o smlouvy na dodávku. Mohou vzniknout pochybnosti, jde-li o pouhá prováděcí ustanovení, avšak o jejich povaze jako hospodářské smlouvy vcelku není třeba pochybovat. Pouze dosti úzké pojetí hospodářských závazků by je mohlo posunout mimo tuto sféru, pak by ovšem i některé smlouvy upravené hospodářským zákoníkem nemohly být řazeny pod pojem hospodářských smluv.

Pojmy dodavatelsko-odběratelské vztahy, hospodářská smlouva a hospodářský závazek spojuje nejužší souvislost. Vymezení jednoho pojmu je závislé na vymezení druhého. Dodavatelsko-odběratelské vztahy lze vymezit s použitím pojmu hospodářský závazek, podobně i hospodářskou smlouvu atd. Není možné zabývat se dodavatelsko-odběratelskými vztahy a pominout hospodářské smlouvy a hospodářské závazky. Jestliže literatura o pojmu dodavatelsko-odběratelských vztahů je velmi chudá, nelze to říci o hospodářských smlouvách a hospodářských závazcích. I zde je však nutné většinou vycházet buď z civilistických prací, nebo ze sovětské hospodářskoprávní literatury.

Považuji proto za nezbytné zmínit se v rámci výkladu o hospodářských smlouvách jako právních skutečnostech zakládajících dodavatelsko-odběratelské závazkové vztahy (dodavatelsko-odběratelské vztahy v užším smyslu) i o teorii hospodářských závazků.

Z obecného pojmu smlouvy plyne, že právní vztah, který zakládá, musí být vztahem relativním. Problematická je odpověď na otázku, zda tento relativní vztah je vždy také závazkem. Rozhodující význam v tomto směru má pojetí závazkového právního vztahu. V občanskoprávní teorii existují názory, že rozsah pojmu závazek a relativní právní vztah je v občanském právu shodný.⁴²⁾

Jestliže vyjdu z nejširšího obecného určení závazkového vztahu jako povinnosti jedné strany určitým způsobem se chovat a tomu odpovídajícího oprávnění druhé strany takové jednání vyžadovat, pak logicky smlouva vždy zakládá (mění, ruší) nějaký závazek. I v případě, že by se strany dohodly, že jedna nebude od druhé vyžadovat nějaké chování, založily by závazek, podle něhož by druhá strana byla oprávněna požadovat takové „nevyžadování chování“. Jiné stanovisko je možné připustit, je-li závazek charakterizován nějakým dalším zužujícím znakem. Často se uvádí např. majetková povaha právního vztahu (resp. jeho předmětu), skutečnost, že základní povinnost spočívá v aktivním jednání nebo zvláštní způsob sankcionování neplnění závazkových povinností majetkovými sankcemi. Zpravidla se však připouští výjimky. Někteří autoři považují za občanskoprávní (nebo i hospodářskoprávní) závazky vztahy majetkové anebo nemajetkové, jsou-li zajištěny majetkovou sankcí. S takovým určením majetkového charakteru určitého právního vztahu pouze majetkovou povahou sankce nelze souhlasit. Povinnost platit sankci je totiž jiným právním vztahem, i když akcesorickým.

Za významný znak závazku je nutné považovat právní rovnost jeho subjektů. To má význam zejména pro konstrukci hospodářského závazku. Níže se zmíním o názorech, které tento klasický znak opouštějí pro odvětví hospodářského práva.

Shodu relativních hospodářskoprávních vztahů a vztahů závazkových v hospodářském právu tedy nelze jednoznačně konstatovat. Proto je třeba smlouvu nebo dohodu považovat za právní skutečnost, která zakládá, mění nebo ruší *relativní hospodářskoprávní vztahy, a to především vztahy zá-*

⁴²⁾ I. A. Tančuk, V. P. Jefimočkin, T. Je. Abova: „Hospodářské závazky“, Moskva, Jurid. lit. 1970, str. 14: „Ve vědě občanského práva pojem závazku fakticky splývá s pojmem relativního právního vztahu. Určení právní specifičnosti závazků se obvykle omezuje na poukaz na rysy charakteristické pro každý relativní občanskoprávní vztah...“ Podobně i na str. 15 cit. práce: „Závazkové právo jako souhrn norem občanského zákonodárství skutečně zahrnuje všechny relativní vztahy upravené normami tohoto zákonodárství. To potvrzuje i systém rozmístění norem, který je použit v Základech a OZ...“

vazkové⁴³⁾ a hospodářskou smlouvu za právní úkon zakládající hospodářské závazkové vztahy.

Pojem hospodářské smlouvy tedy úzce souvisí s pojetím hospodářského závazku. V tomto směru zůstává naše hospodářskoprávní teorie mnoho dlužna, sovětská literatura je i zde hojnější.

Tradiční pojetí závazku vypracovala teorie soukromého práva a v podstatě v této podobě je obsahem i občanského práva. Hospodářské právo vneslo nové rysy i do pojmu hospodářských závazků, rysy natolik významné, že vyústily v novou, hospodářskoprávní koncepci závazkového právního vztahu. Toto pojetí je založeno na teorii hospodářského práva jako samostatného právního odvětví, upravujícího specifickou oblast společenských vztahů charakterizovanou prolínáním horizontálních a vertikálních prvků. Hospodářský závazek je konstruován jako každý právní vztah, v němž je *jeden subjekt hospodářského práva povinen určitým způsobem se chovat v rámci hospodářské činnosti a jejího řízení* vůči druhému subjektu a ten je oprávněn toto chování vyžadovat.⁴⁴⁾ Teorii hospodářských závazků se podrobně zabývá zejména sovětská monografie „Hospodářské závazky“ I. A. Tančuka. Hospodářský závazek určuje jako takovou právní formu hospodářských vztahů, „která má znaky závazku jako právní kategorie, to znamená, že je relativním právním vztahem, který zpravidla má majetkový obsah a je zajištěn majetkovou sankcí“. A dále: „Hospodářský závazek jako zvláštní forma hospodářských vztahů je hospodářskoprávní vztah, v němž jeden subjekt (dlužník) je povinen určitým způsobem jednat ve prospěch druhého (věřitele), přičemž jeho jednání má hospodářský charakter, nebo je povinen se jednání zdržet a věřitel má právo žádat od dlužníka splnění jeho povinnosti.“⁴⁵⁾

Samotnou konstrukci hospodářského závazku vysvětlují autoři v souladu s marxistickým přístupem k dědictví právní kultury. Vycházejí z vytvoření pojmu závazek římským právem pro podmínky zbožní výroby tehdejší společnosti. Ačkoli socialistický výrobní způsob je značně odlišný, „zbožní výroba a její základní ekonomické kategorie jsou vlastní socialistickému systému hospodářství“.⁴⁶⁾ Proto dochází k převzetí právní formy včetně

⁴³⁾ Blíže o koncepci shody relativních a závazkových vztahů srov. „Teoretičeskije problemy chozjajstvennogo prava“, Moskva 1975, str. 200 a násl., str. 211: „Ale dnes je plně logické chápání závazku jako rodového označení relativních právních vztahů v různých právních odvětvích a odpovídajících různých druzích odvětvových závazků (hospodářských, občanských, pracovních atd.).“

⁴⁴⁾ Srov. např. „Teoretičeskije problemy chozjajstvennogo prava“, izd. Nauka, Moskva 1975, str. 202: „Hospodářský závazek jako zvláštní forma hospodářského vztahu je hospodářskoprávní vztah, v němž jeden subjekt je povinen ve prospěch druhého předat majetek, vykonat práci, poskytnout služby nebo uskutečnit určité jiné jednání při realizaci hospodářské činnosti a jejím řízení.“

⁴⁵⁾ I. A. Tančuk, V. P. Jefimockin, T. Je. Abova: „Hospodářské závazky“, Jurid. lit., Moskva 1970.

právní kategorie závazku. Tím je vysvětlena existence hospodářských závazků postavených na klasickém pojetí tohoto pojmu i rozdílné a nové rysy specifické pro hospodářské závazky jakožto vztahy hospodářsko-právní.

Sovětskou koncepcí hospodářských závazků je z tradičního pojmu závazku vyloučeno několik jeho významných rysů. Především je to právní rovnost subjektů.⁴⁷⁾ Rovnost subjektů se v původním pojetí ovšem nevztahovala k závazku jako takovému, ale ke každému občanskoprávnímu vztahu jako základní princip soukromoprávní úpravy. (Proto nebyla vyjádřena v definicích závazků.) V hospodářském právu z obecného hlediska byla tato rovnost porušena vertikálním působením státního řízení, hospodářsko-organizačtorské funkce státu. Byla porušena v důsledku toho i v závazkových vztazích mezi socialistickými organizacemi při hospodářské činnosti.⁴⁸⁾

I přes takovou modifikaci se však dosud vycházelo z předpokladu, že hospodářské závazky mohou vznikat pouze mezi navzájem nepodřízenými organizacemi, tedy v zásadě mezi rovnými subjekty.⁴⁹⁾ Nová konstrukce však tento předpoklad ruší a považuje za hospodářské závazky i vztahy mezi nižším a vyšším článkem řízení, tedy např. mezi podnikem a generálním ředitelstvím, kdy je podnik povinen odvést určitou částku generálnímu ředitelství, které je oprávněno ji požadovat za splnění některých dalších podmínek. Takové rozšíření je něco zcela nového a netradičního. Je otázka, zda není přílišným setřením objektivně existujících a i v rámci hospodářského práva uznávaných rozdílů mezi skupinou vztahů převážně horizontálních a vztahů převážně vertikálních. Závazkové vztahy mezi organizacemi při jejich hospodářské činnosti náhle ztrácejí společné označení, ačkoli jsou nepochybně velmi sourodým celkem. Na druhé straně nelze popřít racionální rys takové konstrukce. Bylo by ovšem možná vhodnější vydělit skupinu relativních vztahů při hospodářské činnosti a jejím řízení nikoli jako hospodářské závazky, ale jako odlišný, nový právní institut. Kdybychom totiž překročili meze jednotlivých právních odvětví a zobecnili nové rysy závazku, objeví se řada „závazkových“ vztahů i v jiných oblastech právní úpravy, např. v rámci správního nebo finančního práva.

⁴⁶⁾ Tamtéž, str. 7–8.

⁴⁷⁾ Tamtéž, str. 7: „...římskému soukromému právu, v jehož rámci se vytvořil pojem závazku jako zvláštního relativního občanskoprávního vztahu mezi právně rovnoprávními subjekty vystupujícími ve specifické úloze věřitele a dlužníka.“

⁴⁸⁾ K tomu blíže S. Plíva: „K pojetí hospodářských závazků“, AUC – Iuridica 4, 1975, str. 340, uvádí příklad zvláštního postavení veřejného dopravce podle přepravního řádu, dodavatele ve výzkumu a vývoji, banky v platebních a úvěrových vztazích a OZO při dodávkách pro vývoz a z dovozu. K tomu říká: „Jde o oprávnění, která stavějí oprávněnou organizaci do postavení nejen právně rovného partnera, ale zároveň v jistém smyslu do postavení orgánu, který má za úkol zabezpečovat určité celospolečenské zájmy a stává se tak svým způsobem orgánem, který se specifickým způsobem podílí na řízení národního hospodářství.“

⁴⁹⁾ S. Plíva, Z. Přibyl: „Hospodářské závazky I“, Praha 1972, str. 6.

Obecný pojem závazku by byl již vymezen pouze povinností určitého chování vůči jinému subjektu a korelujícím oprávněním tohoto.

Pojetí hospodářského závazku vypracované sovětskou vědou je nově rovněž z hlediska subjektivního vymezení, a to z toho důvodu, že za závazkové vztahy považuje i poměry mezi organizačními jednotkami socialistických organizací, vnitropodnikovými útvary. Argumentuje tím, že tyto útvary nejsou sice právníckými osobami, ale jejich vztahy jsou organizovány často podle modelů vztahů závazkových.⁵⁰⁾

V tomto směru je, myslím, situace v našem hospodářském právu odlišná vzhledem k vcelku jednoznačné právní úpravě. Vnitropodnikové útvary nemají právní subjektivitu, nejednají vlastním jménem, ale jménem socialistické organizace. Jiná je ovšem situace u koncernových podniků a koncernových účelových organizací, popř. jiných útvarů, jimž je přiznána právní subjektivita, aniž jsou socialistickými organizacemi. U takových právních subjektů se nevylučuje, aby zakládaly hospodářské závazky jako socialistické organizace (jde-li to ovšem v rámci jejich právní subjektivity), jak to výslovně stanoví např. vl. nař. č. 91/1974 Sb. Takové hospodářské závazky však nebudou pouze obdobné vztahům mezi socialistickými organizacemi, ale budou s nimi totožné, budou regulovány týmiž ustanoveními právních předpisů jako závazkové vztahy socialistických organizací. Vnitropodnikové vztahy v tom smyslu, v němž o nichž hovoří sověští autoři, nejsou zpravidla u nás považovány za vztahy hospodářskoprávní. Jestliže tedy definujeme hospodářské závazky pouze jako vztahy mezi socialistickými organizacemi, je v tom obsaženo konstatování, že stejné postavení mohou mít i některé jiné útvary nadané právní subjektivitou podle platné úpravy. Vnitropodnikové útvary nemohou zakládat vlastním jménem právní vztahy, protože právní normy jsou pravidla chování zavazující výlučně subjekty práva. Tak jako normy trestního práva nezavazují nepřičetné osoby a normy občanského práva nezavazují osoby zbavené způsobilosti k právním úkonům, nemohou ani hospodářskoprávní normy zavazovat někoho, kdo nemá právní možnost v právních vztazích vystupovat jako subjekt.

Významným znakem závazkového vztahu v obecném pojetí je jeho *ma-*

⁵⁰⁾ Tančuk, Jefimočkin, Abova: cit. publ., str. 29: „Vnitropodnikové vztahy nemají zbožné peněžní charakter, nejsou upraveny normami občanského zákonodárství (ani normami vztahujícími se na závazky), jejich subjekty nemají práva právnických osob. Avšak vztahy mezi subjekty horizontálních vnitropodnikových právních vztahů jsou organizovány (...) v mnohých případech podle modelu závazku, tj. v podobě relativního právního vztahu majetkového charakteru zabezpečeného specifickou majetkovou sankcí. Základem takové organizace vnitropodnikových vztahů je rozdělení práce v podniku, vztahy vnitropodnikové směny, vnitropodnikový chozrasčet, tj. určité ekonomické faktory shodné s těmi, které působí ve vnějších hospodářských vztazích, ... podmiňuje využívání shodné právní formy a těmi specifičnostmi, jež jsou diktovány povahou vnějších a vnitřních hospodářských vztahů.“

jetková povaha. Avšak uznává se, že majetkový charakter nemusí být dán vždy. V hospodářskoprávní koncepci je jiné širší vymezení, určené realizací (popř. řízením) hospodářské činnosti. Pojem hospodářské činnosti je dosti diskutovaný. Nesporně je třeba pojímat ho poměrně široce. V sovětské koncepci se za hospodářskou činnost považují plánovitě hodnotové vztahy vznikající v souvislosti se socialistickou reprodukcí.⁵¹⁾

Specifickým rysem v pojetí hospodářského závazku je jeho konstrukce jako právního vztahu nejen mezi stranami, ale zároveň jako vztahu obou subjektů ke společnosti.⁵²⁾ Výhodiskem uvedeného názoru je zmíněná právní nerovnost subjektů závazkových vztahů i v případech, kdy nejde o vzájemnou podřízenost. Dovozuje se, že každý subjekt závazku zároveň plní svou povinnost ke společnosti (vedle povinnosti ze závazkového vztahu). V důsledku toho je „modifikováno jinak zásadně rovné postavení socialistických organizací v závazkovém vztahu při jejich vzájemné spolupráci. V základu této modifikace je organické a nerozlučné sepětí organizačně řídicích prvků a prvků majetkových, které je obecně charakteristické pro hospodářskoprávní vztahy a tedy i pro ty z těchto vztahů, které mají formu závazků“.⁵³⁾

Hospodářská smlouva je pouze jednou z právních skutečností, ze kterých vznikají hospodářské závazky, a je pouze jednou právní skutečností, z nichž vznikají dodavatelsko-odběratelské vztahy. Pojem hospodářského závazku je širší, než je pojem dodavatelsko-odběratelského závazkového vztahu. Rovněž množství právních skutečností, z nichž mohou závazky vzniknout, je větší než u dodavatelsko-odběratelských vztahů.

Nejvýznamnější v tomto směru je *porušení práva*. Řada významných hospodářských závazků vzniká na základě této právní skutečnosti. Závazky z porušení práva mají bezprostřední vliv na dodavatelsko-odběratelské závazky, na efektivitu využívání hospodářského práva při řízení dodavatelsko-odběratelských vztahů. Samotné dodavatelsko-odběratelské závazkové

⁵¹⁾ V hospodářském právu se rozlišuje majetková povaha hospodářských závazků a skutečnost, že jejich objektem je hospodářská činnost jako dva rysy těchto vztahů. Myslím, že mezi nimi je úzká souvislost, že jeden je důsledkem druhého, že hospodářská činnost spíše přesněji vymezuje onu „zpravidla majetkovou povahu“. Tak např. S. Plíva ve své práci „K pojetí hospodářských závazků“ (cit. výše) rozlišuje z hlediska majetkové povahy závazky, jejichž předmětem je předání majetku, provedení prací nebo poskytnutí služeb. Vedle toho přiznává majetkovou povahu i vztahům, jejichž plnění je zajištěno majetkovou sankcí, a dále říká, že „majetkovou povahu mají nejen hospodářskoprávní vztahy, které přímo zprostředkují dispozice s majetkem, ale všechny takové vztahy, které zprostředkovávají dosažení určitého hmotného prospěchu pro oba účastníky nebo alespoň pro jednoho z nich“ (str. 343). „Hospodářskou činnost jako objekt hospodářských závazků pak vymezuje jako jakoukoliv činnost směřující k vytvoření hmotných statků, jejich dovedení prostřednictvím směny do sféry spotřeby a rovněž využití v rámci výrobní a společenské nevýrobní spotřeby“ (str. 349). Je možné říci, že prvé vymezení je spíše právní, kdežto druhé ekonomickou, popř. makroekonomickou charakteristikou.

⁵²⁾ Srov. S. Plíva, cit. práce, str. 340.

⁵³⁾ S. Plíva, cit. práce, str. 340.

vztahy však z porušení práva nevznikají, pokud nepovažujeme vztahy vzniklé v důsledku realizace sankce za součást těchto hlavních závazkových vztahů.

Jedním z charakteristických rysů dodavatelsko-odběratelských závazkových vztahů je uplatňování *majetkových sankcí* v případě porušení povinností z těchto právních vztahů. Úprava majetkových sankcí má závažný význam pro praktickou tvorbu a vývoj dodavatelsko-odběratelských vztahů. Na chování organizací účastnících se dodavatelsko-odběratelských vztahů působí jak výška hrozících sankcí, tak pravděpodobnost jejich uplatnění. Zkušenosti však ukazují, že toto ovlivňování chování není přímočaré, nejde o jednoduchou přímou úměrnost. Nestačí tedy zakotvit v právním předpise vysoké majetkové sankce a povinnost jejich účtování a vymáhání. Výška majetkových sankcí není totiž posuzována postiženou organizací absolutně, ale relativně. Proto se může i absolutně velmi vysoká sankce minout účinkem, protože v určité relaci se stává zanedbatelnou. Nestačí ani povinné účtování a vymáhání sankcí tam, kde oprávněná organizace usiluje o obejití takového právního předpisu.

Je tedy forma působení na dodavatelsko-odběratelské vztahy prostřednictvím majetkových sankcí dosti složitá a není možné přistupovat k ní mechanicky — tedy v případě neúčinnosti pouze zvýšit majetkové sankce nebo zvětšit jejich počet.

Na účinnosti majetkových sankcí je — vedle jiných skutečností — závislá rovněž úloha, jakou budou fakticky hrát hospodářské smlouvy. Dosavadní vývoj ukazuje, že funkce hospodářských smluv může být velmi rozdílná. Kromě legislativních opatření se otázkou využití a prohloubení úlohy hospodářských smluv zabývá i hospodářskoprávní teorie.

Problematika hospodářských smluv je v právní literatuře socialistických zemí dosti diskutovaným tématem. Teorií hospodářských smluv a jejich vztahem k plánu se zabývá zejména sovětská právní teorie, u nás je literatura naproti tomu chudší. Československé pojetí hospodářské smlouvy a smluvních vztahů je od sovětského v některých směrech odlišné.

Pokud jde o samotný pojem hospodářské smlouvy, bývá v sovětské literatuře chápán v různých smyslech a v různé šířce. Někdy hospodářská smlouva znamená pouze dvoustranný, popř. vícestranný právní úkon, jindy celý právní vztah na jejím základě vzniklý. Mezi hospodářské smlouvy bývají řazeny i smlouvy mezi socialistickou organizací a občanem při maloobchodním prodeji výrobků apod. Sovětská hospodářskoprávní teorie však z předmětu hospodářského práva vylučuje vztahy, jejichž subjektem je občan.

U nás je pojem hospodářské smlouvy chápán obvykle jako *dvoustranný (vícestranný) právní úkon, jímž se zakládá hospodářský závazek* (viz výše). Hospodářskou smlouvu je třeba odlišovat od právního vztahu, který vzniká

na jejím základě, od smluvního závazkového vztahu. Je pouhou právní skutečností, právním úkonem socialistických organizací. Ostatní smlouvy v hospodářském právu, jimiž se např. mění nebo ruší závazky, převádí výrobní programy apod., bývají označovány jako *dohody*.

Hospodářské smlouvy a dohody se na rozdíl od občanskoprávních smluv a zejména smluv v zahraničním obchodě vyznačují *formálností*. Hospodářský zákoník stanoví pro dvoustranné a vícestranné právní úkony povinnou písemnou formu, nestanoví-li zákoník nebo prováděcí předpisy jinak (§ 23 HZ). Tato náležitost, která se vyžaduje ke vzniku smlouvy, má velký význam pro praxi dodavatelsko-odběratelských vztahů. Jedním z nejvýznamnějších současných nedostatků, o němž se také zmiňuji níže, jsou bezesmluvní dodávky. Jednou z příčin formálněprávního charakteru je striktní požadavek písemné formy, který platí v našem hospodářském právu pro smlouvy. Některé právní normy sice dopad této zásady zmírňují (např. vznik smlouvy faktickým plněním podle § 153 odst. 2 písm. b), rovněž § 153 odst. 2 písm. a) HZ, § 23/4 HZ), avšak bylo mnohokrát konstatováno, že na základě takových ustanovení dochází k formálnímu uzavírání smluv, které neplní v důsledku toho ty funkce, jež by plnit měly.

Jaký význam má formálnost a bezformálnost uzavírání smluv, to nejlépe ukazuje srovnání situace v zahraničním obchodě a situace v našich vnitřních hospodářských vztazích. V zahraničním obchodě v důsledku zásady bezformálnosti nedochází k bezesmluvním dodávkám. Uzavření smlouvy není problémem, avšak objevují se jiné obtíže. Bývá především velmi nesnadné zjistit okamžik vzniku smlouvy. Smluvní podmínky bývají často pozměňovány třeba pouhým telefonickým rozhovorem. Rovněž zjistit přesně skutečný obsah smlouvy se vždycky nepodaří. Ačkoli tedy existence smlouvy je nepochybná se všemi pozitivními důsledky, vzniká nejistota v dalších otázkách, nejistota obtížně odstranitelná zejména v komplikovaných podmínkách zahraničního obchodu. Naše řešení má přednost lepšího důkazního postavení stran, jejich větší jistoty o obsahu ujednání. Na druhé straně s sebou nese jev bezesmluvních dodávek, který ve svých důsledcích nejen že neposiluje jistotu účastníků, ale značně ji oslabuje. Navíc znamená vyloučení odpovědnosti dodavatele, což je jeden z nejzávažnějších následků.

Zvážení všech kladů a záporů obou možných řešení nesoucích s sebou tak značné důsledky by mělo vést k úvahám, zda je současná úprava optimální.

Pokud jde o vymezení subjektů oprávněných uzavírat hospodářské smlouvy, je naše právní úprava poměrně složitá, ale vcelku jednoznačná. Vedle socialistických organizací uzavírají hospodářské smlouvy i další subjekty hospodářského práva, např. koncernové podniky a koncernové účelové organizace za podmínek vl. nař. č. 91/1974 Sb.

Jako právní úkon se hospodářská smlouva neliší od kterékoli občansko-právní smlouvy. Na druhé straně její podstatné obsahové a funkční odlišnosti podmiňují praktickou potřebu zvláštního posuzování hospodářských smluv, jejich zvláštní právní úpravy.

Při hledání specifických rysů hospodářských smluv bývá na prvé místo stavěna *plánovitá povaha hospodářské smlouvy*. Sovětská právní věda rozlišuje obvykle hospodářské smlouvy plánovité a neplánovité.⁵⁴⁾ Vymezení těchto skupin nebývá vždy shodné. Obvykle se za plánovité považují smlouvy, které jsou uzavírány na základě plánovacích aktů. Mnozí autoři ovšem poukazují na nepřesnost takového rozlišování, protože plánovitý základ mají v podstatě všechny hospodářské smlouvy.⁵⁵⁾ V československé právní teorii se toto rozlišování neužívá, právní úprava je shodná pro smlouvy „plánovité“ i „neplánovité“. Determinovanost plánem je považována za obecný rys všech hospodářských smluv, ačkoli to neznamená popření rozdílnosti v charakteru intenzity této determinovanosti. I sovětské platné právo však obsahuje smluvní typy (např. postavka), na jejichž základě jsou uzavírány smlouvy plánovité i neplánovité. Národohospodářský plán má v souvislosti s hospodářskými smlouvami základní význam v tom smyslu, že socialistické organizace se řídí při veškeré své činnosti svým hospodářským plánem, který je odvozen od vyšších plánovacích stupňů, tedy řídí se jím i při uzavírání hospodářských smluv. Existují ovšem rozdíly v intenzitě tohoto ovlivňování, kde na jednom pólu stojí uzavírání smlouvy na podkladě plánovacího aktu a na druhém kontraktace bez jakékoli kontraktační povinnosti. Uvedené rozdíly spíše ovšem určují míru bezprostřední závislosti uzavírané hospodářské smlouvy na státním plánu rozvoje národního hospodářství. Souvislost s plánem je dána i skutečností, že uzavírání hospodářských smluv je považováno za součást plánovacího procesu, za jeho stadium a rovněž tak i jednání o hospodářských smlouvách. V Sovětském svazu z tohoto hlediska rozeznávají „předplánové kontakty“ a „předsmluvní kontakty“. Jejich význam je zdůrazňován a právní úprava těchto kontaktů se považuje za potřebnou.⁵⁶⁾ V ČSSR byla provedena zčásti úprava této etapy vztahů mezi socialistickými organizacemi vyhláškou č. 33/1975 Sb. o projednávání dodavatelsko-odběratelských vztahů v plánovacím procesu.

Tak vzniká otázka, která je diskutována v sovětské odborné literatuře již desítky let, aniž se dospělo k jednotě názorů, otázka souvislosti a vzájemného vztahu plánu a smlouvy, v naší terminologii především plánovacího aktu a smlouvy.

⁵⁴⁾ Sovětskoje graždanskoje pravo, pod redakcí J. A. K. unika, Moskva 1973, str. 193.

⁵⁵⁾ Např. Bykov: „Plan i chozjajstvennyj dogovor“, IMU, Moskva 1975.

⁵⁶⁾ Tamtéž, str. 50.

V sovětské literatuře existuje několik odlišných koncepcí. V současnosti se dá říci, že vedoucí postavení má teorie „složené právní (faktické) soustavy“. Zakladatelem této koncepce je M. M. Agarkov.⁵⁷⁾ Hospodářský závazkový vztah vzniká podle Agarkova ze smlouvy a plánovacího aktu jakožto složité faktické soustavy (složnyj faktičeskij sostav). Plánovací akt zavazuje nejen k uzavření smlouvy, ale i k jejímu splnění. Pokračováním uvedené teorie jsou názory O. S. Ioffeho.⁵⁸⁾ Vytýká Agarkovi, že své závěry vyvozoval pouze z rozboru smlouvy o dodávce a nepřihlížel k dalším typům hospodářských smluv. Ioffe svou koncepci pojímá obecně, ve vztahu ke všem hospodářským smlouvám (tedy i v investiční výstavbě, zemědělství a dopravě atd.). Podobně jako Agarkov říká, že „plánovité smluvní závazky nevznikají z některé právní skutečnosti – plánu nebo smlouvy, ale z jejich jednoty tvořící složitou právní soustavu (složnyj juridičeskij sostav).⁵⁹⁾ Tato soustava je právním základem závazku, nezbytnou podmínkou jeho platnosti, ovlivňuje existenci závazku. Na základě plánovacího aktu ještě před vznikem smlouvy vzniká podle Ioffeho dvojice právních vztahů – jeden administrativněprávní a jeden občanskoprávní. Administrativněprávní vztah je mezi orgánem, který vydal plánovací akt, a adresátem aktu a zavazuje adresáta ke splnění uloženého úkolu. K tomu je ovšem nezbytné uzavřít smlouvu. Proto občanskoprávní vztah mezi adresáty aktu zavazuje tyto k uzavření hospodářské smlouvy. V souladu s platnou úpravou pak Ioffe rozlišuje případy, kdy plánovací akt zavazuje oba adresáty nebo jednoho bezpodmínečně a druhého podmíněně uzavřít smlouvu, přičemž hospodářské operace lze zahájit až po jejím uzavření. Může nastat rovněž případ, kdy akt zavazuje oba adresáty uzavřít prostřednictvím potřebných hospodářských operací smlouvu (např. podání zásilky k přepravě), ale ostatní plánem předvídané operace je možné realizovat až po uzavření smlouvy. V posledním případě plánovací akt jednoho adresáta zavazuje a druhého opravňuje uzavřít hospodářskou smlouvu, a ta potvrzuje nutnost realizace plánované operace (bankovní půjčka).⁶⁰⁾

Ačkoli teorie složené právní nebo faktické soustavy je traktována i v učebnicích, existují rovněž názory odlišné. Podle S. S. Alexejeva je kontraktační povinnost jen prvním, počátečním stadiem závazku k dodávce, není samostatným, zvláštním závazkem, ale pouhou součástí závazku

⁵⁷⁾ M. M. Agarkov: *Objazatělstvo po sovetскому graždanskomu pravu*, Gosjurizdat, Moskva 1940.

⁵⁸⁾ O. S. Ioffe: „Dogovory v socialističeskom chozjajstve“, Moskva 1964; O. S. Ioffe: „Objazatělstvennoje pravo“, Jurid. lit., Moskva 1975.

⁵⁹⁾ O. S. Ioffe: „Objazatělstvennoje pravo“, str. 43.

⁶⁰⁾ Tamtéž, str. 43.

⁶¹⁾ S. S. Alexejev: „O vzaimodějstvii administrativno-pravovogo i graždansko-pravovogo regulirovanija v socialističeskom obščestve“, *Pravovedenije* č. 3, 1959, str. 45, 46.

k dodávce.⁶¹⁾ Základní právní skutečností je v tomto pojetí plánovací akt, který zakládá právní vztah, jehož obsahem je kromě povinnosti uzavřít smlouvu i přímo povinnost dodat. Smlouva by tedy byla pouze jakousi „odvolávkou“ v našem pojetí. Od tohoto stanoviska není příliš vzdálena často kritizovaná koncepce N. G. Alexandrova,⁶²⁾ podle níž administrativní akt zakládá právní vztah a smlouva je pouze konkretizuje. Funkce hospodářské smlouvy se podle těchto koncepcí zužuje na minimum. Je ovšem nesprávné vytýkat chybnost pouze teoriím. Ty totiž vycházejí z praktických poznatků a zejména z práva platného v době jejich vzniku. Koncepce jediného právního vztahu tedy může v určité době odpovídat faktické úloze hospodářské smlouvy při organizování hospodářských vztahů socialistických organizací.

Podle názoru Z. I. Škundrina⁶³⁾ vzniká z plánovacího aktu povinnost uzavřít smlouvu, nikoli ji splnit. Z aktu však vzniká povinnost plnit úkol plánu, a to i bez prostřednictví smlouvy. Podobně se D. M. Genkin domnívá, že uzavření smlouvy je *novací* závazku. *Mimosmluvní závazek* se mění ve smluvní.⁶⁴⁾ Logickým důsledkem Genkinova pojetí ovšem je, že zároveň zaniká závazek z plánovacího aktu. Dojde-li ke změně plánovacího aktu, nemůže to automaticky ovlivnit závazkový poměr mezi organizacemi, může být pouhým podnětem k další změně. Naopak podle R. O. Chalfiny⁶⁵⁾ zakládá administrativní akt jenom občanskoprávní povinnost uzavřít smlouvu za podmínek v aktu stanovených. Závazek k dodávce vzniká ze smlouvy založené na administrativním aktu. Podobný je i názor S. N. Bratuse, který považuje plánovací akt pouze za právní skutečnost zakládající povinnost uzavřít smlouvu, ale nenahrazující smlouvu.⁶⁶⁾

V československé hospodářskoprávní literatuře se této otázce věnovala malá pozornost. Přesto se dá říci, že se vychází z koncepce celkem jednoznačné, mající za základ platnou právní úpravu, která nevzbuzuje pochybnosti.

Plánovací akt v československém hospodářském právu je základem kontraktní povinnosti. Na jeho základě vzniká hospodářskoprávní povinnost jedné nebo dvou stran uzavřít hospodářskou smlouvu. Přijetím hospodář-

⁶²⁾ N. G. Alexandrov: „K voprosu o roli dogovora v pravovom regulirovanii obščestvennyh otnošenij“, Učonyje zapiski VIJuN, vyp. VI, Jurizdat, Moskva 1946, str. 75, 76, 83 (citováno podle Socialističeskije chozjajstvennyje dogovory, Taškent 1973).

⁶³⁾ Z. I. Škundrin: „Objazatělstvo postavki tovarov v sovětskom prave“, Moskva 1948 (citováno podle: Socialističeskije chozjajstvennyje dogovory, Taškent 1973).

⁶⁴⁾ D. M. Genkin: Recenzija na knihu Z. I. Škundrina: Objazatělstvo postavki tovarov v sovětskom prave, SGP č. 4, 1949, str. 58.

⁶⁵⁾ R. O. Chalfina: „Administrativnyj akt i graždansko-pravovoj dogovor“, SGP č. 1, 1952; R. O. Chalfina: „Značeniye i suščnost dogovora v sovětskom socialističeskom graždanskom prave“, Moskva 1954.

⁶⁶⁾ S. N. Bratus: „Voprosy chozjajstvennogo dogovora“, Moskva 1954, str. 12.

skoprávní koncepce odpadají obtíže s dualitou administrativněprávních vztahů a občanskoprávních vztahů v tom, co jiní považují za jediný právní vztah apod. I z toho je zřejmá praktická potřeba uznání hospodářského práva. Vztah kontraktační povinnosti plynoucí z plánovacího aktu je vztahem mezi stranami budoucí smlouvy. Jeho plnění se proto může domáhat u hospodářské arbitráže oprávněný subjekt, nikoli ten, kdo vydal plánovací akt. Uzavřením hospodářské smlouvy vzniká konkrétní hospodářský závazkový vztah mezi socialistickými organizacemi. Změna plánovacího aktu v souladu s tím neovlivňuje hospodářský závazek automaticky, ale zakládá (obdobně jako samotný akt kontraktační povinnost) povinnost přizpůsobit obsah smlouvy. Vedle těchto právních vztahů však existuje samostatná povinnost socialistické organizace splnit úkoly plánu. Tato povinnost plyne z řady právních norem (např. čl. VI HZ, zák. č. 145/70 Sb.) a zavazuje organizace ve vztahu ke státu.⁶⁷⁾ Součástí této povinnosti je nepochybně i povinnost jednat podle obsahu plánovacího aktu. I tento vztah je vztahem hospodářskoprávním. Sankce stanoví zák. č. 145/1970 Sb. V případě, že socialistická organizace neuzavře hospodářskou smlouvu a oprávněná organizace se nebude u hospodářské arbitráže jejího uzavření domáhat, je dána nadřízeného orgánu možnost zásahu podle § 118 HZ, popř. hospodářské arbitráži podle téhož ustanovení nebo podle § 26 zákona o hospodářské arbitráži. Opatření podle § 118 HZ rovněž zakládá kontraktační povinnost, popř. přímo závazek, ale právně nesouvisí s porušením závazku z plánovacího aktu. Koncepce složené právní soustavy v našich poměrech zřejmě není vhodná.

Pro hospodářské smlouvy je charakteristické, že jsou zprostředkováním zbožně peněžních vztahů mezi organizacemi. Tak se dostávám ke dvěma nejzákladnějším obsahovým složkám hospodářské smlouvy, k projevům dvou ekonomických zákonů, jejichž působení se v hospodářské smlouvě spojuje, a to zákona plánovitého rozvoje národního hospodářství a zákona hodnoty.⁶⁸⁾ Hospodářská smlouva zakládá mezi organizacemi právní vztah. Tento právní vztah je formou, která nabývá společenský vztah, jenž je předmětem úpravy hospodářského smluvního práva. Nelze sem ovšem zařazovat jenom vztahy směny, ačkoli tvoří jádro smluvní úpravy. Smluvní formy nabývají i jiné vztahy mezi organizacemi a v souvislosti s tím se za obecnou funkci smluv považuje funkce organizační, tedy organizování vztahů spolupráce mezi socialistickými organizacemi. Obsahem smlouvy může být organizace hospodářské činnosti nemající charakter směny —

⁶⁷⁾ Tato otázka není zcela jasná. Sporná je vůbec existence oprávněného subjektu, dále pak problém, kdo je tímto subjektem. Srov. K. Č a p e k: „Ke změnám hospodářského zákonodárství“, Právník č. 4, 1971, str. 278.

⁶⁸⁾ Z tohoto hlediska podrobněji rozebírá hospodářskou smlouvu A. G. B y k o v v citované práci.

takovou povahu mají různé dohody o spolupráci. I smlouva, která zakládá závazkový směnný vztah, však organizuje spolupráci organizací. Proto pod organizační funkci lze zahrnout všechny hospodářské smlouvy s tím, že některé mají převážně obsah organizační v užším smyslu, tzn. na základě smlouvy nedochází zpravidla ke konkrétní směně (dodávce výrobků, prací, přepravy apod.), ale je dohodnuto jiné spolupůsobení. Sem by bylo možné řadit např. smlouvu o spolupráci na projektové a organizační přípravě stavby podle § 280 HZ („účelem... je zajistit, aby projektová a organizační příprava probíhala za aktivní spolupráce všech...“) nebo smlouvu o spolupráci na řešení nové technologie podle § 271 HZ („zajistit... soustavou spolupráci mezi investorem, vědeckovýzkumnými pracovišti, generálním projektantem a výrobními organizacemi...“) a všechny obdobné smluvní typy. Podobnost klasickým civilistickým smluvním typům je v těchto případech vzdálenější v souvislosti s odlišnou funkcí občansko-právní smlouvy, která je především zprostředkováním směnných vztahů ekonomicky menšího rozsahu. Na základě téhož kritéria by bylo třeba dále vydělit dohody uzavírané zpravidla na úrovni středních článků řízení, např. podle vyhlášky č. 57/1972 Sb. (§ 34 c — smlouvy o spolupráci při zajišťování dodávek pro vnitřní trh), o nichž se ještě zmíním podrobněji.

Z uvedeného plyne, že předmět právní úpravy, společenské vztahy, které nabývají právní formu, je od občanskoprávních vztahů odlišný nejen novou kvalitou obsahu, ale i rozsahem regulovaných vztahů. Hospodářská smlouva nereguluje jenom směnné vztahy, které se modifikovaly v důsledku změněného výrobního způsobu, ale reguluje i vztahy, které občanské právo v klasickém pojetí smluvně neregulovalo nebo přesněji neregulovalo vztahy obdobné. (Nejbližší byly zřejmě smlouvy typu § 360a HZ, obchodní právo.)

Působení zákona plánovitého rozvoje národního hospodářství a zákona hodnoty se v hospodářské smlouvě střetává jako rozpor celospolečenského zájmu a zájmu dílčího, podnikového. Právní regulace má tento rozpor řešit. Jestliže má právní úprava působit progresivně na ekonomický vývoj, musí řešení být optimální a vyvážené, musí umožňovat promítnutí celospolečenského zájmu do obsahu smlouvy, ale zároveň zajistit respektování zájmu podnikového do té míry, do níž není v přímém rozporu s celospolečenským zájmem. V možnostech právní úpravy je i ovlivnění toho, co bude pokládáno za celospolečenský zájem a do určité míry i za podnikový zájem.

V platné právní úpravě jsou plánovité prvky promítány do obsahu hospodářských smluv v několikerém směru. Nejevidentnější je toto působení při vzniku kontraktační povinnosti na základě plánovacího aktu (§ 115 odst. 1 HZ), popř. před jeho vydáním (§ 161 odst. 2 HZ). Dalším prvkem tohoto působení je projednávání dodavatelsko-odběratelských vztahů v plánovacím procesu, které se realizuje na základě rozpisu směrnic, popř. roz-

pisu prováděcího plánu. Patří sem i ostatní případy zákonné kontraktační povinnosti a prostředkem propojení plánu a smlouvy jsou i smlouvy o přípravě dodávek. V tomto výčtu by bylo možné ještě pokračovat. I tak je zřejmé, že obsah hospodářských smluv je do značné části determinován vertikálně.

Na druhé straně obsahují hospodářskoprávní ustanovení i normy, které poskytují smluvním vztahům určitou relativní nezávislost, o níž se ve vztahu k sovětské právní úpravě zmiňuje Bykov v citované práci. Je to především respektování dlouhodobých, ustálených dodavatelsko-odběratelských vztahů výše zmíněnými normami o obecné kontraktační povinnosti, je to např. možnost odmítnout dodávku nepotřebných výrobků odběratelem podle § 170 HZ, ačkoliv toto ustanovení má širší význam a týká se všech smluv o dodávce výrobků, tedy nejen těch, které byly uzavřeny na základě plánovacích aktů apod. V tomto smyslu má význam i úprava smlouvy o přípravě dodávek, projednávání dodavatelsko-odběratelských vztahů v období přípravy návrhu plánu, které umožňuje ovlivnit konečnou verzi prováděcího plánu výsledky tohoto projednávání mezi jednotlivými organizacemi. Všechny právní normy, které vymezují oprávnění nadřízených orgánů při řízení hospodářské činnosti podřízených organizací, a tím vymezují jejich chozrasčotní sféru, zároveň fakticky upravují i hospodářské smlouvy a jejich úlohu.

Hospodářské smlouvy jsou tedy dvoustranné právní úkony socialistických organizací, popř. jiných subjektů hospodářského práva, zakládající mezi nimi závazkové právní vztahy, jejichž obsahem je směna zboží v nejširším významu nebo jiná spolupráce.

V odborné literatuře se vždy věnovalo hodně pozornosti funkcím hospodářské smlouvy. Myslím, že základní a bezprostřední funkcí hospodářské smlouvy, plynoucí z její povahy jakožto právního úkonu, je *založení závazkového právního vztahu* mezi organizacemi. Prostřednictvím smlouvy tedy společenský vztah z vůle subjektů tohoto vztahu nabývá právní formy. To je právní důsledek uzavření hospodářské smlouvy. I některé další funkce smlouvy lze řadit mezi právní následky. Je to především *konkretizace odpovědnosti*.⁶⁹⁾ Výše jsem se zmínila, že organizace mají obecnou povinnost plnit úkoly plánu. Tato povinnost není zajištěna konkrétní, specifickou sankcí (kromě sankce podle zákona o národohospodářském plánování, která má ovšem vymezený dopad). Jestliže organizace uzavřou hospodářskou smlouvu, je konkretizována jejich dodávková povinnost, kterou v našem případě zajišťují úkol plánu a splnění této povinnosti je zajištěno odpovědností za řádné splnění závazku. Myslím, že o funkci konkretizace

⁶⁹⁾ Srov. S. Wladyka: „Funkce umów (porozumień) gospodarczych“, Przegląd ustawodawstwa gospodarczego č. 7–8/1973, str. 222–229, výtah z tohoto článku viz „Funkce hospodářských smluv“, AP č. 5–6, r. 1974.

odpovědnosti je možné mluvit pouze v tomto smyslu a pak jde ovšem o právní následek uzavření hospodářské smlouvy. Při bezesmluvních dohodách k takové konkretizaci nedochází. Funkcí *konkretizační* se ovšem obvykle v literatuře rozumí faktická funkce celého tohoto právního úkonu ve vztahu k plánu, funkce, která zůstává hospodářské smlouvě zachována i při největším omezení ostatních jejích funkcí, i v nejcentralističtějším modelu řízení. Vychází ze skutečnosti, že plán nemůže předvídat vztahy mezi organizacemi do všech podrobností. To je způsobeno nejen technickou nezvládnutelností takové plánovací metodiky, ale i tím, že větší obecnost plánu otevírá prostor uplatnění zákona hodnoty, uplatnění zájmů podniků, pružnosti v přizpůsobení se změněným okolnostem. Teprve v poslední fázi plánovacího procesu, ve stadiu kontraktace předcházejícím realizaci dodávek jsou dohodnuty všechny podrobnosti. A to je tedy funkcí smlouvy.

Hospodářské smlouvě se dále připisuje tzv. funkce *ochrany* zájmů stran. Myslím, že tuto funkci lze chápat v dvojím smyslu. V prvním významu patří rovněž k právním důsledkům uzavření smlouvy. Tímto aktem totiž získává jeden kontrahent právní ochranu proti porušení povinností druhým kontrahentem. Tato jistota je (nebo má být) jedním z významných motivů uzavření smlouvy. Systém závazkové odpovědnosti staví kontrahenty do situace, kdy vědí, že v případě, že druhá strana nesplní své povinnosti, mají buď možnost splnění vynutit prostřednictvím státní moci, nebo toutéž cestou získat ekvivalentní náhradu utrpěné újmy. V socialistické ekonomice nabývá ochranná funkce i druhého významu. Hospodářská smlouva poskytuje organizaci záruku, že bude moci ovlivnit svým jednáním obsah závazku, že bude moci uplatnit své zájmy a dohodnout takovou cestu splnění plánovaného úkolu, která jí nejvíce vyhovuje. Je tedy ochranou ve srovnání se situací, kdy by závazek vznikl přímo z aktu hospodářského řízení, který by organizace nijak nemohla ovlivnit, ačkoli by byla povinna jej realizovat.

Smlouva může být funkční i v rámci *tvorby plánu* a případné *korektury chyb* plánování. V tomto směru velmi záleží na soustavě řízení a v důsledku toho na právní úpravě plánovacího procesu. Není vyloučeno úplné potlačení této funkce hospodářské smlouvy. Naše současná platná úprava vychází ze snahy posílit využití hospodářských smluv na tomto úseku. Opět vystupuje do popředí vyhláška o projednávání dodavatelsko-odběratelských vztahů v plánovacím procesu, která zejména úpravou projednávání již v etapě přípravy prováděcího plánu vytváří předpoklady pro využití smluv a protokolů o projednání při tvorbě prováděcího plánu. Z konkrétních ustanovení sem např. patří § 4 odst. 1 vyhl. č. 33/1975 Sb., podle něhož se při projednávání vychází ze směrnic a rozpisů prováděcích státních plánů, ale byly-li již uzavřeny hospodářské smlouvy, vychází se také z nich. Souvisí to zejména s perspektivní funkcí smlouvy o přípravě dodávek,

kteřá má být spojovacím článkem mezi střednědobým plánem a prováděcím plánem.

V teorii se v této souvislosti mluví o zpětném působení smlouvy na plán. Při zdokonalování plánovací metodiky má využití hospodářských smluv v etapě přípravy plánů značný význam. Souvisí s uplatňováním obecné zásady demokratického centralismu, s respektováním stanovisek řízených organizací.

Hospodářské smlouvě je připisována rovněž funkce *koordinace* činnosti socialistických organizací. Koordinační funkce je v úzké souvislosti s organizační funkcí, protože koordinace je současně organizací vzájemných vztahů. S jistými pochybnostmi se mluví rovněž o kontrolní funkci hospodářské smlouvy vzhledem k činnosti podniků.⁷⁰⁾ Hospodářská smlouva ovšem může plnit kontrolní funkce, ale jen za předpokladu, že k tomu jsou vytvořeny soustavou řízení národního hospodářství další podmínky. V této souvislosti je třeba poukázat např. na návrhy týkající se uplatnění tzv. kritériální funkce smlouvy. O nich se podrobněji zmíním níže.

Právní teorie tedy dospěla k určitému (poměrně jednotnému) vymezení funkcí hospodářské smlouvy. Funkce bývají deklarovány i v právních předpisech. Hospodářský zákoník ve svém článku VII některé rovněž vymezuje.⁷¹⁾ Je to především funkce organizační, dále konkretizační a funkce zajišťování spolupráce při plnění plánovaných úkolů. Tato formulace ovšem funkci smlouvy podle mého názoru zbytečně zužuje. Hospodářská smlouva konkretizuje, organizuje a zajišťuje spolupráci organizací obecně, nejen ve vztahu k plánovaným úkolům. Zejména v souvislosti s druhou větou, která určuje její vztah k plánu, znamená takové zúžení vlastně jenom to, že druhá věta neříká tak dalece nic odlišného od první. Jestliže totiž smlouvy jsou nástrojem organizace, konkretizace a zajišťování plnění plánovaných úkolů, plyne z toho logicky, že jednání o nich je součástí plánovacích prací. Je sice pravda, že plnění plánovaných úkolů lze vykládat velmi široce tak, že prakticky veškerá činnost organizací je založena na plánu, přece však nelze vyloučit vztahy spolupráce, které nebudou mít tento základ. I potom ovšem hospodářská smlouva bude organizovat jejich vztahy, konkretizovat je a zajišťovat. Proto je správné rozlišovat (jak to činí i např. Wlodyka, viz výše cit. práce) funkce služebné ve vztahu k plánu, týkající se smluv zajišťujících plnění plánovaných úkolů a ostatní funkce. Hospodářský zákoník v článku VII uvádí pouze funkce služebné. Na druhé straně je nesporné, že není úkolem právního předpisu, aby vymezoval i takovéto

⁷⁰⁾ Srov. Wlodyka, cit. práce.

⁷¹⁾ Čl. VII HZ zní: „Důležitým nástrojem organizace, konkretizace a zajišťování vzájemné spolupráce socialistických organizací při plnění plánovaných úkolů jsou hospodářské smlouvy. Jednání o nich je významnou součástí plánovacích prací.“

otázky, které patří spíše do oblasti teoretického zkoumání. Navíc funkce smlouvy jsou závislé především na konkrétní soustavě řízení národního hospodářství, na zásadách hospodářské politiky a jsou v čase proměnlivé. V rámci stejné právní úpravy mohou smlouvy plnit rozdílné funkce v závislosti na konkrétních okolnostech. Žádoucí je, aby smlouvy nepoklesly do role prostředku pouhého formálního upřesnění úkolu plánu. Je třeba zajistit jejich samostatnou funkci, využívat je jako řídicího nástroje, který především zprostředkovává zájmy podniků a slaďuje je s celospolečenským zájmem vyjádřeným v národohospodářském plánu.

V současné naší právní úpravě je obsaženo několik desítek smluvních typů (jen v hospodářském zákoníku kolem 25) zakládajících hospodářské právní vztahy, jež je možné klasifikovat z mnoha hledisek. Hospodářský zákoník přijal v podstatě ekonomické kritérium pro vytvoření systému hospodářských závazků. Zvláště specifickým rozlišováním je úprava smluv *při obvyklém hospodaření a mimo obvyklé hospodaření*. V zájmu jednodušší, přehlednější a tedy i účinnější úpravy by patrně byla abstraktnější konstrukce systému hospodářských závazků. Na druhé straně je však nyní koncepte natolik vžitá, že je účelnější provádět dílčí zdokonalení, než vybudovat zcela nový systém hospodářských závazků podle jiného klasifikačního kritéria.

Hospodářské smlouvy lze klasifikovat rovněž podle povahy práv a povinností, které jsou obsahem právního vztahu smlouvou založeného. Největší skupinou jsou smlouvy, na jejichž základě je jedna organizace povinna druhé organizaci něco plnit (plnění může být různé — dare, *facere*...), druhá organizace je oprávněna plnění vyžadovat, povinna zaplatit, popř. určitým způsobem spolupůsobit. Do této skupiny patří většina smluvních typů organizujících dodavatelsko-odběratelské vztahy, jako smlouva o dodávce výrobků nebo prací, popř. souboru atd. Do této skupiny závazků zařadíme i smlouvy upravené vyhláškou č. 35/1975 Sb. o hospodářských závazcích ve výzkumu a vývoji.

Hospodářské právo upravuje i řadu smluv, podle nichž jsou organizace povinny poskytnout potřebnou spolupráci v souvislosti s jinými vztahy mezi organizacemi. Tato spolupráce nebývá zcela přesně vymezena, konkretizuje se podle vzniklých okolností. Organizace je na základě těchto smluv povinna umožnit co nejhladší průběh určitých hospodářských operací. Předmětem plnění tedy není dare, ale souhrn *facere* nebo *non facere*, popř. i dare, které však mají z hlediska základní hospodářské činnosti jen vedlejší význam, konkretizují obecnou povinnost socialistických organizací spolupracovat. *Organizační* prvek těchto smluv je převažující. Jejich povaha je odlišná od smluv dodávkových. Patří sem např. (srov. výše) smlouva o spolupráci na projektové a organizační přípravě stavby a mnohdy zčásti i smlouva o přípravě dodávek. Podle vyhl. č. 104/1973 Sb. se těmito

smlouvami např. organizace zavazuje k předávání informací o výrobních možnostech a dodacích lhůtách, ke konzultacím, k předávání informací o výsledcích technického rozvoje atd. Specifické pro tyto smlouvy je, že prvek *ekvivalence*, směny zde naprosto ustupuje do pozadí. Z jiné oblasti lze mezi tyto smlouvy zařadit např. rovněž smlouvu o zajištění hospodářské kooperace se zahraničím podle vyhl. č. 34/1975 Sb., o hospodářských závazcích při vývozu, dovozu a při zajišťování hospodářské kooperace se zahraničím (§ 11). Uvedená skupina hospodářských smluv se vyskytuje převážně na úseku investiční výstavby a vždy zejména tam, kde jde o složitější a dlouhodobější spolupráci více organizací v rámci určité hospodářské operace. Některé společné rysy s organizačními smlouvami ve vymezeném pojetí má i smlouva o sdružení podle § 360 a, popř. smlouvy o kooperačním sdružení nebo o zřízení společného zemědělského podniku podle vyhlášky č. 159/1975 Sb., o spolupráci v zemědělství a jejich formách. V tomto směru je třeba rozlišovat smlouvy, na jejichž základě vzniká nová organizace, nový právní subjekt. Ty se liší charakterem spolupráce, který má trvalejší ráz i skutečností vzniku nového subjektu. Avšak i smlouvy, při nichž nový subjekt nevzniká, mají odlišný obsah ve stejném směru, totiž, že zavazují obvykle k dlouhodobější spolupráci, netýkají se jednorázové spolupráce na určité hospodářské operaci v hlavních směrech zajištění jiným závazkem (či závazky) (znění § 360 a takovou smlouvu ovšem nevylučuje). Např. podle § 3 vyhl. č. 159/1975 Sb. se „zavazují družstva..., že k dosažení efektivnějších výsledků hospodaření budou společně plánovat a zajišťovat dohodnutou činnost na úsecích zemědělské výroby a k tomu účelu spojí část svých finančních nebo materiálových prostředků i pracovních sil...“. Odlišné rovněž je, že uvedené smlouvy obsahují ve větší míře prvek ekvivalence plnění jednotlivých subjektů (spojí své činnosti nebo prostředky). Přesto i v těchto smlouvách je organizační prvek velmi výrazný.

Naše hospodářské právo upravuje ještě další typ hospodářských smluv, který je odlišný od obou předchozích, ačkoli i v tomto případě funkce organizace převažuje nad všemi ostatními.

Jedná se o hospodářské smlouvy uzavírané na úrovni orgánů hospodářského řízení, tedy především orgány středního článku. Tyto smlouvy jsou předmětem zájmu teorie. Zmiňuje se o nich Wlodyka v citované práci jako o smlouvách, které se týkají vztahů k třetímu subjektu.⁷²⁾

Platné právo československé takové smlouvy upravuje zejména ve vyhl.

⁷²⁾ Zabýval se jimi i referát dr. Letowské a dr. Stepniaka na československo-polském vědeckém setkání v říjnu 1975 v Praze. Srov. sborník z tohoto setkání, E. Letowska, L. Stepniak: „Struktura smluvních vztahů v oběhu zboží a velké hospodářské jednotky“, ÚSP ČSAV, Praha 1975, str. 48–64.

č. 57/1972 Sb. novelizující ZPD strojírenských výrobků č. 135/1964 Sb. Podle této vyhlášky generální ředitelství a oborové podniky výroby a obchodu, popř. svazy spotřebních družstev uzavírají *smlouvy o spolupráci při zajišťování dodávek pro vnitřní trh*. (Vyhláška umožňuje, aby uvedené smlouvy uzavíraly také přímo podniky.) Podle cit. úpravy je obsah smlouvy závazný pro podřízené organizace. Podobně jsou upraveny důsledky *dohody o dodávkách vybraných druhů výrobků*, které uzavírají stejné subjekty. Na základě těchto dohod vzniká podřízeným organizacím kontraktační povinnost. Je evidentní, že uvedené smlouvy se velmi podstatně odlišují od všech jiných smluvních typů. Subjekty, které uzavírají smlouvu, zavazují současně sobě podřízené organizace. Je otázka (o níž jsem se již zmínila), zda takovou úpravu lze vtěsnat do rámce prováděcího předpisu. Uvedenou smlouvou se upravují především *vertikální* hospodářské vztahy, jakkoli tato úprava je založena na dohodě řídicích orgánů. Svědčí o tom i skutečnost, že vyhláška stanoví pro rozhodování před smluvních sporů pravomoc nadřízených orgánů. Z úpravy je patrné, že obsah smluv musí být podřízenými organizacemi převzat — v důsledku jejich vázanosti, že není automaticky obsahem dodávkových smluv.

Jestliže bychom připustili vhodnost uvedeného typu smluv, bylo by třeba je upravit pravděpodobně formou novelizace hospodářského zákoníku v souladu s jejich povahou odlišnou od ostatních hospodářských závazků. Kromě vyhlášky č. 57/1972 Sb. jsou podobné smlouvy obsaženy i na jiných místech platných právních předpisů. Především je to velmi podobná vyhláška č. 112/1972 Sb., kterou se novelizuje vyhl. č. 131/1964 Sb. o ZPD *výrobků spotřebního průmyslu*. Formulace vertikálních účinků je však odlišná a právně správnější, protože tyto smlouvy zavazují pouze své *subjekty* k tomu, aby *zajistily* potřebné jednání podřízených organizací. Touto formulací se prováděcí předpis nevymyká z rámce zmocnění obsaženého v hospodářském zákoníku. Smlouva zavazuje pouze smluvní strany. Prostředky, jimiž závazek splní, jsou další otázkou, kterou tento předpis neřeší a řešit ani nemůže. Rovněž vyhláška č. 34/1975 Sb. v § 8 umožňuje, aby na úseku vývozu a dovozu byla smlouva o přípravě dodávek uzavřena nadřízeným orgánem a závazek z této smlouvy aby platně splnila jiná (tedy podřízená) organizace. Organizace se však na takové možnosti musí dohodnout. Ani zde není stanovena přímá závaznost pro podřízené organizace. Úprava vertikálního prvku závazkových vztahů je v cit. vyhlášce prohloubena tím, že kontraktační povinnost k uzavření smlouvy o přípravě dodávek je možné rovněž splnit kontraktací jiné organizace. Jestliže protokol o projednání dodavatelsko-odběratelských vztahů bude výsledkem jednání nadřízených orgánů, potom kontraktační povinnost na jeho základě vzniklá může být splněna i jednáním podřízené organizace. Navíc tato ustanovení svou obecnou formulací nejsou omezena jenom na střední článek řízení.

Uvedený typ smluv, které mají výraznou *řídící* funkci, je specifickou formou uplatňování práva a hospodářských smluv při řízení dodavatelsko-odběratelských vztahů. Navíc formou, která je velmi vhodná, protože jejím základem je kooperace, koordinace, nikoli subordinace. Vzhledem k její specifičnosti je však potřebná obecná zákonná úprava, která především musí jasně vymezit důsledky uvedených smluv pro podřízené organizace a zabránit tak ohrožení jejich samostatného postavení ve smluvních vztazích.

V souvislosti s hospodářskými smlouvami uzavíranými orgány hospodářského řízení vznikají některé problematické otázky. Nynější právní úprava jasně nasvědčuje tomu, že na smlouvy se vztahují právní normy týkající se horizontálních závazkových vztahů. To se projevuje zejména v tom, že k uzavření smlouvy nestačí řídící kompetence, ale je nezbytná právní subjektivita ve smyslu hospodářského zákoníku, tedy subjektivita vztahující se k horizontálním závazkovým vztahům. Tak vyhl. č. 57/72 Sb. výslovně vypočítává možné subjekty — generální ředitelství a oborové podniky, čímž je třeba rozumět generální ředitelství trustu podniků, které má postavení socialistické organizace. V době vydání vyhlášky ještě nebyly v našem právním řádu zakotveny koncerny, proto s nimi tento předpis nepočítá. Avšak i koncerny evidentně mají možnost uzavírat uvedené smlouvy. Pod pojmem generální ředitelství ve smyslu vyhlášky *nelze* zahrnout generální ředitelství koncernu, protože to nemá právní subjektivitu. Smlouvy mohou tedy být uzavírány generálními ředitelstvími trustů, oborovými podniky nebo koncerny, popř. svazy spotřebních družstev.

Na hospodářské smlouvy o zajišťování dodávek pro vnitřní trh apod. se budou vztahovat ustanovení hospodářského zákoníku o právních úkonech socialistických organizací, přestože § 26 výslovně vylučuje jejich použití „na jednání, v nichž socialistická organizace vystupuje jako řídící orgán“. Orgán středního článku řízení zde vystupuje především jako rovnocenný partner, jako smluvní strana ve vztahu k jinému orgánu hospodářského řízení, přičemž oba jsou současně socialistickými organizacemi.

Podle současné úpravy jsou tedy smlouvy týkající se řídicích vztahů konstruovány jako běžné hospodářské smlouvy o spolupráci socialistických organizací. Nemají odlišný režim od horizontálních vztahů. V souladu s touto koncepcí je ovšem třeba, aby jejich vertikální účinky nevybočovaly z mezí stanovených hospodářským zákoníkem. K tomu, aby přímo podřízené organizace zavazovaly, by byla nezbytná speciální zákonná úprava. Taková úprava by patrně byla účelná.

Specifickou povahou zmíněných hospodářských smluv se zabývá rovněž S. Plíva ve shora citované práci. Zmiňuje se o nich v oddílu věnovaném hospodářským závazkům v oblasti řízení národního hospodářství. Zpo-

chybňuje jejich zařazení mezi smlouvy o jiných způsobech spolupráce a poukazuje na jejich organizační a řídicí funkci.⁷³⁾

Ze všeho, co bylo výše uvedeno, plyne, že hospodářská smlouva je specifickým právním institutem hospodářského práva. Institutem, jehož hranice nejsou normativně pevně dány, který je vymezen především právní vědou. Z tohoto hlediska není vymezení jednoznačné. Obecně lze však říci, že hospodářskou smlouvou jsou zakládány závazkové vztahy mezi subjekty hospodářského práva při hospodářské činnosti. Forma hospodářské smlouvy se rozšiřuje i na regulaci vztahů řídicích, avšak právní úprava na tomto úseku je nedostačující. Pojetí hospodářského závazku jako vztahu, pro nějž není určujícím rysem rovné postavení účastníků, se může prakticky uplatnit právě v širší aplikaci hospodářských smluv. Na druhé straně hospodářské smlouvy uzavírané mezi řídicími články téhož stupně nevznikají mezi stranami nerovnými, avšak vertikální prvek je obsažen v jejich vlivu na postavení podřízených organizací a v souvislosti s tím ve skutečnosti, že smluvní strany větší část obsahu takové smlouvy nerealizují svou výrobní nebo jinou výkonnou činností, ale pouze organizačním působením ve vertikálním směru.

Takovýmto rozšířeným pojetím hospodářské smlouvy se zdůrazňuje její organizační funkce, možnost jejího využití jako přímého nástroje řízení dodavatelsko-odběratelských vztahů. Na druhé straně smlouva mezi řídicími orgány má poněkud odlišnou povahu od tradičních horizontálních smluv, protože zasahuje do právního postavení jiných subjektů než smluvních stran. Pojetí hospodářského závazku tak má základní význam i pro problematiku využití hospodářské smlouvy při řízení národního hospodářství a dodavatelsko-odběratelských vztahů.

Smlouvy mezi řídicími orgány mají obdobnou funkci jako smlouvy o přípravě dodávek nebo projednávání dodavatelsko-odběratelských vztahů. Stupňovitě propojují etapu tvorby plánu a vzniku konkrétních závazkových vztahů, stabilizují tyto vztahy ještě před uzavřením realizačních

⁷³⁾ S. Plíva: „K pojetí hospodářských závazků“, AUC č. 4, 1975, na str. 355 k této otázce říká: „Další okruh problémů z hlediska pojetí hospodářských závazků tvoří problémy související se závazkovými vztahy, které vznikají na základě smluv (dohod) mezi orgány hospodářského řízení. Takovými jsou např. dohody mezi generálními ředitelstvími a svazy spotřebních družstev o spolupráci při zajišťování dodávek pro vnitřní trh nebo o dodávkách vybraných druhů výrobků. Jejich funkce je výrazně organizační a řídicí. I když jsou uvedené smlouvy kvalifikovány jako smlouvy o jiných způsobech spolupráce (viz např. § 34 b vyhl. 57/1972 Sb., kterou se mění a doplňuje vyhl. č. 135/1964 Sb., o základních podmínkách dodávky strojírenských výrobků), je podle našeho názoru nesporné, že vykazují řadu zvláštností, kterými se od smluv podle části desáté hospodářského zákoníku odlišují (např. organizačně řídicí funkce, závaznost pro podřízené organizace, vynětí předmluvních sporů z pravomoci hospodářské arbitráže, jejich subjekty jsou zásadně orgány hospodářského řízení). Závazky z těchto smluv lze patrně charakterizovat jako závazky, které jsou na rozhraní mezi závazky při hospodářské činnosti a závazky při řízení národního hospodářství.“

smluv. I zde vzniká nebezpečí nadměrného omezení podniků v případě přílišné reglementace jejich budoucích smluvních vztahů. V souvislosti s narůstajícím počtem ustanovení prováděcích předpisů zakotvujících kontrakční povinnost signalizuje snahu resortů o určité omezování chozrasčotního postavení výrobních organizací. Tato snaha může nahrazovat zkvalitnění řízení, znamená pohodlnější cestu z vyskytujících se obtíží, cestu, která však podmiňuje další a jiné obtíže. Proto je třeba trvat na výjimečnosti vertikálních zásahů do konkrétní, detailní hospodářské činnosti podniků. Právní úprava je vhodným nástrojem ke stabilizaci postavení jednotlivých organizačních článků v národním hospodářství, je však náchylná také ke stabilizaci nevhodných řídicích postupů. Zásady hospodářské politiky vyjádřené ve stranických dokumentech posledních let zdůrazňují nutnost koncepčnosti v řídicí práci orgánů hospodářského řízení, nutnost posílení úlohy hospodářských smluv, zkvalitnění právní úpravy a posílení středního článku řízení. Mnohé bylo v tomto směru učiněno. Výsledky však neodpovídají očekávání. Jestliže nebudou preventivně vylučována z právních předpisů (jejich návrhů) nevhodná ustanovení, vznikne kruh bez reálného východiska. Proto je potřebná nejen novelizace základních podmínek dodávky, ale jejich perfektní právnícké a sociologické propracování a posouzení.

Jestliže uznáme jako nepochybný postulát, že využití hospodářské smlouvy se nevyklučuje s prohlubováním a zkvalitňováním národohospodářského plánování, pak je třeba takový postulát důsledně a vyváženě respektovat zejména při tak závažné činnosti jako je hospodářskoprávní *normotvorba*. Tvorba právních norem je specifická dlouhodobostí svého působení, a to i při značné proměnlivosti právních norem, která je pro hospodářské právo typická, dlouhodobostí do jisté míry nezávislou na této proměnlivosti v souvislosti s pomalostí vnikání nových norem do právního vědomí a s faktickým přežíváním předchozích právních úprav. Legislativa musí usilovat o zdokonalení obou složek právní úpravy — o kvalitní a účinné plánování, o uzavírané a respektované a maximálně funkční hospodářské smlouvy. Proto je významné uvědomit si, které funkce může a má hospodářská smlouva plnit a ověřit v konkrétní právní úpravě, zda některé funkce nejsou potlačovány na úkor jiných. Normotvorba proto musí být úzce spjata s právní vědou včetně nejobecnějších závěrů. Vypracování teorie hospodářských smluv a hospodářských závazků není tedy samoučel, přesnost právní úpravy má ty nejintenzivnější praktické dopady.

V posledním období se objevuje v hospodářském právu nový prvek v souvislosti s využitím práva při řízení dodavatelsko-odběratelských vztahů. Je to koncepce *kriteriální funkce hospodářské smlouvy*. Právo zde není již pouhou formou, které nabývají ekonomická opatření, ale naopak ekonomie využívá právní institut jako ekonomický nástroj. Jde o významný

projev využití zpětného působení práva na ekonomiku, využití, které má být rovněž právně institucionalizováno. Poznatky o vlivu smluvních vztahů socialistických organizací na jejich chování vedou ke snaze přinutit organizace k tomu, aby právní formy hospodářských vztahů maximálně využívaly a aby potom právní normy důsledně respektovaly. Nedostatečně působící tradiční sankce, které hospodářskoprávní normy zakotvují, mají být doplněny vykonstruováním hmotného zájmu organizace na respektování právní formy. Jde tedy o zcela nové a netradiční využití hospodářského práva při řízení dodavatelsko-odběratelských vztahů.

Prvé kroky v této otázce byly podniknuty v Sovětském svazu. K 1. 1. 1975 byla připravena opatření zajišťující hodnocení podniků podle plnění hospodářských smluv s vazbou na hmotnou zainteresovanost. Sovětská koncepce přitom odpovídá situaci, kdy prakticky neexistuje problém uzavírání smluv, protože takřka všechny dodavatelsko-odběratelské vztahy jsou vertikálně předurčeny a pokryty v důsledku toho uzavřenými hospodářskými smlouvami. Přestože existují i mnohé jiné odlišnosti sovětské situace, základní problémy jsou shodné s našimi. Proto byla myšlenkám o kritériální funkci hospodářské smlouvy od počátku i u nás věnována značná pozornost příslušnými orgány. Usnesení vlády ČSSR č. 36/1974 v části IX, odst. 1 bod d) uložilo „ověřit možnosti a formy hodnocení činnosti organizací i na základě plnění hospodářských smluv“.

V souladu s tímto úkolem byl vypracován Státní arbitráží ČSSR návrh takového řešení, které by umožnilo s přihlédnutím k našim specifickým podmínkám zainteresovat hmotně podniky na uzavírání a plnění hospodářských smluv.⁷⁴⁾

Východiskem pro konstrukci návrhu je situace v dodavatelsko-odběratelských vztazích zjištěná provedenými rozbory. Návrh je veden snahou reagovat na specifika naší ekonomiky, která jsou zejména ve značné závislosti na zahraniční obchod, ve zranitelnosti dodavatelsko-odběratelských vztahů dodatečnými řídicími zásahy, šíří vyráběného sortimentu. Plánovací akty determinují poměrně málo závazkových vztahů, kontraktační povinnost dosud nebyla zcela obecným jevem (o jiných tendencích naznačovaných novými právními úpravami jsem se zmínila výše). Přes veškerá opatření jsou trvalým problémem bezesmluvní dodávky. Navrhované řešení proto je širší než sovětské, snaží se zainteresovat nejen na *řádném plnění* hospodářských smluv, ale i na jejich *včasném uzavírání na celý rozsah plánu odbytu*.

Podstata opatření navrhovaného v citované studii je tedy ve stanovení

⁷⁴⁾ Návrh je obsažen v práci J. Vinše: Studie o možnostech využití hospodářských smluv k tomu, aby podniky řádně plnily plánované úkoly v podrobnostech konkrétních dodavatelsko-odběratelských vztahů (Využití kritériální funkce hospodářských smluv). Z tohoto materiálu jakožto oficiálního návrhu dále vycházím.

nového ukazatele (bez rušení dosavadních) nazvaného „*redukované plnění plánu odbytu*“. Tento ukazatel si mají vypočítat samy organizace a má být jedním z činitelů ovlivňujících hodnocení vedoucích hospodářských pracovníků. Již v tomto bodě vidím první problém. Je totiž skutečností, že hmotná zainteresovanost vedoucích hospodářských pracovníků je vázána na značné množství činitelů. Nemá-li v souladu s návrhem počet těchto činitelů být redukován, vzniká nebezpečí, že redukované plnění plánu odbytu „se skryje“ v ostatních činitelích, že nebude zajištěn dostatečný efekt v konkurenci s ostatními měřítky hodnocení.

Redukované plnění plánu odbytu by mělo především zajistit včasné uzavírání hospodářských smluv v rozsahu celého plánu odbytu. Podle návrhu má být proto při výpočtu ukazatele „redukované plnění plánu odbytu“ odečtena z hodnoty dodaných výrobků hodnota výrobků, o které bylo kontrahováno méně než činí hodnotový plán odbytu a dále $\frac{1}{2}$ hodnoty výrobků, které byly kontrahovány s větším zpožděním než 2 měsíce po uplynutí předkládací lhůty.⁷⁵⁾

Tato základní koncepce ovšem musí být modifikována pro některé dodávky. Od plánu odbytu proto podnik odečte hodnotu dodávek, které mají být uskutečňovány vyššími dodavatelskými formami, hodnotu dodávek prací, hodnotu dodávek pro vývoz a zpravidla 10 % rezervu.⁷⁶⁾ Potřebné údaje by zasílal podnik nadřízenému orgánu vždy nejpozději do jednoho měsíce po uplynutí čtvrtletí.⁷⁷⁾

Bezesmluvní dodávky, k jejichž potlačení má působit platná právní úprava (např. možnost uzavření hospodářské smlouvy poskytnutím plnění apod.), mají být podle návrhu pro podniky nevýhodné i z hlediska hmotné zainteresovanosti. Tam, kde se právní úprava ukázala nedostatečná, dochází tak k použití jiné cesty vážící určité jednání organizací na konkrétní hmotný zájem pracovníků. Tedy jde o propojení a harmonizaci skupinového a individuálního zájmu. Právní forma se stává *specifickým ekonomickým nástrojem řízení*.

Uzavírání hospodářských smluv v potřebném rozsahu však není jediný problém dodavatelsko-odběratelských vztahů, faktické nerovnosti dodavatelů a odběratelů. Navrhované opatření má mít podstatně širší dosah. Důležitým požadavkem je lepší *sortimentní uspokojování potřeb* odběratelů. Konstatuje se, že dosavadní nástroje řízení nevytvářejí patřičný tlak na dodavatele, naopak spíše je výhodné dodávat pouze ty výrobky, jimiž se nejsnadněji splní ukazatele rozhodující pro odměňování. Snaha vyhovět odběrateli může být dokonce vysloveně nevýhodná. Autor návrhu vychází z toho, že již skutečnost, že dodavatele bude nový ukazatel nutit kontra-

⁷⁵⁾ Cit. práce, str. 29.

⁷⁶⁾ Cit. práce, str. 32.

⁷⁷⁾ Cit. práce, str. 35.

hovat v celém rozsahu plánu odbytu, stačí k tomu, aby se zlepšila situace i v tomto směru. Odběratel totiž nemůže být (obvykle) nucen smlouvu uzavřít, proto bude nutné, aby dodavatel jeho potřebám vyhověl.

Tato teze však budí určité pochybnosti. Jednání odběratele nelze chápat zjednodušeně. Jestliže má na vybranou (a to často nemá) buď uzavřít smlouvu s dodavatelem na ne zcela vyhovující sortiment, nebo hledat jiného dodavatele, je často pravděpodobné, že své nároky omezí i za cenu komplikací při své vlastní činnosti. Dodavatel vyrábějící nedostatkové výrobky ho před takovou volbu bude moci postavit i v podmínkách, kdy hodlá kontrahovat celý plán odbytu, protože to zřejmě nebude obtížné, i když z jeho hlediska méně výhodné než dosavadní praxe bezesmluvních nebo formálně smluvních dodávek. Proto se domnívám, že samotný fakt kontraktace nestačí zajistit lepší sortimentní uspokojování odběratelů.

Návrh v tomto směru konstruuje ještě jednu modifikaci při výpočtu nového ukazatele. Podle toho by se za včas uzavřené smlouvy považovaly i ty, které byly založeny arbitrážním rozhodnutím až po uplynutí dvou měsíců, pokud o rozhodnutí bylo žádáno před uplynutím této lhůty a pokud bylo vyhověno návrhu dodavatele. V tom rozsahu, v němž návrhu dodavatele vyhověno nebylo, pohlíží se na smlouvu jako uzavřenou opožděně. To znamená odečtení poloviny hodnoty výrobků.⁷⁸⁾

Význam této modifikace však nelze přeceňovat vzhledem k tomu, že vždy bude arbitráž rozhodovat relativně jen velmi malé množství sporů ze smluv a závazkových poměrů.

Celkově se dá říci, že nový ukazatel „redukováné plnění plánu odbytu“ nemůže v dostatečné míře ovlivnit obsah hospodářských smluv, pokud jde o sortimentní skladbu. Patrně i z tohoto důvodu autor návrhu poukazuje na působení v té době připravované právní úpravy projednávání dodavatelско-odběratelských vztahů v plánovacím procesu, která byla realizována vyhláškou č. 33/1975 Sb. (povinnost informovat o svých záměrech odběratele nebo dodavatele, povinné projednávání atd. — viz výše).

Navrhované opatření má vykonávat významný tlak směřující k *řádnému plnění* uzavřených hospodářských smluv. Sovětské řešení je založeno na stanovení rozsahu realizované produkce pro účely výpočtu pobídkových fondů a shrnutí socialistického soutěžení tak, že z celkového rozsahu realizované produkce stanoveného v plánu se vyloučí hodnota produkce, jejíž dodávka neodpovídá smlouvě z hlediska nomenklatury a sortimentu.⁷⁹⁾ Z našeho hlediska není taková koncepce nejvhodnější, proto návrh obsahuje odchylnou alternativu. Její předností je zejména skutečnost, že umožňuje postihnout i plnění vadné kvality a prodlení. Základní myšlenkou je využití právní úpravy penále obsažené v hospodářském zákoníku jako

⁷⁸⁾ Cit. práce, str. 41.

⁷⁹⁾ Cit. práce, str. 48.

měřítka pro odstupňování postihu v závislosti na závažnosti protiprávního jednání organizace. Přitom se využívá faktu, že penále je hospodářsko-právními předpisy odstupňováno podle toho, jaká povinnost byla porušena a jakým způsobem se tak stalo. Placení penále nebo přesněji vznik nároku na penále signalizuje tedy nejen porušení práva, ale i intenzitu tohoto porušení.⁸⁰⁾

Promítnutí do nového ukazatele se má realizovat tak, že „celková částka penále zaplaceného za sledované čtvrtletí (...) se znásobí deseti a takto zjištěná částka se odečte od celkové hodnoty dodávek vyfakturovaných za dané čtvrtletí“.⁸¹⁾ Protože penále je odstupňováno od 0,5 % do 20 % z ceny vadných nebo nedodaných výrobků, odčítalo by se 5–200 % hodnoty těchto výrobků od celkové hodnoty vyfakturovaných dodávek.

Uvedený návrh není ovšem prost problémů, které se snaží citovaná zpráva řešit. Především je to evidovaná skutečnost, že v současné praxi se velmi často penále, na něž vzniklo právo, nevymáhá ani neúčtuje, ačkoli je tato povinnost hospodářským zákoníkem uložena (§ 142 HZ). Je to opět jeden z důsledků fakticky nadřazeného postavení dodavatele. Odběratel ve snaze o udržení dobrých vztahů raději porušuje právní předpis. Citovaná výzkumná zpráva spatřuje řešení v tom, že nový ukazatel by plnil další funkci — zainteresoval by organizace materiálně na účtování a vymáhání penále, a to tím způsobem, že „redukované plnění plánu odbytu“ se bude zvyšovat o množství dodávek, jehož výši (v Kčs) zjistíme přepočtem penále, které podnik ve sledovaném čtvrtletí obdržel. Mechanismus přepočtu by byl stejný jako v případě placeného penále (násobení deseti).

Je evidentní, že podnik by v tomto případě skutečně měl konkrétní hmotný zájem penále účtovat a vymáhat. Domnívám se však, že jeho zájem by sahal ještě dále. Bylo by výhodné nejen účtovat penále, ale bylo by rovněž výhodné, aby závazky byly ze strany dodavatele porušovány, protože efekt přijatého penále je zcela stejný jako vlastní výroba a realizace produkce. Přitom hmotný zájem není přímo úměrný úsilí odběratelského podniku, který může v tomto směru ovlivňovat nový ukazatel pouze formálně právním úkonem, nikoli vlastní hospodářskou činností. Je tedy nebezpečí, že vedle kladného zamýšleného účinku by se mohly dostavit tendence přinejmenším nevykonávat tlak na včasné a kvalitní plnění hospodářských smluv a koneckonců zajištění vlastní výroby, protože podnik by mohl „vydělávat“ závadami v činnosti svých dodavatelů.

Zavedení nového ukazatele nazvaného „redukované plnění plánu odby-

⁸⁰⁾ Srov. cit. práce, str. 52: „Správný obraz toho, jak podnik plní smluvní závazky, by nám poskytla výše penále, které podnik byl povinen zaplatit za nespínění smluvních závazků ve sledovaném čtvrtletí.“

⁸¹⁾ Cit. práce, str. 59.

tu“ přináší však ještě závažnější sporné body. Nejvýznamnější je sladění aplikace tohoto hodnocení s nutností a existující praxí dodatečných řídicích zásahů do dodavatelsko-odběratelských vztahů, které zejména v některých oblastech ekonomiky jsou natolik běžné, že je nelze přehlížet. Vzniká totiž bludný kruh: tam, kde tyto zásahy jsou výjimečné, existuje rovnováha, není přílišná převaha poptávky nad nabídkou, je dobrá smluvní disciplína a podle provedených průzkumů zavedení kritériální funkce hospodářské smlouvy je skoro zbytečné. Na druhé straně v oblastech značné převahy poptávky nad nabídkou jsou časté vertikální zásahy a kontraktární disciplína není dobrá (postavení dodavatele je nadřazenější). Zavedení kritériální funkce by ale nemohlo hmotně postihnout podniky za porušování závazků v důsledku dodatečných zásahů. Východiskem podle návrhu má být jednak zmíněná rezerva, ale především automatický tlak podniků na kvalitnější řídicí činnost. Dr. Vinš dokonce považuje takové zkvalitnění řízení a v důsledku toho maximální omezení dodatečných zásahů do dodavatelsko-odběratelských vztahů za postulát, nezbytný předpoklad dobrého fungování kritériální funkce. Domnívám se však, že efektivnost tohoto tlaku je sporná, i kdybychom předpokládali, že vznikne. Na druhé straně může naopak vzniknout snaha vyhnout se uplatňování hodnocení podle uzavírání a plnění hospodářských smluv s odvoláním na nutné dodatečné zásahy, schovat se za nezaviněnou nemožnost kontrahovat a řádně plnit závazky.

Další námitkou, kterou je možno vznést proti novému ukazateli, je nutné zvýšení administrativy podniků. Avšak tato námitka je vyvratitelná. Jednak z celé zprávy plyne, že výpočet i jeho realizace by byl velmi jednoduchý a celé rozšíření se v podstatě omezuje na nutnost sledovat některé činitele, které však řádně hospodařící podnik má sledovat za všech okolností (vypočítávání celkové korunové hodnoty každé uzavírané smlouvy, centrální evidence smluv). Vzrůst administrativy evidentně nebude nijak závažný. Problém není ani tak v přírůstku, jako již v dosavadní, absolutní výši administrativy organizací. A tato otázka nesouvisí s problematikou vhodnosti nebo nevhodnosti využití kritériální funkce smlouvy.

Na základě tohoto stručného výkladu je, myslím, možné říci, že myšlenka využití kritériální funkce hospodářské smlouvy je novou progresivní koncepcí, je netradičním využitím práva při řízení dodavatelsko-odběratelských vztahů reagujícím na aktuální obtíže. Domnívám se, že perspektivnost návrhu spočívá zejména v jeho reálném zhodnocení možností působení práva a ve hledání nejefektivnějšího prostředku, jak tradiční právní prostředky posílit v jejich účinnosti. Proti zavedení kritériální funkce se rovněž namítá, že nelze předem vědět, jaké budou výsledky, zda se neobjeví nepředvídané negativní jevy zastiňující kladné působení. Proto by patrně bylo vhodné řešit problém komplexněji, v užší souvislosti s ostat-

ními ukazateli plánu a s ostatními nástroji řízení. Teoreticky je tato teze respektována, minulé nedostatky se často zdůvodňují právě izolovaným zavedením určitého opatření, které potom v kontextu s celou soustavou řízení působilo jinak, než jak se předpokládalo. Komplexnost řešení se v případě kritériální funkce obchází tím, že nový ukazatel má působit *vedle* nezměněných dosavadních ukazatelů a podobně tomu má být i při navázání kritériální funkce na hmotnou zainteresovanost. Je však závažnou otázkou, zda by nezvýšilo účinnost nového opatření např. snížení počtu kritérií, na jejichž základě jsou hodnoceni vedoucí hospodářští pracovníci, zjednodušení administrativy podniků apod. Proto by bylo vhodnější, než z obav před negativními důsledky kritériální funkce zůstat u pouhých teorií, realizovat komplexní zkoumání souvislostí nového opatření s ostatními prvky soustavy řízení. Jakkoli je zpráva předložená dr. Vinšem kvalitní, omezuje se s některými výjimkami (působení vyhlášky o projednávání dodavatelsko-odběratelských vztahů v plánovacím procesu na uspokojování potřeb odběratelů z hlediska sortimentu) na izolované zkoumání nového ukazatele nazvaného „redukované plnění plánu odbytu“.

Úvahy o kritériální funkci hospodářské smlouvy svědčí o tom, že dosud nebyly zdaleka využity všechny možnosti, jak využít právní formy, které směnné vztahy organizací z jejich vůle nabývají, k současnému usměrňování dodavatelsko-odběratelských vztahů v souladu s celospolečenským zájmem. Je to nová cesta k účinnějšímu využití hospodářského práva při řízení dodavatelsko-odběratelských vztahů, nový způsob propojení vertikálních a horizontálních prvků v hospodářskoprávních vztazích.

Hospodářské smlouvy hrají, jak plyne ze všeho výše uvedeného, při řízení dodavatelsko-odběratelských vztahů významnou roli. Plní řadu funkcí, přičemž cílem právní úpravy musí být, aby žádná z nich nebyla konkrétní úpravou potlačována, protože důsledkem takového zúžení jsou poruchy v dodavatelsko-odběratelských vztazích. Má-li být reprodukce těchto vztahů co nejhladší, je nezbytné, aby smlouvy byly základní z právních skutečností, z nichž vznikají dodavatelsko-odběratelské hospodářské závazky, aby vyjadřovaly plně vůli a zájmy smluvních stran a zároveň respektovaly zájem celospolečenský. K rovnováze těchto dvou činitelů přispívá řada zmíněných právních institutů. Vedle toho sem však pronikají i jiné vlivy, které mají mimoprávní charakter. To vše činí problematiku komplikovanější a do jisté míry dokonce nepředvídatelnou. Základním předpokladem účinnosti celého hospodářského práva je vedle kvalitní právní úpravy vysoká úroveň hospodářského řízení vykonávaného orgány hospodářského řízení. Je — jak bylo výše řečeno — nezbytná i pro kladné výsledky hodnocení podniků podle uzavírání a plnění hospodářských smluv. Pouhá vynutitelnost na základě rozhodnutí hospodářské arbitráže je zcela nepostačující zárukou respektování právních norem. Podmínky hospodář-

ské činnosti musí komplexně působit jediným směrem. Soustava řízení musí být skutečnou hladce fungující soustavou. Bez těchto předpokladů je hospodářské právo pouhou nereálnou hrou několika specialistů, jdoucí mimo skutečný život.

Platná právní úprava dodavatelsko-odběratelských závazkových vztahů je obsažena především v *hospodářském zákoníku*, v rámci jeho úpravy závazkového práva a dále v prováděcích předpisech, zejména v ZPD. Ve zbývajících částech tohoto oddílu se proto budu zabývat jednak úpravou obsaženou v *hospodářském zákoníku* a v této souvislosti i úpravou dalších právních skutečností, které mohou zakládat dodavatelsko-odběratelské závazky, jednak prováděcími předpisy, zejména základními podmínkami dodávek. Vedle toho považuji za závažnou i problematiku vzájemného poměru uvedených dvou skupin právních norem.

Institut hospodářské smlouvy a smluvní závazkové vztahy mají pro dodavatelsko-odběratelské vztahy větší význam, než by se zdálo na první pohled. Řada ustanovení totiž rozšiřuje použitelnost úpravy závazků z hospodářských smluv i na právní vztahy, které vzniknou z jiných právních skutečností. Jedná se např. o § 117 HZ, o § 118 odst. 2 HZ. Podobně i § 212 HZ umožňuje vedle aplikovatelnosti ustanovení týkajících se závazků ze smlouvy o dodávce výrobků pro oblast vývozu a dovozu naopak použití norem o dodávkách zajišťovaných dodávkovými příkazy na závazky z hospodářských smluv.

Ačkoli tedy dodavatelsko-odběratelské vztahy ve své konkrétní podobě vznikají z různých právních skutečností, jsou většinou podřízeny shodnému právnímu režimu hospodářských smluv. Právní úprava hospodářských smluv tak nabývá zvláštní důležitosti ve vztahu k dodavatelsko-odběratelským vztahům.

Hospodářský zákoník svým systémem tuto skutečnost jasně odráží. Šestá část, která se zabývá obecnými otázkami hospodářských závazků, obsahuje rovněž (nepříliš organicky) přiřčené právní normy o závazcích z porušení práva. Teprve za těmito normami je umístěna hlava třetí o uzavírání hospodářských smluv, tedy hlava, která k předchozím hlavám nemá žádný vztah a kterou celá šestá část zákoníku končí, takže by se zdálo, že na ni ani nic nenavazuje. Avšak další části o hospodářských závazcích upravují především vztahy ze smluv. Z toho důvodu je uzavírání hospodářských smluv postaveno těsně před ně. Ačkoli takový systém potvrzuje převážně smluvní charakter všech vztahů upravovaných v částech hospodářského zákoníku věnovaných závazkům, nelze považovat systematiku šesté části zákoníku za vhodnou. Je především třeba uvědomit si význam a postavení této úpravy v kontextu celého hospodářského práva, které není zdaleka vyčerpáno zákoníkem. Je proto nezbytné vycházet ze systému odvětví tak, aby byla zachována určitá teoretická logika členění jednotlivých no-

rem. Ve jménu pouhé lokální blízkosti některých ustanovení v rámci zákona není možné tuto vnitřní logiku porušovat. Uspořádání šesté části zákona pak působí velmi nelogicky. Jestliže bychom se i smířili se zařazením závazků z porušení práva, nelze přijmout rozpačité postavení norem o uzavírání hospodářských smluv. Vzhledem k tomu, že hospodářské smlouvy jsou skutečností, z níž vznikají hospodářské závazky, a to skutečností uplatňovanou obecně, není důvodu, proč by nemohly být upraveny v rámci oddílu o vzniku, změně a zániku hospodářských závazků.

Hospodářský zákoník má pro úpravu dodavatelsko-odběratelských vztahů základní význam. Většina jeho ustanovení se zabývá hospodářskými závazky, a to především z hospodářských smluv (s tím, co bylo k této otázce řečeno výše), tedy převážně dodavatelsko-odběratelskými vztahy. Veškeré základní podmínky dodávky a další prováděcí předpisy na tato ustanovení navazují, i když jejich vztah k hospodářskému zákoníku je poměrně specifický.

Hospodářský zákoník v šesté části charakterizuje základní právní skutečnosti, z nichž vznikají hospodářské závazky, stanoví dále podmínky změn a zrušení těchto závazků. Vedle toho je v této části upravena prekluze práv zřejmě jen ze závazkových vztahů (jak by také odpovídalo systematickému zařazení). O závazcích z porušení práva jsem se zmínila. Další části zákona obsahují základní úpravu jednotlivých úseků hospodářských závazků (dodávka výrobků, investiční výstavba atd.). Vnitřní systematika těchto částí je v souladu s několika třídícími kritérii. Jednak jde o členění na detailnější úseky dané oblasti podle předmětu úpravy (např. nákup zemědělských výrobků a dodávky potřeb, příprava a provádění investiční výstavby, vývozní investiční celky apod.), jednak členění podle časové posloupnosti vývoje právních vztahů — od uzavření smlouvy nebo vzniku závazku z jiné skutečnosti (včetně kontraktační povinnosti) přes dodací podmínky a splnění k odpovědnostním vztahům. Tento systém v podstatě odpovídá systému, podle něhož jsou konstruovány základní podmínky dodávky, které vzhledem ke specifice vztahu norem hospodářského zákoníku a prováděcích předpisů tvoří s tímto kodexem jeden normativní celek.

V rámci problematiky řízení dodavatelsko-odběratelských vztahů prostřednictvím hospodářského práva je, myslím, potřebné zabývat se tímto vztahem detailněji.

Z hlediska vztahu k prováděcím (popř. zvláštním) předpisům obsahuje hospodářský zákoník právní normy několika druhů.

1. Normy, které *nepřipouštějí odchýlnou úpravu* v prováděcích předpisech. Těchto norem je v hospodářském zákoníku dosti značné množství. V ustanoveních o hospodářských závazcích jejich procento poněkud klesá ve prospěch ostatních druhů. Rozšíření takovýchto norem patří ke speci-

fičností hospodářského práva. Nelze ovšem uvedený typ právních norem zaměňovat s normami kogentními, protože kogentnost a dispozitivnost charakterizuje pravidlo chování z hlediska přípustnosti odchylné dohody stran. Na druhé straně existuje určitá návaznost stanovenou možností ujednání stran odchylného od základních podmínek dodávky. Jestliže totiž hospodářský zákoník nedá prostor pro specifickou úpravu v základních podmínkách dodávky, znemožňuje tím logicky volnost stran při jejich jednání, pokud jde o odchýlení se od ZPD. Avšak jestliže norma hospodářského zákoníku umožňuje odchylku v základních podmínkách dodávky a nezmiňuje se o obdobném oprávnění pro jednání stran, pak není dispozitivnost normy tímto stanovena ani vyloučena. Norma základních podmínek dodávky řešící danou problematiku naopak může vyloučit svou dispozitivnost.

2. Normy, které předpokládají *detailnější* úpravu v prováděcích předpisech. Takových ustanovení lze najít v částech týkajících se dodavatelsko-odběratelských vztahů značné množství. Pojem „detailnější úprava“ je přitom třeba chápat v poměrně širokém smyslu. Je sem totiž třeba zařadit i taková ustanovení, která předpokládají, že prováděcí předpis stanoví něco navíc proti hospodářskému zákoníku, něco, co zmocňující ustanovení obecně charakterizuje a co tedy není odchylné od hospodářského zákoníku, je však zároveň něčím víc než pouhou podrobností. Navíc hospodářský zákoník mnohdy pouze počítá s možností takových dalších právních norem, aniž jejich vydání přikazuje jako nezbytnost.

Mezi tyto normy bych zařadila např. § 117 HZ, který umožňuje vznik hospodářských závazků přímo z plánovacích aktů, jestliže tak stanoví prováděcí předpis, aniž přikazuje vydání uvedeného předpisu. Nebylo by tedy v rozporu s hospodářským zákoníkem, kdyby § 117 zůstal nevyužit. Podobně podle § 124 HZ mohou jiné právní předpisy (tedy nejen prováděcí) zakotvit právní skutečnosti, z nichž vznikají hospodářské závazky, aniž by bylo nezbytné, aby hospodářský zákoník tyto skutečnosti upravoval.

Podobných ustanovení by bylo možné najít značné množství. Zvyšují význam prováděcích předpisů k hospodářskému zákoníku a činí tak z celé soustavy hospodářskoprávních předpisů celek, který je nezbytné zkoumat komplexně.

3. Normy, které umožňují *odchylnou* úpravu v prováděcích předpisech. Z hlediska právního řízení dodavatelsko-odběratelských vztahů má tato skupina největší význam. Zákonodárce vycházel z různorodosti upravovaných společenských vztahů a zároveň z nutnosti omezit kodex na nejzákladnější pravidla s tím, že v případě, kdy některé oblasti společenských vztahů jsou dosti specifické, bude umožněno, aby prováděcí předpis takovou zvláštnost respektoval dokonce natolik, že věc upraví odchylně od

kodexu. Jestliže uvážíme množství norem, které takové řešení při úpravě dodavatelsko-odběratelských vztahů umožňují, je zřejmý specifický charakter, kterého tím celý hospodářský zákoník nabývá. A nejen hospodářský zákoník, ale zejména základní podmínky dodávky. Celý hospodářský zákoník je jakousi obecnou normou, k níž existují další zvláštní normy v podobě prováděcích předpisů. Role prováděcích a zvláštních předpisů se tak navzájem prolíná.

V úpravě hospodářských závazkových vztahů obsahuje hospodářský zákoník takových ustanovení celou řadu. K těm nejvýznamnějším patří § 116 odst. 4, který umožňuje odchylnou úpravu vzniku smlouvy o přípravě dodávek v prováděcích předpisech; dále to je § 152 odst. 4 týkající se úpravy uzavírání hospodářských smluv; § 164 umožňuje stanovit v prováděcích předpisech další případy kontraktační povinnosti; odchylnou úpravu umožňuje i § 171, § 174 odst. 5, § 187 odst. 1, § 191 odst. 4, § 201 odst. 1 HZ atd. K velmi významným pravidlům patří dále § 210, podle něhož se mohou prováděcí předpisy odchýlit od ustanovení §§ 204–109 (majetkové sankce při dodávce výrobků), § 255 (prováděcí předpisy mohou upravit nehmotné dovozy odchýlně), § 268 odst. 2 — možnost odchýlné úpravy dodávek zemědělských výrobků z potřeb. V rámci provádění investiční výstavby je třeba upozornit např. na ustanovení § 282 odst. 1 (uzavírání smluv, poptávka a její náležitosti), § 284 (tzv. stavba na klíč). Podobných příkladů by bylo možné ještě jmenovat dost (z nejdůležitějších § 357 odst. 2 — ostatní hospodářské smlouvy mezi socialistickými organizacemi).

Postavení hospodářského zákoníku v soustavě právních předpisů upravujících dodavatelsko-odběratelské vztahy je tedy dosti specifické. Je základem, z něhož jsou všechny další normy odvozeny, na něž ostatní normy navazují. Avšak není základem nedotknutelným, který by platil pro všechny druhy a typy vztahů bez výjimek. Jednak obsahuje některé normy dispozitivní (jejich počet byl rozšířen novelou z roku 1970), které umožňují odchylnou dohodu organizací, jednak otevírá prostor prováděcím předpisům pro podrobnější úpravu, ale jde i dále a ve značném měřítku umožňuje odchylky v těchto předpisech.

Uvedená vlastnost norem hospodářského zákoníku vyplývá ze specifické povahy upravovaných společenských vztahů, má své přednosti a je často nezbytná. Není však prosta i záporných důsledků. Hospodářskoprávní úprava nesporně ztrácí na přehlednosti a někdy i na kvalitě, protože úroveň prováděcích předpisů není vždy z právně technického hlediska vysoká. Vzniká rovněž nebezpečí, že odchylky budou stanoveny i tam, kde ekonomická odlišnost vztahů není tak veliká, aby nebylo možné vystačit s obecnou úpravou. V případě nadměrného rozmnožení odchýlných úprav

přestává hospodářský zákoník dávat správný obraz o hospodářskoprávních vztazích. Tak např. příliš hojně upravování vzniku hospodářských smluv znamená nejistotu, roztržičnost, nepřehlednost. V současné době se zdá být nebezpečné množení norem o kontraktační povinnosti, které může negovat celý smysl tohoto právního institutu. Jestliže pak v rámci depurace právního řádu je určité množství takových zbytečných až škodlivých právních norem zrušeno, není tím postavena hráz jejich novému rozrůstání. V tomto směru znamenají jistý krok kupředu nová pravidla pro vydávání základních podmínek dodávky a prováděcích předpisů zvyšující velmi značně úlohu SA ČSSR. Ani to však není absolutní záruka, že normy hospodářského zákoníku umožňující další právní úpravu nebudou mít záporné důsledky.

Vlastní úprava dodavatelsko-odběratelských vztahů provedená hospodářským zákoníkem se diferencuje z hlediska svého obsahu rovněž podle charakteru právních norem. Vedle tradičního rozeznávání dispozitivních a kogentních norem vystupují v tomto kodexu poměrně zřetelně dvě skupiny, které do určité míry jsou v souladu s tříděním na dispozitivní a kogentní normy, ale také se od něho odlišují. Při rozlišení těchto skupin právních norem jde o konkrétní projev zmíněných charakteristických rysů hospodářskoprávních vztahů a hospodářských závazků speciálně.

1. Normy, které upravují vztahy mezi organizacemi v zásadě na základě respektování rovného postavení stran závazkového vztahu. Jejich základní funkcí je *organizovat* vztahy organizací, vyjasňovat vzájemná práva a povinnosti ve vztahu — buď pro případ, že není dohoda stran, nebo kogentně. Jedná se o ustanovení, která např. stanoví, kdy vzniká hospodářská smlouva (§ 153 odst. 1 HZ), povinnosti podle § 154 HZ, sjednávání jakosti výrobků podle § 172, kompletnosti podle § 173 odst. 1 HZ, určování množství podle § 175 odst. 1, ustanovení o odvolávkách (§ 188 HZ) atd.

Charakter ustanovení řazených do této skupiny je poměrně různorodý, jeho jednotnost vystupuje zejména při rozlišení od skupiny druhé. Vyskytují se zde i normy, které ukládají určité povinnosti dodavateli nebo odběrateli, avšak přesto ještě v zásadě neporušují rovnost ve vztahu (např. označování výrobků nelze považovat za zvýhodňování odběratele).

2. Do druhé skupiny lze zařadit ty právní normy, které nějakým způsobem intenzivněji vychylují rovnost v právním vztahu, v nichž vystupuje hospodářské právo výrazněji jako *řídící nástroj*, v nichž se stanovením povinností preferuje určitý celospolečenský zájem. Z uvedeného určení je patrná relativita takového dělení, avšak přesto myslím, že je dostatečně zřetelné.

K nejvýznamnějším ustanovením této skupiny bych zařadila ta, která — umožňují *jednostranným* právním úkonem jedné organizace *založit*,

změnit nebo zrušit hospodářský závazek. Např. to je možnost odmítnutí nepotřebných výrobků odběratelem podle § 170 HZ, zrušení dodávkového příkazu odběratelem (§ 216 odst. 5 HZ), povinnost dodavatele přistoupit na smlouvu o uskladnění podle § 227 odst. 1 HZ, povinnost nákupních organizací odebrat mimosmluvní nebo nádsmluvní dodávky zemědělských výrobků apod.;

- umožňují *nadřízeným nebo jiným orgánům* zasahovat do závazkových vztahů organizací. Tak např. podle § 196 odst. 4 může Úřad pro normalizaci a měření na návrh ústředního orgánu nadřízeného odběrateli stanovit po projednání s ústředním orgánem nadřízeným dodavateli povinné provádění statistické přejímky. Podle § 319 HZ může být dodavatelský systém v investiční výstavbě stanoven opatřením nadřízeného orgánu. O možnostech nadřízeného orgánu založit závazek mezi organizacemi nebo jejich kontraktační povinnost byla a ještě bude řeč. Podle § 321 odst. 1 HZ stanoví, co je vývozním investičním celkem, seznam vydaný příslušnými ministerstvy nebo dohoda organizací nebo jejich nadřízených orgánů. Podle § 322 se zúčastněná ministerstva mohou dohodnout o jiném způsobu zajišťování dodávky vývozního investičního celku, než je systém hlavní dodavatel–vývozní odběratel. Již mimo oblast dodavatelsko-odběratelských vztahů jsou ustanovení o převodech vlastnictví a správy mimo obvyklé hospodaření (§ 347 odst. 6 HZ) a o smlouvě o sdružení (§ 360 a HZ) vyžadující schválení nadřízených orgánů.

Rozborem konkrétního normativního materiálu tak docházíme k ověření teoretických poznatků o charakteru hospodářskoprávních vztahů, o funkci hospodářského práva při řízení dodavatelsko-odběratelských vztahů, o *různých metodách právní úpravy*. Je přitom třeba říci, že hospodářské právo realizuje řídicí funkci v obou výše uvedených skupinách právních norem. I tam, kde vystupuje do popředí jeho organizátorská úloha, vykonává determinující vliv na existenci a obsah těchto vztahů. I tam ukládá subjektům povinnosti a nesplnění těchto povinností stíhá sankcemi. Na druhé straně v rámci úpravy vertikálního charakteru dochází rovněž k organizaci dodavatelsko-odběratelských vztahů. Je tedy takové dělení určitou abstrakcí, určitým zjednodušením skutečnosti. Přesto je považuji za užitečné pro syntetickou charakteristiku úpravy dodavatelsko-odběratelských vztahů v hospodářském zákoníku.

Dosud jsem se zabývala hospodářskými smlouvami jako základními právními skutečnostmi, z nichž vznikají dodavatelsko-odběratelské závazkové vztahy. Hospodářský zákoník spolu s dalšími právními předpisy však upravuje a počítá s existencí i *jiných právních skutečností*, z nichž mohou hospodářské závazky vznikat. V souladu s ustanovením § 124 HZ je navíc

okruh těchto právních skutečností neuzavřen.⁸²⁾ Některé z těchto jiných právních skutečností jsou zvláště významné z hlediska řízení dodavatelsko-odběratelských vztahů. Považuji za nezbytné zmínit se o nich.

Hospodářský zákoník uvádí především *plánovací akty* jako právní skutečnost, z níž za určitých dalších podmínek mohou vzniknout přímo hospodářské závazky. Těmito podmínkami je především ustanovení prováděcího předpisu a dále skutečnost, že není nutné další zpřesnění v hospodářské smlouvě (srov. § 117 HZ). Norma hospodářského zákoníku je tedy neúplná, blanketová. Nelze ji aplikovat bez existence další právní normy v prováděcím předpisu. Základní podmínky dodávky v některých případech skutečně tuto neúplnou právní normu doplňují a v důsledku toho mohou hospodářské závazky na základě pouhého plánovacího aktu vznikat. V současné době jde o tyto případy:

– §§ 16–17 vyhl. č. 118/1964 Sb., kterou se vydávají ZPD (základní podmínky dodávky) výrobků a vývojových prací k zajištění obranyschopnosti státu. Hospodářské závazky k dodávce a odběru výrobků pro účely civilní obrany mezi ministerstvem vnitra a jeho odběrateli vznikají podle § 16 odst. 1 cit. vyhl. z plánovacích aktů (rozpis fondu), které vydávají odběratelům jejich nadřízené orgány. Druh a množství výrobků jsou pro odběratele závazné. Nadřízené orgány oznámí ministerstvu vnitra odběratele, na něž provedly rozpis fondu, a ministerstvo vnitra zasílá odběratelům oznámení o přidělu výrobků. Odběratel si ponechá jeden exemplář oznámení, ostatní doplní přepravními dispozicemi a vrátí ministerstvu vnitra.

Specifické na tomto ustanovení je, že vznik závazku je jednostranně vnučen *odběrateli*, nikoli *dodavateli*, smluvní volnost je omezena důrazně na straně odběratele.

– § 71 vyhl. č. 123/1964 Sb., kterou se vydávají základní podmínky dodávky *zemědělských výrobků* (ve znění vyhl. č. 55/1967 Sb. a č. 122/1970 Sb.). Hospodářské závazky v tomto případě vznikají z úkolů uložených operativními bilancemi přesunů jatečné drůbeže. Ty stanoví VHJ (výrobně hospodářská jednotka) nadřízená odběratelům v dohodě s Ústřední správou nákupu zemědělských výrobků. Ústřední správa nákupu je v tomto případě nadřízeným orgánem dodavatelských podniků.⁸³⁾

⁸²⁾ § 124 HZ zní: „Závazky mezi organizacemi vznikají především uzavřením hospodářských smluv, dále opatřením nadřízených orgánů a rozhodnutím hospodářské arbitráže; vznikají též jako důsledek porušení povinností nebo z jiných skutečností, uvedených v tomto zákoně nebo v jiných právních předpisech.“ Nejen změnou hospodářského zákoníku tedy, ale i vydáváním jiných právních předpisů je možné okruh právních skutečností rozšiřovat.

- § 2 odst. 5 vyhl. č. 129/1964 Sb., kterou se vydávají základní podmínky dodávky *potravinářských* a některých jiných výrobků, ve znění vyhlášky č. 11/1965 Sb. Podle tohoto ustanovení vznikají hospodářské závazky dodavatelům a odběratelům z operativních rozpisů.⁸⁴⁾
- § 2 odst. 4 vyhl. č. 130/1964 Sb., kterou se vydávají ZPD *potravinářských* výrobků dodávaných organizacím státního a družstevního *maloobchodu*. I v tomto případě se jedná o vznik hospodářských závazků z operativních rozpisů.⁸⁵⁾
- § 6 odst. 2 vyhl. č. 173/1964 Sb., kterou se vydávají ZPD *stavebních hmot, konstrukcí a dílců* ve znění vyhl. č. 76/1965 Sb. Tento poslední případ se týká bilancovaných výrobků, mezioblastních dodávek mezi odbytovými místy. Plánovacím aktem, z něhož vzniká hospodářský závazek, je podle uvedeného ustanovení rozhodnutí bilančního místa o stanovení mezioblastních dodávek.⁸⁶⁾

V tomto případě tedy závazek vzniká, ale jeho zpřesnění se považuje za potřebné a má být stanoveno v odvolávce, která bude obsahovat údaje, jež se v podstatě neliší od náležitostí hospodářské smlouvy. Ve výhodném postavení je odběratel, který tyto náležitosti jednostranně stanovuje, aniž by měl dodavatel možnost obsah závazku ovlivnit. Pouze v případě, že by odvolávka neodpovídala obsahu plánovacího aktu, bylo by možné použít § 188 odst. 2 HZ v souvislosti s poslední větou § 117 HZ.

V případě uvedených ustanovení o vzniku závazků přímo z plánovacích aktů však vzniká problém, který je důsledkem značné zastaralosti základních podmínek dodávky vydaných v roce 1964 v souvislosti s úpravou plánovacích aktů z roku 1970 a 1975. Podle základních podmínek dodávky

⁸³⁾ § 71 cit. vyhl. zní: „Z úkolů, uložených dodavatelům a odběratelům operativními bilancemi přesunů jatečné drůbeže, které stanoví výrobně hospodářská jednotka nadřízená odběratelům v dohodě s Ústřední správou nákupu zemědělských výrobků, vznikají závazky podle § 117 zákona. Podnik, kterému jsou přesuny určeny, uplatňuje je objednávkou podle § 65 odst. 1. V případě nesplnění plánu nákupu drůbeže v kraji dodavatele je dodavatel povinen plnit dodávky na mezikrajský přesun úměrně k procentnímu plnění plánu nákupu.“

⁸⁴⁾ Cit. ustanovení zní: „V případech, kdy množství a sortiment výrobků jsou určovány na jednotlivá čtvrtletí nebo jednotlivé měsíce operativními rozpisy prováděnými nadřízenými orgány, popř. národními výbory, jsou těmito rozpisy uloženy dodavatelům a odběratelům závazky ve smyslu § 117 zákona.“

⁸⁵⁾ Cit. ustanovení zní: „V případech, kdy množství a sortiment výrobků jsou určovány na jednotlivá čtvrtletí nebo jednotlivé měsíce operativními rozpisy prováděnými nadřízenými orgány, popř. národními výbory, jsou těmito rozpisy uloženy dodavatelům a odběratelům závazky ve smyslu § 117 zákona.“

⁸⁶⁾ Cit. ustanovení zní: „Objem dodávek z oblasti jednoho do oblasti jiného odbytového místa stanoví bilanční místo. Rozhodnutí bilančního místa o stanovení mezioblastních dodávek je plánovacím aktem, z něhož přímo vznikají závazky (§ 117 zákona) odbytových míst k provedení mezioblastních dodávek. Tyto závazky zpřesňují odbytová místa oblasti spotřeby odvolávkami, které obsahují zejména označení druhu, množství a jakosti výrobku, dodací lhůty, jakož i přepravní dispozice...“

vznikají závazky z plánovacích aktů — rozpisů fondů vydávaných nadřízenými orgány odběratelům (vyhl. č. 118/1964 Sb.), dále z úkolů uložených operativními bilancemi přesunů jateční drůbeže, které stanoví VHJ nadřízená odběratelům v dohodě s Ústřední správou nákupu zemědělských výrobků (vyhl. č. 123/1964 Sb.), z operativních rozpisů na jednotlivá čtvrtletí nebo měsíce prováděných nadřízenými orgány, popř. národními výbory (vyhl. č. 129/1964 Sb. a vyhl. č. 130/1964 Sb.) a konečně z rozhodnutí bilančního místa o stanovení mezioblastních dodávek, které vyhláška č. 173/1964 Sb. prohlašuje za plánovací akt.

Pojem plánovacího aktu je však v současné době vymezen jednak zákonem o národohospodářském plánování č. 145/1970 Sb., jednak vyhláškou o projednávání dodavatelsko-odběratelských vztahů v plánovacím procesu č. 33/1975 Sb. Pojetí základních podmínek dodávky zřejmě neodpovídá náležitostem plánovacích aktů, jak je stanoví tyto nové předpisy (srov. výše). Ani v jednom případě nevyžadují základní podmínky dodávky, aby šlo o rozpis úkolu státního plánu. Rovněž se nevyžaduje, aby šlo o úkoly uložené ústředními orgány v rámci rozpisu úkolů prováděcího státního plánu. Alespoň přibližné splnění náležitostí plánovacích aktů by možná bylo reálné v případě bilancovaných výrobků v souvislosti s rozšířeným pojetím plánovacího aktu podle § 9 odst. 2 písm. c) vyhl. č. 33/1975 Sb.

Základní podmínky dodávky pojmají plánovací akt pro účely provedení § 117 HZ jinak a mnohem širě než zákon o národohospodářském plánování a i než vyhl. č. 33/75 Sb. V souladu s § 115 odst. 1 však takové pojetí nelze považovat za přípustné, ledaže bychom přistoupili na rozdvojení pojmu plánovací akt: jednak plánovací akt ve smyslu § 115 HZ, který by byl pouze základem kontraktační povinnosti organizací (poslední věta § 115 odst. 1 HZ), jednak plánovací akt ve smyslu § 117 HZ, který by byl přímým důvodem vzniku závazků. V tomto případě by plánovací předpisy upravovaly plánovací akty v prvním smyslu, tato úprava by se nedotýkala plánovacích aktů v druhém smyslu, tu by zakotvovaly ZPD. Myslím však, že takové rozdvojení je nepřijatelné.

Jestliže zůstaneme u jednotného a v současné době poměrně jasného pojmu plánovacího aktu, pak ustanovení základních podmínek dodávky z roku 1964 jsou dnes většinou neaplikovatelná. Jediná možnost se jeví v použití opatření podle § 118 HZ, avšak i toto opatření musí splňovat jisté náležitosti, které citovaná ustanovení ZPD nevyžadují. Navíc obsahují výslovné odkazy na § 117 HZ.

Je tedy naléhavým požadavkem nezbytným pro zákonnou hospodářsko-právní praxi uvedení citovaných ustanovení základních podmínek dodávky do souladu se současnou právní úpravou plánovacích aktů. V současném období považuji za jediné schůdné tato ustanovení neaplikovat, a to se zdůvodněním, že akty požadované základními podmínkami dodávky ne-

splňují náležitosti plánovacích aktů ve smyslu hospodářského zákoníku a zákona o národohospodářském plánování, tedy ve smyslu předpisů vyšší právní síly. Jenom v případě, že tyto akty budou vyhovovat požadavkům § 118 HZ, mohl by vzniknout přímo hospodářský závazek. Právní skutečností, z níž by ovšem v tomto případě závazek vznikl, by bylo opatření nadřízeného orgánu, nikoli plánovací akt podle § 117 HZ.

Další právní skutečností, z níž může vzniknout buď přímo hospodářský závazek, nebo povinnost uzavřít smlouvu, je *opatření nadřízeného orgánu nebo rozhodnutí hospodářské arbitráže* podle § 118 HZ. Z hlediska řízení dodavatelsko-odběratelských vztahů představuje § 118 HZ velmi významný nástroj. Umožňuje operativně řešit některé konkrétní situace, které nepředvídaně vzniknou v dodavatelsko-odběratelských vztazích a které by v případě nečinnosti nadřízených orgánů mohly způsobit vážné poruchy v chodu ekonomiky. V podstatě stejné postavení jako nadřízeným orgánům přiznává zákon hospodářské arbitráži, která na základě tohoto ustanovení (a také dalších, o nichž se zmíním) může vykonávat některé řídicí funkce na úseku dodavatelsko-odběratelských vztahů. Hospodářská arbitráž, tedy orgán, u něhož se předpokládá vysoká odborná kvalifikovanost, má konkrétní nástroj, kterým může zvyšovat účinnost hospodářského práva dokonce s několikerým efektem. Jednak je to konkrétní dopad na určitý dodavatelsko-odběratelský vztah dotčený jejím rozhodnutím, jednak popularizační a výchovná role, jakou může sehrát věcně i juristicky správný akt arbitrážního orgánu.

Úprava obsažená v § 118 HZ má několik základních a významných rysů.

Každý zásah do závazkových vztahů mezi socialistickými organizacemi učiněný na základě tohoto ustanovení je podmíněn situací, kterou zákon charakterizuje takto: „vyžadují-li to potřeby plánovitého proporcionálního rozvoje národního hospodářství nebo jsou-li pro to jiné důležité důvody...“ (srov. § 118 odst. 1 HZ). V citované podmínce je obsaženo vymezení funkce opatření podle § 118, tedy jeho výjimečnost, jeho povaha jako krajního prostředku. Zkoumání, zda je dána některá ze dvou podmínek, je nutným základem *každé* aplikace § 118 HZ. Výklad takových podmínek by vždy měl být spíše restriktivní, největším nebezpečím je nadměrné rozšiřování toho, co lze rozumět pod potřebami plánovitého proporcionálního rozvoje národního hospodářství nebo pod jinými důležitými důvody. Vzhledem k tomu, že tento výklad budou provádět zpravidla nadřízené orgány, lze mít pochybnosti o tom, zda formulace § 118 odst. 1 věta první je vhodná, zda by nebylo možné najít omezení, které by účinněji znemožňovalo rozšiřující výklad.

Podobně i další náležitost opatření podle § 118 HZ by měla bránit širšímu využívání tohoto nástroje. Subjektem, který může jednat na základě ustanovení § 118 jsou totiž *pouze* „ústřední orgány, národní výbory nebo orgány

(organizace) jimi pověřené“ (zatím pomím hospodářskou arbitráž), a to pouze vůči organizacím, které řídí. Jestliže jde o vztah mezi organizacemi řízenými různými orgány, vyžaduje se jejich předchozí dohoda. Formulace této části § 118 HZ je poměrně jednoznačná. Oprávněnými řídicími subjekty jsou výlučně nadřízené ústřední orgány a národní výbory, má-li jít o opatření jiného orgánu, musí existovat *pověření*. Existence pověření přitom dokazuje, že vyšší orgán o daném případě ví a souhlasí s řešením podle § 118 HZ. Příkladem takového pověření je ustanovení § 2 odst. 3 vyhl. č. 139/1964 Sb., kterou se vydávají ZPD zeleniny a ovoce mezi podniky státního obchodu Zelenina a pro průmyslové zpracování. Ministerstvo vnitřního obchodu jím zmocňuje Sdružení obchodu s ovocem a zeleninou a ministerstvo potravinářského průmyslu zmocňuje Sdružení lihovarů a konzerváren, aby v organizacích, které řídí, vykonávaly pravomoc podle § 118 zákona. Generální povaha zmocnění však není v souladu s výjimčností, s níž měl být § 118 HZ aplikován. Znamená v podstatě vyřazení funkčnosti smluv pro celou oblast, již se zmocnění obsažené v základních podmínkách dodávky dotýká. Znamená, že napříště budou vznikat hospodářské závazky z vůle nadřízených orgánů *bez kontroly* ústředních orgánů. Zkoumání, zda jsou dány důležité důvody nebo potřeby plánovitého proporcionálního rozvoje národního hospodářství, se velmi snadno může za těchto okolností stát formalitou, popř. vůbec odpadne.

Při výkladu § 118 HZ je důležité si uvědomit, že nejde jenom o právní skutečnost, na jejímž základě vzniká hospodářský závazek nebo kontraktní povinnost, ale může znamenat také *změnu* nebo *zrušení* závazku.

Hospodářské arbitráži poskytuje § 118 HZ oprávnění založit, změnit nebo zrušit závazky mezi organizacemi, a to ze stejných důvodů jako nadřízeným orgánům. U závazků k dodávce přitom přihlédne k vyjádření příslušných nadřízených orgánů. Důležité ve formulaci této části ustanovení je, že arbitráž *nemá možnost* založit kontraktní povinnost mezi organizacemi. Velký význam má i výklad její povinnosti *přihlédnout* k vyjádření nadřízených orgánů příslušných organizací. Především není řečeno, že musí rozhodnout v souladu se stanoviskem těchto orgánů. Lze tedy připustit, že rozhodne i opačně, ale s tím, že vyjádření prozkoumá a svůj postoj k němu zdůvodní.

Hospodářská arbitráž může zasahovat do dodavatelsko-odběratelských vztahů i podle dalších ustanovení hospodářskoprávních předpisů. Především je to § 26 odst. 2 zák. o hospodářské arbitráži. V tomto případě může založit, změnit nebo zrušit právní poměr (tedy nejen závazek) mezi organizacemi, mezi nimiž je hospodářský spor. § 153 odst. 2 písm. c) HZ umožňuje hospodářské arbitráži nahradit dohodu organizací o podstatných náležitostech hospodářské smlouvy v případě, že se organizace takto dohodly nebo v případě, kdy je dána kontraktní povinnost alespoň jedné z nich.

Vzhledem k ustanovení § 152 odst. 4 HZ však je možné, že prováděcí předpis (popř. HZ) stanoví odchylku od tohoto zmocnění.

Všechna uvedená ustanovení dávají arbitráži poměrně širokou možnost účinně ovlivňovat dodavatelsko-odběratelské vztahy. Tato možnost je v praxi zúžena omezeným počtem hospodářských arbitráží a jejich pracovníků ve srovnání s kvantitou dodavatelsko-odběratelských vztahů. Na druhé straně skutečnost, že jde o orgán, který má dobré předpoklady, aby byl informován o celkové situaci v dodavatelsko-odběratelských vztazích a který vzhledem k tomu má možnost soustředit svou pozornost na nejvýznamnější z nich, může účinnost poskytnutých řídicích nástrojů násobit. Zvláště na tomto úseku dochází k maximálnímu prolínání ekonomické a právní činnosti, což klade zvýšené nároky na odbornost příslušných pracovníků. Ta koneckonců spoluurčuje, jaký efekt uvedené právní normy přinesou.

Poslední významný rys opatření podle § 118 HZ, o němž však již byla výše zmínka, spočívá v ustanovení druhého odst., podle něhož platí pro závazky uložené podle odst. 1 režim závazků z hospodářských smluv. To zvyšuje význam úpravy smluvních závazků, zjednodušuje a zpřehledňuje hospodářsko-právní normativní materii. Na druhé straně však způsob aplikace § 118 a rovněž § 117 HZ ovlivňuje funkci hospodářských smluv v dodavatelsko-odběratelských vztazích.

Významnou právní skutečností, z níž vznikají hospodářské závazky a dodavatelsko-odběratelské vztahy na úseku dodávek výrobků pro vývoz, je *dodávkový příkaz* (§ 213 an. HZ).

Od výše uvedených právních skutečností podle § 117 a podle § 118 HZ se liší dodávkový příkaz především tím, že jde o speciální právní institut, který nelze aplikovat obecně, ale pouze při dodávkách výrobků pro vývoz, kdy odběratelem je OZO. Přesto je jeho význam tak velký, že považují za nutné zmínit se o něm.

Dodávkový příkaz je jednostranný právní úkon, kterým vzniká dodavateli závazek k dodávce. Tento akt vydává OZO, je však k tomu oprávněna pouze při splnění podmínek, které stanoví zákon. Tyto podmínky jsou zčásti analogické těm, za nichž vzniká obecně dodavateli kontraktační povinnost. Místo povinnosti uzavřít hospodářskou smlouvu má v tomto případě dodavatel přímo povinnost dodat. Pokud jde o režim vzniklých závazků ve srovnání se závazky smluvními, řeší tuto otázku § 212 HZ, podle něhož platí i pro závazky z dodávkového příkazu ustanovení o závazcích ze smlouvy o dodávce výrobků (§ 212 odst. 1 HZ), nestanoví-li něco jiného hlava čtvrtá části sedmé HZ. Naopak pro dodávky výrobků pro vývoz zajišťované hospodářskými smlouvami platí ustanovení o dodávkách zajišťovaných dodávkovými příkazy (§ 212 odst. 2 HZ). Z uvedeného ustanovení tedy vyplývá, že režim závazků pokud jde o dodávky výrobků pro vývoz je zcela

shodný bez ohledu na to, zda vznikly z hospodářské smlouvy nebo z *dodávkového příkazu*. Jediná odlišnost je v právní skutečnosti zakládající právní vztah.

Po novelizaci hospodářského zákoníku obsahuje úprava *dodávkového příkazu* přímou vazbu na hospodářské smlouvy. Podle § 213 odst. 5 HZ totiž *dodávkový příkaz*, který není vydán ve shodě s podklady uvedenými v § 213 odst. 1 nebo u výrobků, jejichž cena se tvoří dohodou, je vydán bez takové předchozí dohody,⁸⁷⁾ se považuje za návrh hospodářské smlouvy, obsahuje-li její podstatné náležitosti. Zajímavý důsledek z toho plyne v případě, že dodavatel poskytne na základě takového neplatného *dodávkového příkazu* plnění. Vzniká totiž hospodářská smlouva podle § 153 odst. 2, písm. b) HZ.⁸⁸⁾

V souvislosti s používáním *dodávkového příkazu* vzniká v praxi mnoho dílčích problémů, kterými se zabývá poměrně hojná časopisecká literatura. Z obecného hlediska je význačným rysem tohoto právního důvodu vzniku hospodářských závazků jednostranně závazná povaha, která pramení z povahy našeho zahraničního obchodu a z jeho stále rostoucího národohospodářského významu. Dodávky pro vývoz jsou všeobecně preferovány a OZO potřebuje mít maximální jistotu, že své závazky vůči zahraničnímu partnerovi bude schopna plnit. Právní úprava *dodávkového příkazu* k této jistotě přispívá, zároveň se však snaží poskytnout ochranu i dodavateli. K tomu směřuje úprava náležitostí *dodávkového příkazu*, požadavek jeho technické proveditelnosti atd. V podstatě není dodavatel v příliš odlišné situaci, než kdyby uzavíral s OZO hospodářskou smlouvu. Proces vzniku závazkového vztahu je však kratší.⁸⁹⁾

Vyhl. č. 33/1975 Sb. o projednávání dodavatelsko-odběratelských vztahů v plánovacím procesu a vyhl. č. 34/1975 Sb. o hospodářských závazcích při vývozu, dovozu a při zajišťování hospodářské kooperace se zahraničím navazují rovněž na ustanovení hospodářského zákoníku o *dodávkovém příkazu*.

Podkladem pro vydání *dodávkového příkazu* podle § 213 odst. 1 HZ mohou být vedle plánovacích aktů, smluv o přípravě dodávek, popř. údajů

⁸⁷⁾ § 49/2 vyhl. č. 137/1973 Sb. o cenách toto ustanovení modifikuje. Dohoda o ceně může chybět a místo ní se použije pravidlo stanovené cenovou vyhláškou. (Běžná kupní cena, která se tvoří ze skutečně dosažené zahraniční ceny franko čs. hranice.)

⁸⁸⁾ O této interpretaci § 213 odst. 5 HZ v rozhodování arbitráže srov. L. Snášelová: „Zajišťování dodávek pro vývoz z hlediska rozhodovací činnosti hospodářské arbitráže“, AP 11/1975, str. 372–376.

⁸⁹⁾ O *dodávkovém příkazu* srov. dále J. Hrivnák: „Hospodářské závazky o dodávkách výrobků pro vývoz a z dovozu“, Bratislava 1974; P. Hajn: „O spolupráci socialistických organizací při dodávkách pro vývoz a z dovozu“ (recenze na cit. publ.), AP 6/1975, str. 202–208; G. Burian: Zvláštní ustanovení o dodávkách pro vývoz a z dovozu“, AP 12/1975, str. 396–406; F. Dušánek: „Základní podmínky dodávek“, AP 4/1975, str. 113 a násl.; L. Snášelová: „Zajišťování dodávek pro vývoz“, AP 5/1973, str. 145–151 atd.

pro včasné materiálové a výrobní zajištění, rovněž dohody o výměnách při hospodářské spolupráci se zahraničím, popř. dohody o dodávkách mimo rámec plánu zahraničního obchodu za podmínky, že se sjednávání těchto dohod zúčastnilo ministerstvo nadřízené dodavateli nebo organizace jím pověřená (srov. § 213 odst. 1, písm. b) HZ). § 19 vyhl. č. 33/75 Sb. stanoví, že k zajištění závazků přijatých při jednání o mezinárodních hospodářských vztazích musí být vydávány plánovací akty, jsou-li závazky zakotveny ve státních plánech. Touto povinností je zajišťována tedy jen ta část závazků z mezinárodních jednání, která je zároveň součástí státního plánu. Pojem plánovacího aktu však cit. vyhl. pro úsek vývozu dosti rozšiřuje. Plánovacím aktem tak může být nejen rozpis úkolu prováděcího státního plánu v hrubším sortimentním členění než stanoví obecně § 9 odst. 3 cit. vyhl., ale dokonce i rozpis v souhrnném hodnotovém vyjádření, jestliže organizace neuzavřou smlouvu o přípravě dodávek na celý rozsah nebo vůbec a nedohodnou-li se nadřízené orgány na odstranění rozporů (srov. § 20 odst. 2, 3 cit. vyhl.). Platí právní domněnka, že dodávky mají být uskutečňovány ve stejném poměru zbožíové struktury jako dosud.⁹⁰⁾

Již touto úpravou je zabezpečováno, aby podklad pro vydání dodávkového příkazu v souladu s požadavkem hospodářského zákoníku byl pokud možno vždy dán.

Vyhl. č. 34/75 Sb. upravující ze vztahů v oblasti vývozu smlouvu o přípravě dodávek rovněž navazuje na úpravu dodávkového příkazu. (O kontraktní povinnosti byla již řeč výše, zde se proto k ní nevracím.) Podle § 2 písm. b) této vyhl. zakládá smlouva o přípravě dodávek závazek k uzavření budoucí smlouvy nebo závazek odběratele k vydání dodávkového příkazu do stanovené doby. Účelem smlouvy o přípravě dodávek pak je mj. podle § 3 písm. b) cit. vyhl. plnění závazků k uzavírání smluv o dodávce pro vývoz nebo z dovozu, které vyplynou z jednání o mezinárodních hospodářských vztazích nebo ze smluv o hospodářské kooperaci se zahraničím. Důležité v tomto směru je ustanovení § 5 odst. 2 cit. vyhl., podle něhož může být závazek ze smlouvy o přípravě dodávek k uzavření budoucí smlouvy splněn i tak, že odběratel vydá do stanovené doby dodávkový příkaz.

Ve smlouvě o přípravě dodávek na úseku vývozu může být tedy dohodnuto buď uzavření budoucí smlouvy nebo vydání dodávkového příkazu. Avšak i v případě, že bude dohodnuta budoucí smlouva, lze tento závazek splnit vydáním dodávkového příkazu. I tato ustanovení podporují tendenci k co největší vzájemné zaměnitelnosti hospodářské smlouvy a dodávkového příkazu.

⁹⁰⁾ Co však v případě, že dosud nebyly dodávky uskutečňovány?

Vedle zmíněného práva změnit nebo zrušit dodávkový příkaz podle § 216 HZ se řadí ustanovení § 5 odst. 3 cit. vyhl., podle něhož v případě, že dodávkový příkaz nebude vydán (nebo návrh smlouvy předložen) v souladu se smlouvou o přípravě dodávek, může se dodavatel domáhat pouze náhrady škody. Z toho tedy plyne, že se v tomto případě nepřipouští, aby se dodavatel domáhal uzavření smlouvy rozhodnutím hospodářské arbitráže, tedy jde o odchylku od ust. § 153 odst. 2, písm. c) HZ.

Právních skutečností, které způsobují vznik hospodářských závazků na úseku dodavatelsko-odběratelských vztahů, je větší množství. Řada z nich má poměrně speciální charakter a je zakotvena v prováděcích předpisech, zejména v základních podmínkách dodávky.

Tak např. podle novelizovaného § 259 odst. 3 HZ (zák. č. 144/75 Sb.) jsou nákupní organizace povinny odebrat nabídnuté výrobky zvláštního hospodářského významu i ve vyšším než smlouveném množství nebo i v případě, že smlouva nebyla vůbec uzavřena. Dochází zde ke vzniku hospodářského závazku na základě *nabídky* zemědělské organizace (tzv. nadsmluvní a mimosmluvní dodávky). I pro tyto dodávky platí režim závazků z hospodářských smluv. Podrobnější ustanovení o těchto závazcích obsahují ZPD zemědělských výrobků a potřeb, které byly vydány pod č. 123/1976 Sb.

Zajímavá jsou z hlediska vzniku závazků rovněž ustanovení § 39–40 vyhl. č. 104/1973 Sb., kterou se vydávají ZPD stavebních prací. Podle § 39 se zednické výpomoci zajišťují smlouvou podle § 356 HZ. § 40 upravující ostatní výpomoci takovou klausuli neobsahuje. Místo toho hovoří o povinnosti za úplatu poskytnout... atd., o povinnosti za úplatu ostatním organizacím umožnit... Hospodářské závazky zde tedy vznikají rovněž, ale bez hospodářské smlouvy. ZPD nevyžadují výslovně žádný právní úkon (např. žádost apod.), ačkoli v praxi zřejmě bude fungovat. Ze znění právního předpisu je třeba konstruovat vznik závazku *přímo* na základě *právního předpisu* — jedinými právními skutečnostmi, které se v tomto případě vyžadují, je fakt, že organizace má vybudována určitá zařízení, že je vlečkařem apod. Tyto podmínky jsou obsahem hypotézy normy.

Specifickým případem je konečně úprava § 40 odst. 5 cit. ZPD, podle níž vzniká za určitých podmínek odběrateli povinnost na žádost dodavatele sjednat *dohodu* o poskytnutí výpomoci při vykládání a uskladnění, a to za úplatu. Právní skutečností je v tomto případě dohoda, tedy nikoli hospodářská smlouva. Domnívám se však, že v tomto případě není pojmové rozlišení účelné.

Podle § 334 HZ vznikají hospodářské závazky rovněž schválením *měsíčního přepravního plánu*. Podrobnosti upravují přepravní řády. Tam, kde byla upravena smlouva o přípravě přeprav, se toto ustanovení nepoužije (železniční přeprava vozových zásilek a silniční nákladní doprava).

Hospodářský zákoník a prováděcí předpisy znají ještě některé speciální,

úzké instituty, které zpravidla spočívají ve stanovení určitých povinností stran nebo strany odavatelsko-odběratelského vztahu. Sem patří např. ustanovení § 220 odst. 3 HZ (povinnost výrobního podniku při vývozu výrobků provést na *žádost odběratele* montáže nebo jiné obdobné práce a výkony vztahující se na výrobky, jež sám dodal nebo jejichž výroba mu byla převedena). Vyhl. č. 145/1964 Sb., kterou se vydávají ZPD hutních výrobků, upravovala v § 19 odst. 2 povinnost organizací „*dodávat i před vydáním plánovacího aktu, a to obdobně jako v prvním čtvrtletí předchozího roku*“ (§ 19 odst. 2 byl zrušen vl. nař. č. 38/1966 Sb.).

V podobných povinnostech se zpravidla intenzívně projevuje řídicí funkce práva v dodavatelsko-odběratelských vztazích — tam, kde existuje zájem společnosti a kde zákonodárce došel k závěru, že je třeba vyloučit smluvní volnost organizací. Na druhé straně u některých ustanovení prováděcích předpisů jsou odlišné způsoby vzniku závazku zbytečné a plynou spíše z juristické nedokonalosti těchto předpisů.

Z hlediska závazků a dodavatelsko-odběratelských vztahů mají veliký význam i takové právní skutečnosti, jako je porušení práva apod. Zejména majetkové sankce mohou významně ovlivňovat chování organizací v dodavatelsko-odběratelských vztazích. Samotné dodavatelsko-odběratelské vztahy však z těchto právních skutečností nevznikají. Převážně mají funkci *sankcí* zajišťujících řádné plnění povinností ze závazkových dodavatelsko-odběratelských vztahů.

Z úpravy právních skutečností zakládajících hospodářské závazky je zřejmé, že největší význam mají hospodářské smlouvy. To plyne nejenom z toho, že jsou pravidelným a tudíž zdaleka nejčastějším právním důvodem vzniku závazků, ale také z toho, že režim smluvních závazků je v podstatě *univerzální*, jsou mu podřazeny i ty vztahy, které vzniknou v důsledku jiné právní skutečnosti.

Základní podmínky dodávky. Z prováděcích předpisů k hospodářskému zákoníku mají z hlediska dodavatelsko-odběratelských vztahů bezesporu největší význam základní podmínky dodávky (ZPD). § 392 HZ obsahuje zmocnění k jejich vydání. Jde o právní předpisy, které „federální dodavatelská ministerstva v dohodě se zúčastněnými ministerstvy vydají podle potřeby k provedení části šesté, sedmé, osmé a části desáté, hlavy druhé, ... pro určité skupiny výrobků a prací; na úsecích, kde působí jako dodavatelská ministerstva jen ministerstva republik, vydá základní podmínky dodávky po projednání se zúčastněnými ministerstvy SA ČSSR ...“ (§ 392 odst. 1 HZ).⁹¹⁾ Hospodářský zákoník ZPD dále charakterizuje v § 392 odst. 2

⁹¹⁾ Cit. ustanovení obsahuje dále speciální zmocnění pro ZPD výrobků pro vývoz a z dovozu (FMZO), pro ZPD vývozních investičních celků (FMZO, FMHS), ZPD pro zajištění obranyschopnosti státu (FMNO), ZPD státních hmotných rezerv (Správa feder. hmot. rezerv), zemědělských výrobků a potřeb (FMZV).

tak, že „obsahují podrobnější úpravu dodavatelsko-odběratelských vztahů“ a „vztahují se na všechny dodávky výrobků a prací příslušného odvětví, i když některé dodavatelské organizace nejsou řízeny ministerstvem, které tyto ZPD vydalo.“ Pokud jde o část devátou HZ, má být úprava obsažena podle § 392 odst. 3 HZ v přepravních rádech.

Podle hospodářského zákoníku jsou tedy základní podmínky dodávky prováděcími předpisy, které podrobněji upravují dodavatelsko-odběratelské vztahy. Co se myslí pojmem dodavatelsko-odběratelské vztahy, vysvětluje samotné zmocňovací ustanovení tím, že vyjmenovává části 6., 7., 8., 10. hlavu druhou HZ. Lze sem mezi dodavatelsko-odběratelské vztahy na základě systematického výkladu řadit i část devátou, která podléhá odlišné úpravě jen díky své specifické povaze, pro což svědčí zmocnění k vydávání ZPD. Na druhé straně nelze § 392 považovat za definující pojem dodavatelsko-odběratelských vztahů, je určením pouze účelovým, přibližným. Jinak bychom museli řadit k dodavatelsko-odběratelským vztahům zejména i smlouvu o sdružení podle § 360a HZ, která je upravena v hlavě druhé desáté části HZ, apod.

O základních podmínkách proto platí vše, co bylo výše řečeno o vztahu právních norem HZ a prováděcích předpisů.

Otázku povahy právních norem v ZPD řeší jednak samotný HZ, jednak jednotlivé ZPD. Podle § 392 odst. 2 HZ se mohou ZPD „odchylovat od ustanovení tohoto zákona jen pokud to zákon připouští a pokud nutnost odchylné úpravy je odůvodněna zvláštností upravovaného odvětví“. Ačkoli citovaná zásada se vztahuje výlučně na ZPD, je zřejmé, že jako legislativní zásada by se měla uplatňovat při tvorbě všech prováděcích předpisů a zejména není důvodu nepoužít ji např. při vydávání přepravních řádů. Pokud by se prováděcí předpisy mohly odchylovat od zákona i tam, kde to zákon nepřipouští, nebyly by již pouhými prováděcími předpisy. Podobně není účelné upravovat odchylně vztahy, které díky svému nikoli zvláštnímu charakteru toho nevyžadují. Za netypickou je třeba považovat dosti častou možnost odchylné úpravy v prováděcích předpisech, kterou HZ stanoví v jednotlivých ustanoveních, avšak v těchto případech mluví obecně o prováděcích předpisech. Zásada stanovená na konci § 392 odst. 2 tedy v podstatě plyne již z určení ZPD jako prováděcích předpisů a z jednotlivých speciálních zmocňovacích ustanovení hospodářského zákoníku.

Velmi významné ustanovení vzhledem k ZPD však obsahuje zákon č. 138/1970 Sb. novelizující HZ v čl. III.⁹²⁾ Ačkoli odst. 1 a 2 v podstatě

⁹²⁾ Čl. III odst. 1 zák. 138/1970 Sb. zní: „Organizace se mohou dohodnout odchylně od ustanovení základních podmínek dodávky, pokud to základní podmínky dodávky nebo jiné právní předpisy nevyklučují.“

Čl. III odst. 2 zní: „V případech, kdy ustanovení § 152 odst. 2, § 171 odst. 3, § 192

určuje dispozitivní charakter norem ZPD a některých norem HZ, nestal se součástí hospodářského zákoníku a je obsažen pouze v zák. č. 138/1970 Sb. Tato skutečnost je těžko pochopitelná zejména v souvislosti s tím, že zákon č. 138/1970 Sb. je novelou HZ, nebylo by tedy žádným legislativním problémem ani komplikací učinit tak významné ustanovení rovněž součástí novelizovaného kodexu.

Z úpravy v cit. zákoně plyne, že ZPD jsou zásadně dispozitivními normami, pokud samy výslovně nestanoví něco jiného nebo nestanoví-li něco jiného právní předpisy. Některé ZPD úpravu charakteru svých právních norem obsahují. Buď to je v závěru vyhlášky formou jediného ustanovení, nebo jednotlivé právní normy přímo stanoví svou kogentnost nebo dispozitivnost.

Nejčastěji se v nově vydávaných ZPD vyskytuje úprava, podle níž se organizace mohou ve smlouvě dohodnout odchylně od jejich ustanovení, pokud to jednotlivá ustanovení výslovně dovolují. Takové řešení lze nalézt ve vyhl. č. 175/1973 Sb., kterou se vydávají ZPD elektřiny a tepla (§ 35), ve vyhl. č. 176/1973 Sb., ZPD topných plynů, rop a gazolinu (§ 41), ve vyhl. č. 123/1976 Sb., ZPD zemědělských výrobků a potřeb (§ 157). Poměrně rigorózní klauzule obsahují i jiné ZPD. Např. podle vyhl. č. 104/1973 Sb. — ZPD stavebních prací — § 55 se organizace nemohou dohodnout odchylně od vyjmenovaných ustanovení „a dále od těch ustanovení, od kterých odchylná dohoda nepřichází v úvahu již vzhledem k jejich povaze“. Starší ZPD většinou podobné klauzule neobsahují. Výjimku tvoří např. vyhl. č. 73/1967 Sb., kterou se vydávají ZPD oprav zemědělských a lesních mechanizačních prostředků, polních a zemních prací, chemizace aj. zemědělských prací. § 24 tohoto předpisu stanoví, že organizace se nemohou ve smlouvě dohodnout odchylně od vyjmenovaných ustanovení (jedná se pouze o tři paragrafy) a dále, že v neprospěch odběratele se nemohou dohodnout odchylně od dalších dvou jmenovaných paragrafů. Vyhláška čís. 147/1964 Sb., ZPD neperiodických publikací, hospodářských tiskovin a speciálních polygrafických výrobků v § 1 odst. 3 stanoví, že se organizace mohou dohodnout — mimo případy výslovně uvedené v jednotlivých ustanoveních — na odchylkách od vyhlášky při dodávkách hudebnin, drobné grafiky, výrobků tištěných světlotiskem, učebních textů, skript a fotopohlednic a dále při dodávkách učebnic na odchylkách od části třetí.

Z uvedeného vyplývá, že ZPD mají de facto většinou *kogentní* povahu a tato tendence se spíše stupňuje i u nově vydávaných předpisů. Většina nejnovějších ZPD obsahuje obecnou klauzuli, která je protikladná formulaci zákona č. 138/70 Sb. Ten vychází ze zásady dispozitivnosti a možnosti

odst. 2, § 201, § 215 odst. 1, § 230 věty druhé, § 246 písm. a), § 255, § 282 odst. 1, § 284, § 285 odst. 2, § 298, 302 a § 357 odst. 2 svěřují úpravu prováděcím předpisům, může být úprava v jednotlivých případech též dohodnuta organizacemi.“

odchylek, nové ZPD naopak vycházejí ze zásady kogentnosti a možnosti odchylek ve směru dispozitivnosti. Specifickou povahu má ust. § 55 vyhl. č. 104/1973 o ZPD stavebních prací. Jeho formulace je dosti nepřesná a velmi široká. Myslím však, že přílišné rozrůstání kogentních ZPD není v souladu se zák. č. 138/1970 Sb., omezuje funkci hospodářských smluv a zvyšuje komplikovanost a nepřehlednost hospodářskoprávních předpisů. Je třeba je tolerovat tam, kde si to vyžaduje zvláštní povaha dodavatelsko-odběratelských vztahů, ale zároveň je nezbytné vykládat tuto „zvláštnost“ co nejúže.

V souvislosti s povahou ZPD je zajímavé ustanovení § 76 vyhl. č. 1/1965 Sb., ZPD vývozních investičních celků ve znění vl. nař. č. 38/1966 Sb. Umožňuje totiž, aby ministři nadřízení vývoznímu odběrateli a hlavnímu dodavateli po projednání se zúčastněnými ministry povolili výjimky a odchylky pro jednotlivé případy. Výjimky a odchylky obecné povahy jsou možné podle cit. ustanovení odst. 2 jen se souhlasem hlavního arbitra CSSR.

Taková právní norma otvírá cestu nadřízeným orgánům k velmi značným a věcně neomezeným řídicím zásahům do konkrétních dodavatelsko-odběratelských vztahů. Ačkoli je třeba přiznat výjimečnou povahu dodávek vývozních investičních celků, přesto je právní podloženost cit. ustanovení a jeho užitečnost z hlediska kvality právního řádu dosti pochybná. Je to velmi široký a citelný zásah do právní jistoty subjektů dotčených dodavatelsko-odběratelských vztahů. Postačujícím podkladem pro nezbytná opatření by měl být § 118 HZ.

S povahou právních norem obsažených v jednotlivých ZPD souvisejí i otázky jejich vydávání a zejména formy vydávání. V současné době je ve sbírce publikováno 27 ZPD. Existují však ZPD, které jsou pouze oznámeny a bohužel i takové (zejména na úseku zahraničního obchodu), které vůbec nebyly publikovány a jejichž povaha jako obecně závazného předpisu je z hlediska této náležitosti krajně pochybná. Praxe však podle nich postupuje, což vede k neúnosné situaci z hlediska čistoty právního řádu.

Z 27 publikovaných ZPD jsou jedny z roku 1976,⁹³⁾ čtvery z roku 1973, jedny z roku 1967, jedna z roku 1965 a celých 20 z roku 1964. Obnovování těchto prováděcích předpisů tedy postupuje dosti pomalu a zejména v souvislosti s touto pomalostí mají i nové ZPD příliš mnoho nedostatků a projevuje se v nich příliš mnoho tendencí, které se z komplexního pohledu nejeví dobře. ZPD z roku 1964 jsou již značně zastaralé, což vyplynulo i z rozboru ustanovení týkajících se § 117 HZ. Přes požadavek stability

⁹³⁾ Vyhl. č. 98/1976 Sb., o dovozu investičních celků a stavebních prací vydána SA ČSSR, FMTIR a FMZO nemá povahu ZPD, protože zmocňovací ustanovení v HZ na dovoz investičních celků nepamatuje. Podrobněji srov. G. B u r i a n: „K nové vyhlášce o dovozu investičních celků a stavebních prací, AP č. 10/1976, str. 325.

právního řádu je nezbytné uvést i ZPD do souladu se zákonnými hospodářsko-právními úpravami. Vzhledem ke zkušenostem za uplynulých více než 10 let by však měly tyto předpisy být kvalitnější a zejména se vyvarovat úzkých resortních vlivů a juristických nedokonalostí.

Z hlediska svého obsahu mají ZPD obvykle dosti shodnou strukturu, odchylky mají původ ve specifičnosti některých vztahů. V prvních ustanoveních je zpravidla upraven rozsah vztahů, jichž se vyhláška týká, smlouva o přípravě dodávek (ve starších ZPD méně často — např. vyhl. č. 147/1964 — § 4, 136/1964 — § 36, vyhl. č. 173/64 Sb. — § 29) kontraktační povinnosti, uzavírání hospodářských smluv a jejich vznik. V tomto směru provedl významný zásah zák. č. 138/1970 Sb., když zrušil všechna ustanovení ZPD upravující vznik hospodářských smluv nebo povinnost je uzavřít [čl. IV, písm. d)]. Ustanovení o smlouvě o přípravě dodávek tím ještě ubylo.

V nových ZPD taková ustanovení být mohou a hojně jsou, jak jsem se zmínila výše. ZPD dále upravují obvykle dodací podmínky. V těchto ustanoveních se nejzřetelněji projevuje specifický charakter příslušných dodavatelsko-odběratelských vztahů. Konečně takřka všechny ZPD mají vlastní ustanovení o odpovědnosti za vady, reklamací, majetkových sankcích apod.

Z hlediska řízení dodavatelsko-odběratelských vztahů obsahují jednotlivé základní podmínky dodávky některá ustanovení, která rozšiřují možnosti právního řízení těchto vztahů, přičemž vycházejí ze zvláštních podmínek jednotlivých úseků.

Patří sem zejména ustanovení, která připouštějí v některých případech zánik závazku jednostranným úkonem organizace, dále ustanovení opravňující nadřízené orgány k zásahům nebo k rozhodování sporů mezi organizacemi, ustanovení o rozvozních apod. plánech, o kontraktační povinnosti apod. Důležitá jsou rovněž ustanovení o speciálních smluvních typech, které neupravuje hospodářský zákoník (např. smlouva o zařízení staveníšť), o smlouvách o přípravě dodávek a o majetkových sankcích.

Např. vyhl. č. 123/1964 Sb., ZPD zemědělských výrobků podle § 2 odst. 4 umožňuje u dodávek brambor v období 1.—31. 8, aby se ústřední orgány za účelem rovnoměrného zásobování obyvatelstva dohodly na operativním řízení dodávek v kratších časových obdobích (pětidenních, desetidenních).

Jednostranné zrušení závazku je některými ZPD umožněno v důsledku nehospodárnosti objednané opravy. Např. podle § 25 vyhl. č. 136/1964 Sb., ZPD oprav strojírenských výrobků, se pro nehospodárnost ruší smlouva o opravě kolejových vozidel. Podobně podle § 31 téže vyhlášky může být z důvodů nehospodárnosti odmítnuto provedení generální opravy zdravotnické techniky. V jiných případech, kde společenský zájem není tak naléhavý, řeší ZPD důsledky nehospodárnosti opravy odlišně (požaduje se dohoda organizací apod.). Další případy jednostranného zrušení závazku

plynou z úpravy sistace a zrušení smluv podle § 71 vyhl. č. 1/1965 Sb., ZPD vývozních investičních celků, a podle § 18 vyhl. č. 104/1973 Sb., ZPD stavebních prací. I zde je zřetelný společenský zájem na tom, aby nebyly neehospodárně vytvářeny a vynakládány hodnoty, jejichž uplatnění není zaručeno a neuplatnění by bylo značnou národohospodářskou ztrátou. Obdobnou funkci má právo odběratele odmítnout provedení nepotřebných zemních prací a povinnost dodavatele souhlasit se změnou nebo zrušením smlouvy na dodávku chemizačních prací, jestliže je chemická ochrana zbytečná (§ 20 odst. 1, 2 vyhl. č. 73/1967 Sb., ZPD oprav zemědělských a lesních mechanizačních prostředků, polních a zemních prací, chemizace a jiných zemědělských prací). Jednostranné zrušení smlouvy připouští např. i ZPD topných plynů, rop a gazolinu (vyhl. č. 176/1973 Sb., ve znění vyhl. č. 176/1975 Sb., § 10 odst. 2). Tato vyhláška připouští v § 18 také regulační opatření prováděná dodavatelem u velkoodběratelů v zájmu plynulého zásobování všech odběratelů. Podobné zásady obsahují i ZPD elektřiny a tepla vydané vyhl. č. 175/1973 Sb.

Některé ZPD se odchylují od § 153 HZ a zmocňují nadřízené orgány k řešení předsmělných sporů. Je to např. vyhl. č. 130/1964 Sb., ZPD potravinářských výrobků dodávaných organizacím státního a družstevního maloobchodu. Podle § 2 cit. vyhl. řeší spory vzniklé při uzavírání hospodářských smluv KNV, popř. ONV, teprve v případě, že ani nyní nedojde k odstranění rozporů, rozhoduje arbitráž. Podobně spory týkající se rozvozních plánů rozhodují národní výbory (vyhl. č. 123/1964 Sb., ZPD zemědělských výrobků, § 60; vyhl. č. 130/1964 Sb., ZPD potravinářských výrobků, § 6; vyhl. č. 152/1964 Sb., ZPD výrobků dodávaných národním podnikem Zdravotnické zásobování ústavům národního zdraví ve znění vl. nař. č. 38/1966 Sb., § 2).

Ustanovení o kontrakční povinnosti byla zákonem č. 138/1970 Sb. zrušena. Platí tedy v současné době jen ta, která jsou součástí novějších ZPD a o těch jsem se zmínila výše.

Myslím, že z uvedeného shrnutí a příkladů je evidentní, jaká je úloha základních podmínek dodávky při regulaci dodavatelsko-odběratelských vztahů a hospodářských smluv. Do popředí vystupuje závažnost a neuspokojivost dnešního stavu, kdy většina těchto významných předpisů trpí zastaralostí i jinými nedostatky a kdy existuje část ZPD, které vůbec nejsou publikovány ve Sbírce zákonů. K tomu přistupuje skutečnost, že mnohdy upravují tyto předpisy otázky již jednou stejně upravené (např. ustanovení, že hospodářské smlouvy se uzavírají písemně) a dále otázka, zda by nebylo možné počet ZPD snížit. Vztahy jimi upravované jsou totiž někdy velmi navzájem podobné.

Všechny nedostatky týkající se základních podmínek dodávky snižují účinnost hospodářského práva, omezují jeho funkci při řízení dodavatelsko-

odběratelských vztahů. Způsobují, že právní jistota je zbytečně snižována, že ani odborník nemůže mít dostatečný přehled o platném právu, že veřejná přístupnost právních norem a vůbec jejich právní povaha je pochybná.

Patří tedy k nejaktuálnějším úkolům na úseku právního řízení dodavatelsko-odběratelských vztahů *komplexně* řešit problematiku ZPD, zajistit jejich přepracování a vyloučit přitom převažování rezortních zájmů nad celkovými. Neméně důležité je vypracování právních norem ZPD na co nejvyšší juristické úrovni. Povinná publikace *všech* ZPD ve Sbírce zákonů je rovněž velmi potřebná.

Mám-li ve stručnosti *shrnout* závěry této kapitoly, je možné říci, že stěžejní problematikou hospodářskoprávní úpravy dodavatelsko-odběratelských vztahů jsou hospodářské smlouvy a smluvní závazky. Jádrem úpravy je hospodářský zákoník, který je nerozlučně spjat s prováděcími předpisy, především základními podmínkami dodávky. Řada otázek je v těchto nižších předpisech řešena odlišně od zákonné úpravy. To umožňují některé normy hospodářského zákoníku.

Hospodářský zákoník operuje s pojmem hospodářské smlouvy ve specifickém významu — jako dohody zakládající hospodářské závazky. Pojem hospodářského závazku v hospodářském zákoníku vymezen není, jeho definice je úkolem teorie. V tomto směru existuje poměrně propracovaná koncepce v sovětské literatuře. Hospodářský závazek je pojímán dosti široce, takže zahrnuje i vertikální vztahy a rovněž vztahy vnitropodnikové.

Z hlediska dodavatelsko-odběratelských vztahů je hospodářská smlouva právní skutečností, která je nejtypičtěji zakládá, avšak zakládá i jiné závazkové vztahy. Pojem hospodářského závazku je tak širší než dodavatelsko-odběratelské závazkové vztahy. Na druhé straně vznikají dodavatelsko-odběratelské vztahy závazkové i z jiných právních skutečností upravených hospodářským zákoníkem, popř. jinými právními předpisy. Z hlediska řízení má největší význam opatření podle § 118 HZ, vznik závazku přímo z plánovacího aktu podle § 117 HZ, dodávkový příkaz.

Současná právní úprava, která v posledních letech prošla významným vývojem, není dosud bez nedostatků. Tak např. v oblasti hospodářských smluv vyvolává problém bezesmluvních dodávek otázku, zda je zcela vhodná zásada formálnosti hospodářských smluv. Hospodářským zákoníkem užívané dvojice pojmů hospodářská smlouva — dohoda, která má své opodstatnění, je v prováděcích předpisech aplikována dosti rozpačitě. Je proto potřebné buď odstranit tuto dichotomii, nebo — což je vhodnější — sjednotit její legislativní úpravu i v prováděcích předpisech. Novým jevem v úpravě smluvních typů jsou smlouvy uzavírané řídicími orgány prede-terminující budoucí dodavatelsko-odběratelské vztahy podřízených organizací. Forma úpravy však neodpovídá zásadám správné normotvorby. Zá-

konná úprava chybí, prováděcí předpis není vhodným rámcem. Z hlediska normotvorby není vhodná systematika šesté části HZ, která vyděluje uzavírání hospodářských smluv a staví je až na závěr části, mimo jakoukoli souvislost.

Jednou z největších slabin současné úpravy jsou základní podmínky dodávky. Největší jejich část je velmi zastaralá, mnohé jsou dokonce nepublikovány. Ani nově vydávané základní podmínky nejsou na patřičné úrovni. Tak zejména dochází k velikému nárůstu kogentních ustanovení, k přílišnému ukládání kontraktační povinnosti apod. Všechna tato ustanovení mohou znamenat při překročení jisté hranice snížení účinnosti právních norem. Na nedostatky v dodavatelsko-odběratelských vztazích nelze reagovat pouze tím, že rozmnožíme počet povinností organizací. Zásada dispozitivnosti ZPD vyjádřená v čl. III zák. č. 138/1970 Sb. by měla být součástí hospodářského zákoníku a ZPD by ji neměly svými obecnými klauzulemi obracet v opak. Je to zcela proti úmyslu zákonodárce tímto ustanovením vyjádřenému.

Je ještě mnoho možností, jak zdokonalit právní úpravu hospodářských smluv v hospodářském zákoníku i v prováděcích předpisech. Patří proto k nejvážnějším chybám, jestliže prvky právní úpravy, které praxe již jednou odsoudila k neúspěšnosti, se znovu v právním předpisu objeví. Normotvorbu je třeba koncepčně sjednotit a vymanit z vlivů resortismu. Normotvorba více než kterákoli jiná oblast hospodářského práva musí být ovládána prioritou celospolečenského zájmu, kterým je i čistota právních řešení. Je to jedna z cest k posílení efektivity hospodářského práva při řízení dodavatelsko-odběratelských vztahů.

K SOUČASNÉ SITUACI V DODAVATELSKO-ODBĚRATELSKÝCH VZTAZÍCH

V posledních letech se prudce zvyšuje význam činnosti hospodářské arbitráže, popř. jiných orgánů na úseku průzkumů faktické situace, zejména pokud jde o účinnost právní úpravy. Z výsledků průzkumů vycházejí i nejvyšší stranické a státní orgány při rozhodování o opatřeních ke zdokonalení soustavy řízení a tedy i o nových hospodářskoprávních úpravách.

Bylo realizováno několik průzkumů dodavatelsko-odběratelských vztahů. Vyplynula z nich skupina nejzávažnějších nedostatků, které svědčí o tom, že je není možné odstranit nějakým izolovaným opatřením, ale že vyžadují „systémové řešení“, jak se v různých návrzích stále častěji opakuje.

Zjištěné nedostatky úzce souvisí se vším, co bylo vyloženo výše. Rozbory obsahují poznatek, že nedostatky nemají příčinu ve špatné právní úpravě, ale jsou takřka vždy důsledkem nedodržování hospodářskoprávních norem. Považuji za nezbytné alespoň ve stručnosti se zmínit o největších současných slabinách dodavatelsko-odběratelských vztahů.

K nejzávažnějším jevům patří velmi časté *bezesmluvní dodávky*. Pod pojem bezesmluvních dodávek se v tomto smyslu zahrnují nejen dodávky realizované bez hospodářské smlouvy, ale i takové, kde sice smlouva byla uzavřena, ale jenom formálně, dodavatelovým potvrzením objednávky těsně před splněním, tedy v době, kdy výrobky jsou již vyrobeny, popř. byla uzavřena až faktickým poskytnutím plnění.

Přestože právní úprava vytváří celou soustavu nástrojů směřujících k uzavírání smluv (o mnohých jsem se již zmínila výše), praxe se vyvíjí jinak. Nejčastější jsou přitom bezesmluvní dodávky tam, kde je značná převaha poptávky nad nabídkou, kde jde o nedostatkové výrobky. O to je situace závažnější. Konstatuje se, že pro dodavatele je uzavírání hospodářských smluv nevýhodné. Jednak s sebou nese řadu nepříjemných právních důsledků (zejména odpovědnost apod.), jednak dodavatel je vázán pevným termínem dodávky a je nucen alespoň do jisté míry uspokojit sortimentní potřebu odběratele. Snaha o plnění ukazatelů plánu stimuluje podnik spíše objemově než sortimentně.

Bezesmluvní dodávky mají podle dosavadních zjištění tři základní příčiny. Především je to obava podniků-dodavatelů z *dodatečných řídicích zásahů*, které jim neumožní převzaté závazky splnit. Tato příčina tkví v nízké kvalitě plánovacího procesu, která má za následek, že dodatečné

ukládání přednostních úkolů podnikům není nikterak výjimečným zjevem, ale právě na úseku úzkých profilů takřka pravidelným úkazem. Vede to jednak k tomu, že právě tam, kde jsou bezesmluvní dodávky největším problémem, je jejich odstraňování pro dodavatele nejriskantnější, a dále k tomu, že i tam, kde smlouvy byly uzavřeny, dochází k jejich neplnění a toto neplnění se řetězovitě přenáší do dalších dodavatelsko-odběratelských vztahů.

Druhá významná příčina neuzavírání hospodářských smluv je spatřována v tom, že za současné situace není prakticky možné *kontrolovat*, jak dalece podnik uzavírá smlouvy. To souvisí se zmíněnou výhodností bezesmluvních dodávek i se skutečností, že odběratel zpravidla nevyužívá právním řádem dané možnosti vynutit uzavření hospodářské smlouvy. Toto nevyužívání má rovněž ekonomickou příčinu. Odběratel je veden především snahou zajistit si dodávky i pro příští období, je determinován nemožností volby jiného dodavatele. Dodavatel tedy své odběratele ovládá ekonomicky a právní zábrany jsou proto nutně nedostatečné.

Třetí příčinou nedobré kontraktační disciplíny jsou některé fungující *ekonomické nástroje*, které mnohdy zaměřují činnost podniků proti uzavírání smluv. Stejně jako u všech dalších nedostatků není bez významu ani *právní vědomí* hospodářských pracovníků, které se často staví k právní regulaci hospodářské činnosti negativně.

Důsledky bezesmluvních dodávek jsou pro národní hospodářství velmi významné a nelze je přehlížet. Poukazuje se na nadsazování požadavků odběrateli a v důsledku toho na růst zásob. Nadsazováním požadavků jsou zkreslovány ekonomické proporce a celá situace v národním hospodářství. Dále je omezováno působení funkcí hospodářských smluv. Vznikají prostoje, nejistota, shánění a v souhrnu značná nehospodárnost.

Mnohé dokumenty svědčí o tom, že příslušné orgány si uvědomují vážnost situace a hledají účinná opatření. Současně se projevuje určité váhání, obavy z nechtěných a nepředvídaných důsledků realizace některých návrhů.

Zainteresovanost nepřihlízející k sortimentní náplni výroby byla mnohokrát kritizována. Východiska jsou viděna v realizaci opatření, která budou nutit podniky uzavírat hospodářské smlouvy. O pochybnostech o účinnosti tohoto prostředku jsem se již zmínila. Nevyhovování sortimentním požadavkům odběratelů se projevuje především v neuzavírání hospodářských smluv, tedy v nerespektování právní úpravy. Prostředek nápravy se hledá v téže sféře, tedy v přinucení smlouvy uzavírat (atd.). Jestliže však jsou právní normy, jejichž obsah je objektivně správný, porušovány, je zřejmé, že základní příčiny leží jinde, mimo právní řád. V uvedeném případě je to patrně ekonomicky výsadní postavení dodavatele, který si je jist odby-

tem své produkce. Navíc plnění právních povinností je pro něho ekonomicky nevýhodné. Jestliže se již jednou ukázalo, že stanovení právní povinnosti je slabé, že nemá dostatečnou účinnost, pak lze předpokládat, že stejně neúčinné bude i další ukládání právních povinností. Pokusem o řešení je návrh na zavedení kritériální funkce hospodářské smlouvy, které má stimulovat materiálně. Výsadní postavení dodavatele však zrušeno nebude a uzavřená hospodářská smlouva ještě nemůže být dostatečným dokladem o tom, že první snahou dodavatele je uspokojit potřeby odběratele a společnosti. Ačkoli tedy stimuluje toto opatření materiálně, směřuje pouze k odstranění nedostatku v zachování právní formy. Příčiny vedoucí k nerespektování právní formy však zůstávají a nikdo neví, jak budou působit v nových podmínkách. Podobně i stále častější ukládání kontraktární povinnosti směřuje pouze proti důsledkům a může znamenat přecenění síly práva.

Považuji proto za nezbytné souhlasit s těmi názory, které vidí kořen nedostatků ve sféře ekonomické, v nerovnováze nabídky a poptávky. Právo samo nemůže tento problém řešit, nemůže odstranit nerovnováhu v ekonomické sféře. Kritériální funkce smlouvy může mít řadu velmi pozitivních důsledků jakožto nový ekonomický nástroj řízení, avšak nelze předpokládat, že odstraní všechny nedostatky v národním hospodářství. Může poněkud zmírnit nerovnost odběratele a dodavatele, ale neodstraní úzké profily ve výrobě. Hospodářská smlouva nemůže stačit na úlohu regulátoru poměru nabídky a poptávky.

Dodavatelsko-odběratelské vztahy jsou významně narušovány rovněž nedodržováním právních postupů při *převodech a změnách výrobních programů*. Řada základních příčin je shodná s příčinami ostatních nedostatků. Dodavatel se nemusí zajímat o dobré vztahy se svými odběrateli, je si vždy jist odbytem své produkce. Navíc se tu projevují závažné nedostatky ve vertikálních vztazích. Zákonodárce považuje řídicí orgány za garanty celospolečenských zájmů, za protiváhu úzkým podnikovým zájmům. V praxi se ukazuje tento předpoklad jako nesprávný. Ekonomické sepětí orgánů středního článku řízení spolu s dalšími činiteli (úrovní těchto orgánů) způsobuje, že střední článek řízení porušuje právní úpravu rovněž, popř. jejím prostřednictvím kryje podřízené podniky. Právní úprava, která odpovídá žádoucí, ale nikoli reálné situaci, musí být proto nutně neúčinná.

Hospodářský zákoník upravuje převody a změny výrobních programů na dvou místech. § 51 a násl. HZ nese název „Převody a změny výrobních programů“, avšak obsahem právních norem je pouze úprava *převodů* výrobních programů mezi státními hospodářskými organizacemi. Přitom je ovšem nesporné, že každý převod výrobního programu, čímž je nutné rozumět *změnu subjektu* určité hospodářské činnosti, při níž jedna státní hospodářská organizace výrobní program ruší a druhá v souladu s tím

tento program přejímá, v sobě obsahuje zároveň změnu výrobního programu, jak na to poukazuje J. Vinš.⁹⁴⁾

Změna výrobního programu je tedy širší pojem zahrnující vedle převodů všechny představitelné změny výrobních programů, jako je omezení, zastavení, rozšíření výroby. Spadají sem ovšem i některé změny sortimentu, které ještě nejsou zastavením výroby, a vzniká tak otázka, kdy je možné hovořit o změně výrobního programu a kdy jde pouze o tak nepatrný technologický zásah, že jeho právní regulace není potřebná.⁹⁵⁾

Ačkoli tedy logický výklad názvu „Převody a změny výrobních programů“ by svědčil o tom, že následuje úprava převodů a změn, které nejsou převodem, týká se § 51 HZ jenom převodů. Teprve odkaz § 119 HZ na § 51 HZ rozšiřuje použitelnost tohoto ustanovení i na další změny výrobních programů, navíc nejen mezi státními hospodářskými organizacemi.

Převody výrobních programů mezi státními hospodářskými organizacemi podle hospodářského zákoníku je možné uskutečnit dvěma formami – dohodou nebo opatřením nadřízeného orgánu. Dohoda vyžaduje ke své účinnosti souhlas nadřízeného orgánu (§ 53 HZ). Podmínkou převodu je podle § 51 HZ to,

- že byla bezpečně zjištěna účelnost a hospodárnost převodu,
- že bylo zajištěno plynulé zásobování národního hospodářství alespoň v dosavadním rozsahu a jakosti a řádné plnění závazků vůči zahraničí.

Nové ustanovení § 119 odst. 2 HZ má velmi široký dopad. Týká se všech socialistických organizací a zásadně zakazuje „omezovat výrobu nebo vypouštět z výrobního programu výrobky, práce nebo výkony“ v rozporu s požadavky odběratelů. Postihuje tedy uvedené změny bez ohledu na to, zda jsou převodem nebo ne, zda jde o změny rozsáhlé nebo drobnější. Co se ještě bude považovat za podléhající tomuto ustanovení, záleží na výkladu. Takový výklad by v souladu se zásadami hospodářské politiky měl přihlížet především k plynulosti v dodavatelsko-odběratelských vztazích, tedy zejména k situaci na trhu a k nahraditelnosti výrobků.

Z obecného zákazu stanoví zákon výjimku pro případ, že ke změně dá souhlas nadřízený orgán. Jde-li o výrobky pro vývoz nebo určené k prodeji občanům, musí být souhlas kvalifikovaný (po projednání s příslušným ministerstvem).

§ 119 odst. 2 HZ je provázán s ustanovením § 51 HZ, který podle poslední věty § 119 odst. 2 HZ platí obdobně. Znamená to, že i při změnách výrobních programů, na něž dopadá § 119 odst. 2, musí být dodrženy výše uvedené dvě podmínky – účelnost a hospodárnost změny a zajištění ply-

⁹⁴⁾ J. Vinš: „Změny výrobních programů“, AP č. 8/1976, str. 256–272. § 55 rozšiřuje použití § 51 a násl. i na převody a změny jiných hospodářských činností, nejen výrobních programů.

⁹⁵⁾ Srov. k této otázce J. Vinš v citované práci.

nulého zásobování národního hospodářství, popř. řádné plnění závazků vůči zahraničí.

Úprava obsažená v hospodářském zákoníku je doplněna vyhláškou č. 33/1975 Sb. o projednávání dodavatelsko-odběratelských vztahů v plánovacím procesu, jejíž § 4 ukládá dodavatelským organizacím a orgánům hospodářského řízení včas informovat své odběratele „o svých nových záměrech v rozvoji výrobních a odbytových programů“, popř. je konzultovat. Na druhé straně jsou oprávněny vyžadovat od odběratelů spolupráci. Odběratelské organizace a orgány hospodářského řízení jsou povinny včas informovat o změnách svých potřeb, udržovat pouze nezbytné spotřebitelské zásoby atd. Uvedeným ustanovením jsou organizacím v oblasti vzájemné spolupráce uloženy (vedle obecných povinností podle hospodářského zákoníku) další, konkrétnější povinnosti. I toto doplnění úpravy vychází ze zkušeností a ze snahy zabránit poruchám v dodavatelsko-odběratelských vztazích způsobeným nedostatkem některých výrobků nezbytných pro hospodářskou činnost odběratelských organizací, k němuž dochází dosti často s dalekosáhlými řetězovitými důsledky pro národní hospodářství. Ukládáním povinností dodavatelům mají právní normy zmírnit účinky nadřazeného a mnohdy monopolního postavení těchto organizací.

Porušení povinnosti informovat o nových záměrech podle § 4 odst. 2 vyhl. a povinnosti informovat o závažných změnách potřeb podle § 4 odst. 4 vyhl. sankcionuje vyhláška (§ 4 odst. 6) nevyvratitelnou domněnkou: „má se za to, jde-li o dlouhodobé dodavatelsko-odběratelské vztahy, že dodávky budou uskutečňovány v návaznosti na jejich dosavadní rozsah a strukturu“. Odběratel by tedy měl mít jistotu, že buď bude včas informován, nebo si bude moci vynutit dodávku alespoň v dosavadním rozsahu. Bude-li dodavatel připravovat změnu výrobního programu v rozporu se zákonem i se zájmem odběratele, měl by mít odběratel možnost včasné obrany. Je však otázka, jak dalece bude účinná nová úprava, jsou-li dosavadní zkušenosti tak nedobré. Projevuje se tu specifický charakter působení práva v oblasti národního hospodářství, v němž vystupuje do popředí organizující funkce, státní donucení ustupuje do pozadí.

Provedené průzkumy ukázaly, že právní úprava převodů a změn výrobních programů je dodržována jen málokdy. Organizace ruší výrobu požadovaných výrobků, aniž zajistila zásobování národního hospodářství výrobky jiné organizace, popř. dlouho předtím, než tato organizace zahájí výrobu. Nadřízené orgány dávají souhlas k takovým protiprávním změnám, aniž zkoumají splnění zákonem stanovených podmínek. Potřebu některých nezbytných výrobků je potom třeba krýt dovozem.

Arbitrážní orgány obvykle nemohou dostatečně účinně zjednat nápravu, protože smlouvy uzavřené jejich rozhodnutím nemohou být plněny (demontáž zařízení). Navíc udělený souhlas řídicího orgánu není přezkoumá-

ván (arbitráž nemůže přezkoumávat zákonnost rozhodnutí orgánů učiněných při jejich řídicí činnosti) a arbitráž zjištěný nedostatek dosud pouze signalizovala. Považuji za naprosto v souladu se zákonem názor J. Vinše⁹⁶⁾ (jiná je situace v případě převodu opatřením nadřízeného orgánu), podle něhož „souhlas nadřízeného orgánu však nemá vůbec žádnou právní relevanci k otázce, zda je splněn i druhý předpoklad, tj. předpoklad plynulého zabezpečení zásobování národního hospodářství tak, jak je tento předpoklad vyjádřen v § 51 hospodářského zákoníku“. Souhlas nadřízeného orgánu neznamena automaticky, že se vychází ze splnění podmínek § 51, ať jde o převod podle § 53, nebo změnu podle § 119 odst. 2 HZ. Je nutné vždy zkoumat zvlášť, zda podmínky § 51 HZ jsou dány. Jinak je třeba považovat úkon organizace za neplatný podle § 24 HZ.

Jde-li však o převod opatřením nadřízeného orgánu, arbitráž takový akt přezkoumávat nebude a jeho nesoulad s právními předpisy nelze sankcionovat podle § 24 HZ v důsledku § 26 HZ, který výslovně vylučuje účinnost ustanovení o právních úkonech „na jednání, v nichž socialistická organizace vystupuje jako řídicí orgán“.

Z uvedeného je zřejmé, že orgány státní arbitráže mohou přispět ke zvýšení účinnosti právní úpravy převodů a změn výrobních programů tím, že budou ve všech případech, kdy to je možné, důsledně přezkoumávat, zda byly splněny podmínky § 51 HZ. Vedle toho je však nezbytné odpovědné rozhodování nadřízených orgánů v souladu s právními předpisy.

Shrme-li výsledky rozborů dodavatelsko-odběratelských vztahů na tomto úseku, byly konstatovány tyto hlavní příčiny omezování nebo zastavování výroby požadovaných výrobků:

- objemové ukazatele plánu a jejich často mechanické zvyšování, které vede k vytlačování výrobků s vysokou pracností atd.,
- orgány středního článku neřeší důsledky změn, nedostatečná úroveň jejich činnosti.

Zastavování výroby žádaných výrobků bez zjištění náhradního dodavatele je vždy zároveň porušením zákonného postupu. Důsledky takového jednání jsou velice závažné:

- neplánované požadavky na dovoz, především v KS,
- vakuum v zásobování národního hospodářství,
- pocit ohroženosti vlastní výroby u odběratele, což dále vede k neochotě smluvně se zavazovat jako dodavatel.

K řešení popsané situace jsou ze strany arbitrážních orgánů navrhována některá konkrétní opatření:

- zvýšit politickou uvědomělost na všech stupních řízení, oprostít se od resortismu,

⁹⁶⁾ Srov. cit. práce, str. 271.

– nutit k dodržování stanovených postupů.

V souvislosti s touto potřebou je zejména nutno:

- rozlišovat mezi žádoucími změnami a tzv. „zlepšováním sortimentu“,
- v případě „zlepšování sortimentu“ uložit nadřízeným orgánům, aby nedávaly potřebný souhlas ke změně výrobního programu,
- vypracovat na úrovni ústředních orgánů pokyny pro postup při změnách výrobních programů pro VHJ,
- vycházet z toho, že i v případě, že byl udělen potřebný souhlas nadřízeným orgánem, může hospodářská arbitráž organizaci zavázat k dodávce, jsou-li splněny další předpoklady.

I v tomto případě jde ovšem o snahu odstranit důsledky hlubších příčin, spíše o opatření operativního charakteru, jak přiznávají i materiály hospodářské arbitráže. Původní příčina je podle mého názoru opět v nerovnosti dodavatele a odběratele, v nerovnováze nabídky a poptávky. Dodavatel nemá tak dalece zájem na odběrateli, aby pro něho bylo významné, že jeho dosavadní sortiment je vyžadován a že zhorší své vztahy k odběratelům bezohledným zastavením výroby.

Jakkoli je tedy právní úprava odůvodněná a vychází ze současné situace, projevuje se v praxi jako málo účinná. Příčiny toho však nelze spatřovat pouze ani především v charakteru právních norem. Právo má aktivní a organizující roli v podmínkách řízení socialistické ekonomiky, ale tato role musí odpovídat vlastní povaze práva jako normativního systému disponujícího specifickými prostředky, které zajišťují jeho respektování. Těmito prostředky je obecně státní donucení a hrozba tímto donucením. V národním hospodářství však působí i řada jiných stimulů, které leckdy váží více než právní sankce a jejich hrozba. Donucení lze uplatnit jen v menšině případů, někdy ho nelze použít vůbec. Účinnost majetkových sankcí jako sankcí v hospodářském právu nejčastěji se vyskytujících je mnohdy velmi problematická.

V teorii práva se v tomto směru rozlišuje mezi negativní a pozitivní motivací jednání. Proti negativní motivaci založené hrozbou sankce působí při pozitivní motivaci norma tak, že pro případ, že subjekt bude jednat v souladu s dispozicí, stanoví určitý materiální prospěch apod.⁹⁷⁾

Průzkumy dodavatelsko-odběratelských vztahů byly zjištěny i jiné nedostatky, které lze těžko členit do stejnorodých skupin, ale jejichž společným jmenovatelem je takřka vždy nedodržování právních norem.

Vedle zmíněných problémů se změnami výrobních programů sem především patří *neprojednávání dodavatelsko-odběratelských vztahů* podle vyhlášky č. 33/1975 Sb. Bylo zjištěno, že přibližně v 50 % případů, kdy je

⁹⁷⁾ E. Kučera: „Regulativní funkce socialistického práva“, Právník č. 2/1974, str. 81.

projednávání povinné, vůbec k němu nedojde anebo nekončí uzavřením protokolu. Navíc nadřízené orgány středního článku předložené rozpory neřeší.

Nedlouho po zavedení nové vyhlášky (která však je nová jen po některých stránkách, takže nedostatky nelze omlouvat její nedostatečnou vžitostí) se tedy znovu setkáváme s jevem, který v dané oblasti není nový — existující právní úprava není respektována, přestože se jedná o kogentní normy ukládající rigorózně organizacím povinnosti. Navíc se i zde projevuje nízká úroveň činnosti orgánů středního článku řízení.

Rozbory zjistily další závažné zdroje nedostatků v dodatečných zásazích nadřízených orgánů, v nedostatečné disciplíně organizací, ve špatném postoji k právu. Nepříznivě působí zainteresovanost na objemových ukazatelích, o níž v jiné souvislosti byla řeč. Bylo zjištěno, že poruchy se vyskytují chronicky po řadu let u stejných sortimentů. V souvislosti s umělým vyrovnáváním nerovného postavení dodavatele a odběratele je zvláště obtížné postavení odběratelů, kteří nemají žádnou preferenci.

Všechny nedostatky spolu úzce souvisí, vzájemně na sebe navazují, jedny vyvolávají druhé a není zdaleka možné, aby byly odstraněny jen vlivem právní úpravy. Naopak je nutné říci, že v tomto směru lze těžko očekávat nějaký zásadnější zvrat. Je proto třeba hledat z hlediska právní problematiky dodavatelsko-odběratelských vztahů další možnosti právního působení a důvody, proč právní úprava neproniká do podnikové praxe. Právní nástroje musí působit komplexně s mimoprávními opatřeními.

Obecně je právo soustavou právních norem, které ukládají subjektům určité chování. Na rozdíl od jiných normativních systémů disponuje pro případ nerespektování státním donucením. Donucení však nemá hrát roli jediného motivu právního chování. Prakticky je nemožné, aby každý subjekt byl k právnímu chování nucen exekutivně. Prvotní roli nehraje tedy samo faktické donucení, ale *hrozba* tímto *donucením*, vědomí, že může být uplatněno. V případě hospodářského práva rovněž většinou existuje (alespoň teoretická) možnost aplikace sankce převážně arbitrážními orgány. Přesto právě v této oblasti motivační síla hrozby donucení je zřejmě *nedostatečná*. Nastává situace, kdy organizace dodržují jen některé právní normy. Na základě zkoumání, které normy jsou respektovány a které porušovány, by bylo možné zjistit příčiny neúčinnosti některých právních úprav. Aby byly získány exaktní výsledky, byly by nezbytné podrobné průzkumy existující praxe. Lze proto říci jen nepřesným odhadem, že se zdá, že organizace respektují jednak normy, jež

- působí po dlouhou dobu a jsou dosti vžité,
- jsou v souladu s podnikovými zájmy.

Přitom první předpoklad neplatí absolutně. Je pravděpodobné, že normy, jež se organizacím zdají výhodné a vhodné, se vžijí podstatně rychleji.

Aby tedy právní řád byl na tomto úseku účinný, musel by být v souladu s jiným normativním systémem, podle něhož organizace jednají v prvé řadě.

K těmto závěrům je třeba připojit ještě několik doplňujících poznámek. Podnikové zájmy se mohou v některých případech zúžit až na zájmy osobní. To ztěžuje předvídatelnost pro orgány, které se soustavou ekonomických nástrojů snaží sladit právní povinnosti organizací s jejich zájmy. Důležitým činitelem ovlivňujícím účinnost práva je *úroveň pracovníků řídících orgánů* a organizací. Zejména se jeví jako nanejvýš nutné zvýšit jejich právní vzdělání a prohloubit podstatněji spolupráci s právníky. Je totiž iluzorní žádat právní chování od subjektu, který právo nezná, popř. neuznává. Tyto činitele lze ovlivnit poměrně snadno, přesto nízká úroveň přetrvává již po delší dobu.

the first of these is the fact that the majority of the population of the country is engaged in agriculture and the second is the fact that the majority of the population is engaged in agriculture and the third is the fact that the majority of the population is engaged in agriculture.

The first of these is the fact that the majority of the population of the country is engaged in agriculture and the second is the fact that the majority of the population is engaged in agriculture and the third is the fact that the majority of the population is engaged in agriculture.

The first of these is the fact that the majority of the population of the country is engaged in agriculture and the second is the fact that the majority of the population is engaged in agriculture and the third is the fact that the majority of the population is engaged in agriculture.

The first of these is the fact that the majority of the population of the country is engaged in agriculture and the second is the fact that the majority of the population is engaged in agriculture and the third is the fact that the majority of the population is engaged in agriculture.

The first of these is the fact that the majority of the population of the country is engaged in agriculture and the second is the fact that the majority of the population is engaged in agriculture and the third is the fact that the majority of the population is engaged in agriculture.

VÝZNAM PRÁVNÍHO VĚDOMÍ PRO EFEKTIVNOST HOSPODÁŘSKOPRÁVNÍCH NOREM V SOUVISLOSTI SE SITUACÍ V DODAVATELSKO-ODBĚRATELSKÝCH VZTAZÍCH. ÚLOHA SOCIOLOGIE PRÁVA V TÉTO OBLASTI

Výše byla popsána řada případů, kdy vznikají poruchy v dodavatelsko-odběratelských vztazích v souvislosti s nerespektováním pozitivní právní úpravy. Poukázala jsem i na průzkumy, které v této souvislosti realizovala SA ČSSR. Jestliže tyto poznatky shrnu, zdá se nepochybným, že základním problémem, který musí současná věda řešit v souvislosti s dodavatelsko-odběratelskými vztahy (vedle opatření v soustavě řízení, která se týkají především ekonomické vědy), je *efektivnost* hospodářskoprávních norem neboli jejich účinnost. Proti termínu účinnost byly v literatuře vzneseny námitky, protože právní význam pojmu „účinnost právní normy“ je specifický a odlišný od jeho sociologického chápání.⁹⁸⁾

Hospodářskoprávní literatura i provedené průzkumy k sociologii a sociologickým metodám v podstatě nepřihlízejí, ačkoli jejich obsah nelze často zařadit do jiné oblasti teoretické práce. V hospodářskoprávní teorii a praxi se dosud neaplikují významné výsledky, k nimž dospěly některé mladé vědní obory (věda o řízení, praxeologie) a sociologie práva. Přitom základní problémy je podle mého názoru třeba řešit také právě v oblasti, která je předmětem zkoumání těchto vědeckých disciplín. Přestože je velmi často možné dočíst se o nutnosti zvýšení účinnosti hospodářského práva, nesetkáváme se s přístupy z pozic vědních oborů zkoumajících takřka výhradně tuto problematiku.

Účinnost práva úzce souvisí s *právním vědomím*. Tento pojem definuje teorie práva jako „představy o platném právu a názory na právo, představy o tom, jaká by právní úprava měla být“.⁹⁹⁾ Právní vědomí se vztahuje tedy jednak k platnému právu, jednak k tomu, jaké by právo mělo být. Vedle toho je diferencováno na složku zahrnující *představy* o tom, jaké právo je, a na *názory*, postoje k právu. Je z činitelů, které nejvýznamněji ovlivňují realizaci práva. Zkoumání právního vědomí, stejně jako

⁹⁸⁾ V. Cepl: „K pojmu efektivnosti právních norem“, Právník č. 10/1973, str. 892 až 900; F. Balvín: „Poznámka k pojmu efektivnosti právních norem“, Právník č. 3/1974, str. 232–233.

⁹⁹⁾ E. Kučera: „Obecná teorie státu a práva“, I. díl, Orbis, Praha 1976, str. 164.

zkoumání účinnosti práva je hraničním předmětem mezi teorií práva a sociologií. Spolupráce hospodářských právníků se jeví velice žádoucí. V souvislosti s problematikou realizace práva se právním vědomím zabývá sociologie práva.¹⁰⁰⁾

Právní vědomí každé společnosti je diferencované. Především podle společenských tříd a skupin, existuje i individuální právní vědomí každého jednotlivce. Sociologie práva však dospěla k závěrům, z nichž plyne, že na diferencovanost právního vědomí nelze pohlížet zjednodušeně. Je závislá rovněž na okruhu právních norem, o něž se jedná. V některých právních oborech se diferencovanost výrazně zmenšuje, popř. mizí. Jsou to ty oblasti, kde zájmy jednotlivých skupin nejsou tak dalece diferencovány (např. rodinné právo). Na druhé straně vzhledem k velkému množství faktorů ovlivňujících individuální právní vědomí je do určité míry jeho diferenciaci a charakter v konkrétním případě nepředvídatelný.

Právní vědomí je dále diferencováno na dva základní druhy — na právní vědomí *vědecké* a právní vědomí, které by bylo možno nazvat laické nebo *empirické*. První druh je vyhrazen poměrně užšímu okruhu právníky vzdělaných osob.

Pro realizaci práva má význam pouze individuální právní vědomí, které je bezprostředním motivem jednání. Pokud jde o dodavatelsko-odběratelské vztahy, bylo by třeba zkoumat právní vědomí určité skupiny osob, které rozhodujícím způsobem ovlivňují realizaci hospodářského práva v této oblasti. Především by to byla skupina vedoucích hospodářských pracovníků. Tito lidé mají zpravidla pouze právní vědomí empirické, jejich právníké vzdělání bývá zanedbatelné.

Je nutné znát činitele, které právní vědomí podmiňují.

Teorie dospěla obecně k tomu, že těchto činitelů je značné množství. Jsou to především *zájmy a potřeby* tříd a skupin. Je tedy nutné počítat s tím, že právní vědomí hospodářských pracovníků bude v našich podmínkách ovlivněno zejména jejich hmotnými zájmy, popř. hmotnými zájmy jejich podniku apod. Významnou roli hraje rovněž *tradice a morální stimuly*. Dosavadní průzkumy nasvědčují tomu, že morální stimuly často nepůsobí souladně s hospodářskoprávními normami. Vzhledem k novosti upravovaných vztahů a proměnlivosti práva klesá význam tradice a současně stoupá význam *znalostí*. V oboru hospodářského práva nelze spoléhat na jeho automatické působení i v případě, že lidé konkrétní normy neznají. Takové respektování pouze na základě právního cítění, které je

¹⁰⁰⁾ A. Podgórecki: „Sociologie práva“, Svoboda, Praha 1966, str. 13: Sociologie práva se „zabývá registrováním, formulováním a ověřováním všech obecných závislostí, v nichž vystupuje jako jedna proměnná právní faktor a jako druhá proměnná faktor nějakého jiného druhu. Přicházejí tedy v úvahu ty případy, kdy změna práva má vliv na změnu nějakého jiného faktoru, i ty případy, kdy změna nějakého jiného faktoru má vliv na změnu práva“.

běžné např. v trestním právu, lze očekávat v hospodářském právu jen výjimečně. Proto je tak naléhavá potřeba nahradit tento nedostatek automatismu působení lepšími znalostmi práva.

Individuální právní vědomí závisí dále na zařazení v systému společenských vztahů a na *vztazích ve skupinách*. V tomto směru lze považovat právní vědomí hospodářských pracovníků za právní vědomí skupinové, tedy takové, které má určité společné rysy v důsledku obdobných podmiňujících činitelů. Dalším podmiňujícím činitelem, který zřejmě působí dosti obdobně v celé skupině, jsou *zkušenosti*. Z dosavadních poznatků vyplývá, že zkušenosti informují hospodářské pracovníky spíše o chronickém nerespektování práva, a rozdílnosti faktické situace a právem ukládaných povinností, takže způsobují přenášení tohoto jevu do praxe dalších pracovníků. Zkušenosti mohou hrát nedobrou úlohu jakési tradice záporného postoje k právu. Je proto potřebné, aby tyto vlivy byly soustavně a záměrně paralyzovány prostředky, které jsou k dispozici k ovlivňování právního vědomí. Těmito prostředky, jimiž společenské právní vědomí proniká do individuálního, jsou zejména tři faktory: *výchova, vzdělání, masové sdělovací prostředky*. Na základě dosavadních poznatků o individuálním právním vědomí zkoumané skupiny je nezbytné, aby všechny tyto možnosti byly daleko více využity k ovlivňování vedoucích i ostatních hospodářských pracovníků. Přitom uvedené faktory působí dvojím způsobem: jednak obecně, *nevýběrově*, zaměřeny na všechno obyvatelstvo a přístupné všem zájemcům, jednak *specializovaně* pro příslušníky skupiny. Sem patří zařazení výuky hospodářského práva např. na technické školy, školení, odborné (resortní) časopisy a přednášky atd. Obojí působení má svoji důležitost. Pronikání nového postoje k hospodářskoprávním normám do širší veřejnosti zpětně ovlivní sledovanou skupinu, protože umožňuje vznik lepších postojů k tomuto právnímu oboru např. v rodině, proniknutí do morálních norem atd.

K tomu, aby hospodářskoprávní normy na úseku dodavatelsko-odběratelských vztahů byly realizovány, jsou třeba jednak adekvátní představy o pozitivní úpravě, jednak ochota právo *akceptovat*. Uznávání práva může mít různé motivy a různou intenzitu. Podgórecki rozeznává¹⁰¹⁾ uznávání emocionální a ze setrvačnosti.

Efektivnost právních norem je ovšem daleko složitější problém, daleko větší množství faktorů v nejrůznějších kombinacích podmiňuje výsledný efekt. Těchto několik poznámek může pouze upozornit na potřebnost přístupu rovněž z hlediska sociologie práva a na nezbytnost dalších zkoumání vědeckými sociologickými metodami, které by daly přesné poznatky a z nichž by bylo možné odvodit cesty k účinnějšímu ovlivňování doda-

¹⁰¹⁾ A. Podgórecki, cit. práce, str. 63.

vatelsko-odběratelských vztahů prostřednictvím hospodářskoprávních norem.

Sociologie práva vypracovala řadu metod, jimiž lze získávat poznatky o účinnosti práva a o právním vědomí. V oblasti hospodářského práva by bylo možné tyto metody bohatě využívat. Tak A. Podgórecki v citované práci považuje za nejvýznamnější metody: historicko-popisnou, průzkumu veřejného mínění, rozbor právních materiálů, etnograficko-srovnávací, monografické metody, experimentální a statistické.

Historicko-popisná metoda. Hospodářské právo má již poměrně dlouhou historii vyznačující se uplatňováním různých velmi rozdílných koncepcí ovlivňování socialistické ekonomiky prostřednictvím právních norem. Průzkum těchto úprav a jejich účinnosti v minulosti může být velice poučný i pro dnešní odlišnou situaci. Takto považují za závažné a dosud nepřilíš prozkoumané pole např. historii sovětských hospodářskoprávních úprav a jejich účinků i historii našich reglementací.

Etnograficko-srovnávací metoda zřejmě není pro oblast hospodářského práva praktická.

Metody *průzkumu veřejného mínění* jsou naopak velmi vhodné a do určité míry byly již využity. Jejich cílem je právě zkoumání právního vědomí. Praktické provedení může mít řadu konkrétních forem. Dosud byly využity formy dotazníků a rozhovorů. Ve specifické situaci dodavatelско-odběratelských vztahů, kdy právní vědomí příslušných pracovníků se mnohdy dostává do rozporu s právem, je třeba tyto metody uplatňovat ve větším rozsahu, než se to dosud daří.

Velice praktické jsou dále metody založené na rozboru existujících *právních materiálů*. Některé kroky v tomto směru již byly učiněny především rozбором arbitrážní judikatury. Možnosti využití jsou však širší.

Monografické metody, „pokud se jimi rozumějí metody popisu chování, spojené s technikou rozhovoru a týkající se činnosti určité právní instituce, spočívají v poměrně úzkém, ale všestranném průzkumu působení napětí mezi jejími jednotlivými složkami. Pomocí této metody je možné zkoumat činnost institucí, jako jsou soudy, prokuratury, vyšetřující orgány, různé orgány státního i hospodářského aparátu atd.“¹⁰²⁾ Využití monografických metod je ve zkoumané oblasti velmi perspektivní, ale realizováno je dosud v nedostatečném rozsahu.

Experimentální metoda vzbuzuje v oblasti řízení národního hospodářství v současné době značnou pozornost nejvyšších státních a politických orgánů a její využití předvídají i materiály XV. sjezdu KSČ. To by mohlo být využito i pro účely sociologického výzkumu účinnosti právních prostředků

¹⁰²⁾ A. Podgórecki, cit. práce, str. 18.

řízení. Perspektivní jsou nepochybně i *statistické metody*, které jsou v omezené míře využívány.

Dosud jsem se zabývala účinností práva pouze ve vztahu k realizaci právních norem. Někteří autoři chápou efektivnost práva v širším smyslu. I když tento názor nepřevládá, je všeobecně uznáváno, že nemalou důležitost pro efektivnost norem mají i podmínky ve vztahu k tvorbě práva.¹⁰³⁾ Účinnost je ovlivňována racionálností právních norem, stabilitou úpravy, její přehledností, přístupností atd. V hospodářském právu nejsou dosud splněny všechny podmínky pro maximalizaci účinnosti hospodářskoprávních norem. Existuje značná nepřehlednost a leckdy zbytečná komplikovanost úpravy, neodůvodněná rozdílnost (např. majetkové sankce), s tím související i případy neracionální úpravy atd. Všechny tyto faktory však plynou jen z odhadu na základě průzkumů provedených Státní arbitráží ČSSR. Přesné výzkumy a teoretické práce chybějí.

Závěrem je třeba konstatovat, že základní nedostatek současných dodavatelsko-odběratelských vztahů se nedá hledat pouze v právní úpravě, ale především v *nízké účinnosti hospodářskoprávních norem*. Je třeba intenzivněji zkoumat příčiny tohoto jevu a využít k tomu poznatků sociologie práva. V tomto směru existuje v naší teoretické práci znatelná mezera. V praktickém hospodářském životě nejsou pro sociologické výzkumy vytvořeny dobré podmínky. Přitom je z již provedených průzkumů zřetelné, že na úseku efektivnosti právních norem a právního vědomí hospodářských pracovníků je mnoho možností pro zvýšení řídicího vlivu hospodářského práva.

¹⁰³⁾ V. Cepl: „K pojmu efektivnosti právních norem“, Právník č. 10/1973, str. 892 až 900.

SEZNAM LITERATURY

- V. G. Afanasjev: Vedecké riadenie spoločnosti, Bratislava 1975.
- V. G. Afanasjev: O vědeckém řízení společnosti, Praha 1967.
- N. G. Alexandrov a kol.: Marksistsko-leninskaja obščaja teorija gosudarstva i prava — Socialističeskoje pravo, Moskva 1973.
- S. S. Alexejev: O teoretičeskich osnovach klassifikacii otraslej sovetskogo prava, SGP č. 7, 1957, str. 99–108.
- S. S. Alexejev: Differenciacija graždansko-pravovogo regulirovanija v socialističeskom obščestve, SGP č. 2, 1960, str. 75–85.
- Aržanov, Kečekjan, Maňovskij, Strogovič: Teorie státu a práva, Praha 1951.
- F. Balvín: Poznámka k pojmu efektivnosti právních norem, Právník č. 3, 1974, str. 232–233.
- K. Billich: Nová vyhláška o cenách a uzavírání hospodářských smluv o dodávce výrobků, AP č. 12, 1974, str. 314.
- V. Brandejs: K zvyšování efektivnosti pomáhá i právo, AP č. 6, 1972, str. 181–188.
- V. Brandejs: Hospodářské smlouvy — nástroj kontroly ke zlepšení dodavatelsko-odběratelských vztahů, Rudé právo č. 222, 1973, str. 5.
- S. N. Bratus, S. S. Alexejev: O razrabotke pravovyh voprosov upravlenija narodnym chozjajstvom, Pravovědenije č. 4, 1963, str. 46–47.
- G. Burian: Dodavatelsko-odběratelské vztahy při zajišťování dodávek vývozních investičních celků, AP č. 6, 1973, str. 181–189.
- G. Burian: Smlouva o přípravě dodávek v zahraničním obchodu, AP č. 10, 1973, str. 332–339.
- G. Burian: Dodavatelsko-odběratelské vztahy a devizové předpisy, AP č. 9, 1974, str. 289–293.
- G. Burian: K nové vyhlášce o hospodářských závazcích při vývozu, dovozu a při zajišťování hospodářské kooperace se zahraničím, AP č. 7, 1975, str. 217.
- G. Burian: Zvláštní ustanovení o dodávkách pro vývoz a z dovozu, AP č. 12, 1975, str. 396.
- G. Burian: K nové vyhlášce o dovozu investičních celků a stavebních prací, AP č. 10, 1976, str. 325–336.
- A. G. Bykov: Plan i chozjajstvennyj dogovor, Moskva 1975.
- V. Cepl: K pojmu efektivnosti právních norem, Právník č. 10, 1973, str. 892–900.
- M. Čáp: Některé poznatky z průzkumu dodavatelsko-odběratelských vztahů v investiční výstavbě, AP č. 1, 1974, str. 14.
- M. Čáp: Přistoupení generálního projektanta ke smlouvě o přípravě dodávek, AP č. 12, 1975, str. 406–411.
- K. Čapek: Ke změnám hospodářského zákonodárství, Právník č. 4, 1971, str. 275 až 290.
- K. Čapek: Úloha práva v řízení národního hospodářství, Bulletin československého práva č. 1–2, 1973, str. 7–33.
- O. Čechová: Skúmanie spoločenskej účinnosti právnych noriem (tézy), Právník č. 7, 1974, str. 679–680.
- J. Dejmek: Nová právní úprava dokumentace staveb podle vyhlášky č. 163/1973 Sb., AP č. 3, 1974, str. 76–83.

- J. Dejmek: Problematika dodavatelsko-odběratelských vztahů není jednoduchá, Hospodářské noviny č. 21, 1975.
- J. Dejmek, M. Toman: Některé poznatky z průzkumu stavu v dodavatelsko-odběratelských vztazích, AP č. 11, 1973, str. 374–383.
- L. I. Děmbo: O principech postrojenija systému práva, SGP č. 8, 1956, str. 88–99.
- A. I. Děnisov, N. I. Bernštejn: Osnovy graždanskogo zakonodatel'stva i chozjajstvennoje právo, SGP č. 5, 1959, str. 48–61.
- G. Dornberger, M. Toš: O graždanskom i chozjajstvennom prave GDR, recenze, SGP č. 10, 1959, str. 147–150.
- A. V. Dozorcev: Recenze na Novickij: Rol sovětskogo graždanskogo práva v osuščestvlenii chozrasčeta i režima ekonomik, SGP č. 9, 1956, str. 133–136.
- F. Dušánek: Průzkum účinnosti hospodářského práva, AP č. 5, 1972, str. 137–147.
- F. Dušánek: K některým otázkám zdokonalování hospodářského práva, AP č. 9, 1973, str. 285–295.
- F. Dušánek: Základní podmínky dodávek, AP č. 4, 1975, str. 114.
- F. Dušánek: Dodavatelsko-odběratelské vztahy jako součást plánovacího procesu, AP č. 8, 1976, str. 250–259.
- I. Je. Ferber: K voprosu o poňatii práva, SGP č. 1, 1957, str. 38–50.
- J. Fecák: Uzavieranie hospodárskych zmlúv v podmienkach novej sústavy riadenia, Právny obzor č. 10, 1967, str. 881–889.
- J. Fecák: K trasformácii úloh plánu do zmluvných vzťahov, AP č. 12, 1976, str. 404 až 407.
- V. Fessl: Bezesmluvní dodávky mezi socialistickými organizacemi, AP č. 10, 1967, str. 396–401.
- J. Fiala, J. Švestka: Několik úvah nad pojetím právního vztahu, Právnik č. 8, 1968, str. 665–682.
- L. S. Galesnik: O problemach systému sovětskogo práva, SGP č. 2, 1957, str. 108 až 116.
- M. Gašpar: Plánovacie akty a ich funkcia v riadení národného hospodárstva ČSSR, Bratislava 1963.
- D. M. Genkin: K voprosu o sisteme sovětskogo socialističeskogo práva, SGP č. 9, 1956, str. 80–92.
- D. M. Genkin: XXI. sjezd KPSS i nekotoryje voprosy pravovogo regulirovanija chozjajstvennyh otnošenij, SGP č. 5, 1959, str. 37–48.
- L. Ja. Gincburg: K voprosu o chozjajstvennom prave, SGP č. 10, 1956, str. 84–95.
- L. Gincburg, A. Kostělcov, V. Chitěv: Sovětskoje chozjajstvennoje zakonodatel'stvo, Moskva 1934, část 1.–2.
- A. G. Gojchbarg: Chozjajstvennoje právo RSFSR, Moskva 1928, doplněk k 3. vydání.
- A. G. Gojchbarg: Chozjajstvennoje právo RSFSR, Moskva 1923 (1. vydání).
- A. G. Gojchbarg: Očerki chozjajstvennogo práva, Moskva 1927.
- V. F. Gribanov: Osnovy graždanskogo, trudovogo, zemělnogo i kolchoznogo práva, Moskva 1973.
- K. P. Gurjanova: Razvitije chozjajstvennogo práva v stranach narodnoj demokratii, SGP č. 3, 1960, str. 138–139.
- P. Hajn: O spolupráci socialistických organizací při dodávkách pro vývoz a z dovozu, AP č. 6, 1975, str. 202–209.
- P. Hajn: Plnění plánu — plnění hospodářských smluv, AP č. 7, 1975, str. 238–242.
- D. Hanes: Socialistické hospodářské právo — významný činitel ekonomického rozvoje, Rudé právo 4. 7. 1975.

- V. Havránek: Dodavatelsko-odběratelské vztahy na úseku dodávek pro vnitřní obchod, AP č. 8, 1976, str. 259–163.
- K. Hrachovina: Několik poznámek z praxe ke smlouvě o přípravě dodávek výrobků, AP č. 5, 1974, str. 164–167.
- A. Hubka: Rozvoj národního hospodářství a socialistické právo, Nová mysl č. 8, 1974, str. 1069–1078.
- N. O. Chalfina: Obščęje učenije o pravootnošenii, Moskva 1974.
- O. S. Ioffe: Objazatělstvennoje právo, Moskva 1975.
- O. S. Ioffe: Vlijanije izmeněnija plana na suďbu objazatělstva, Sovětskaja justicija č. 21, 1969.
- O. S. Ioffe: Plan i dogovor v socialističeskom chozjajstve, Moskva 1971.
- C. A. Jampolskaja: O městě administrativnogo práva v sistěme sovětskogo socialističeskogo práva, SGP č. 9, 1956, str. 92–103.
- L. S. Javič: O putach vozďejstvija práva na obščęstvennyje otnošenija, SGP č. 6, 1959, str. 31–40.
- L. S. Javič: Ob opredělenii socialističeskogo práva, Pravovědenije č. 4, 1963, str. 108 až 112.
- V. P. Jefimočkin: K voprosu o principach postrojenija sistěmy práva, SGP č. 3, 1957, str. 86–93.
- K. Jelínek: Některé problémy dodavatelsko-odběratelských vztahů, AP č. 7, 1976, str. 217–220.
- S. F. Kečekjan: Pravootnošenija v socialističeskom obščęstve, Moskva 1958.
- A. Kerner: Hospodářská politika a právo, Právník č. 10, 1972, str. 826–829.
- A. Kerner: Hospodářská politika socialistického státu a úloha práva, Právník č. 9, 1973, str. 802–803.
- A. Kerner, E. Němeček, K. Pinc, J. Trubač: Plánovité řízení socialistické ekonomiky, Praha 1974.
- F. Klimeš: Ke koncepci úpravy hospodářských vztahů v SSSR v současné sovětské časopisecké literatuře, AP č. 7, 1975, str. 242–249.
- K. Knap: Hospodářské právo a novelizace hospodářského zákoníku, Socialistická zákonnost č. 3, 1971, str. 136–145.
- K. Knap: Právo jako nástroj řízení socialistického hospodářství, Socialistická zákonnost č. 7, 1972, str. 397–402.
- V. Knapp: Předmět a systém socialistického práva občanského, Praha 1959.
- V. Knapp: Po povodu diskussii o sistěme práva, SGP č. 5, 1957, str. 114–121.
- V. Knapp: K otázce systému československého socialistického práva, Stát a právo č. IV, 1957, str. 207–219.
- V. Knapp: Novoje pravovoje regulirovanije chozjajstvennyh otnošenij meľdu socialističeskimi organizacijami v Čechoslovakii, SGP č. 6, 1959, str. 88–97.
- V. Knapp: Možnost použití kybernetických metod v řízení společnosti pomocí práva, Sborník Další rozvoj socialismu a úkoly společenských věd, Praha 1963, str. 353–357.
- S. M. Kornějev: Voprosy postrojenija sistěmy sovětskogo práva, Pravovědenije č. 1, 1963, str. 14–25.
- Ju. M. Kozlov: Upravlenije narodnym chozjajstvom SSSR, Moskva 1967.
- Ju. M. Kozlov: Sovětskoje administrativnoje právo, Moskva 1973.
- Ju. M. Kozlov: Chozjajstvennaja reforma, upravlenije i právo, Moskva 1973.
- S. S. Kravčuk: Gosudarstvenno-pravovyje otnošenija v sovětskom socialističeskom gosudarstve, SGP č. 10, 1956, str. 95–106.
- F. Krpata: Úloha práva a soudruľská spolupráce v dodavatelsko-odběratelských vztazích, AP č. 3, 1973, str. 86–82.

- F. Krpata: Důsledněji uplatňovat hospodářské právo v praxi, AP č. 4, 1974.
- F. Krpata: Společné úkoly, AP č. 3, 1975.
- F. Krpata: Účinněji uplatňovat hospodářské právo v praxi, AP č. 2, 1976, str. 37–44.
- E. Kučera: Obecná teorie státu a práva, Praha 1976.
- E. Kučera: Regulativní funkce socialistického práva, Právník č. 2, 1974, str. 69–83.
- J. A. Kunik: Sovětskoje graždanskoje pravo, Moskva 1973.
- V. V. Laptěv: O pravovych voprosach svjazanyh s soveršenstvovanijem upravlenija narodnym chozjajstvom, SGP č. 5, 1957, str. 19–28.
- V. V. Laptěv: O sovětskom chozjajstvennom prave, SGP č. 4, 1959, str. 70–88.
- V. V. Laptěv: Někotoryje organizacionno-pravovyje problemy upravlenija promyšlennostju, SGP č. 8, 1960, str. 32–42.
- V. V. Laptěv: Pravovoje položenije gosudarstvennyh promyšlennyh predpriyatij v SSSR, Moskva 1963.
- V. V. Laptěv: Predmět i sistéma chozjajstvennogo prava, Moskva 1969.
- V. V. Laptěv a kol.: Chozjajstvennoje pravo, Moskva 1970.
- V. V. Laptěv a kol.: Teoretičeskije problemy chozjajstvennogo prava, Moskva 1975.
- P. Levit: Poznámky k otázce systému práva, Stát a právo č. IV, 1957, str. 219–222.
- V. Libánský: Některé otázky dalšího rozvoje československého hospodářského práva, AP č. 10, 1973, str. 321–332.
- F. Ch. Liberman, M. S. Falkovič: Někotoryje voprosy pravovogo regulirovanija socialističeskich organizacij, SGP č. 9, 1960, str. 62–67.
- J. Libus: Úloha práva při řízení národního hospodářství, Právník č. 8, 1974, str. 724 až 727.
- L. Luby: Normy lehot výstavby, registrácia a hospodárske zmluvy, AP č. 10, 1974, str. 338–340.
- M. Lukáč: Právne problémy riadenia národného hospodárstva štátom, Právník č. 9, 1973, str. 814–816.
- M. Lukáč: K problematike právneho poriadku, jeho tvorbe a stabilite v oblasti riadenia národného hospodárstva, Právník č. 7, 1974, str. 683–689.
- V. K. Mamutov: Chozjajstvennoje pravo – na službu kommunističeskomu strojitelstvu, SGP č. 5, 1959, str. 61–69.
- J. Marčanová: Účast dodavatelských podniků v předrealizačním stadiu investičního procesu, AP č. 6, 1975, str. 181–190.
- J. Marčanová: Režimy a hospodářské smlouvy, AP č. 2, 1974, str. 49–55.
- J. Marčanová: Závazky ze smlouvy o zařízení staveníště, AP č. 4, 1974, str. 119.
- J. Marčanová: Smlouvy o přípravě dodávek v investiční výstavbě, AP č. 11, 1975, str. 363–372.
- J. Marčanová: Některé otevřené problémy hospodářskopravní úpravy závazků na úseku příprav staveb, AP č. 5, 1976, str. 150–156.
- V. F. Mešera: O dělení sovětského práva na otasli, SGP č. 3, 1957, str. 93–100.
- J. A. F. Mikolenko: O sistěme imuščestvennyh otnošenij i ich pravovom regulirovanii, SGP č. 3, 1960, str. 86–95.
- G. V. Mucinov: Obsuždenije voprosov chozjajstvennogo zakonodatelstva, SGP č. 6, 1960, str. 127–129.
- E. Munk: Nové smluvní typy do hospodářského zákoníku, AP č. 4, 1968, str. 133–136.
- V. A. Musin: Chozjajstvennoje pravo, Leningrad 1972.
- J. Pavlátová: K některým úkolům právní vědy v teoretickém rozpracování legislativní problematiky národního hospodářství, Právník č. 7, 1974, str. 683–689.
- I. V. Pavlov: O sistěme sovětskogo socialističeskogo prava, SGP č. 11, 1958, str. 3–19.

- I. Pelikánová: Soustředěná pozornost strany a vlády SSSR hospodářskému zákonodárství, Socialistická zákonost č. 8, 1976.
- I. Pelikánová: Hospodářské právo a jeho využívání při řízení dodavatelsko-odběratelských vztahů. Autoreferát kandidátské disertace. Právnická fakulta UK, Praha 1977.
- G. I. Petrov: Sušnosť sovětského administrativního práva, Leningrad 1959.
- G. I. Petrov: Město administrativního práva v systému sovětského práva, SGP č. 1, 1957, str. 91–102.
- G. I. Petrov: Sovětskoje administrativnoje právo — část obščaja, Leningrad 1970.
- S. Plíva: K pojetí hospodářských závazků, AUC — Iuridica č. 4, 1975, str. 331–361.
- S. Plíva: Hospodaření s národním majetkem, Praha 1975.
- S. Plíva, Z. Příbyl: Hospodářské závazky I, Praha 1975.
- A. Podgórecki: Sociologie práva, Praha 1966.
- Z. Příbyl: Socialistické podniky v ČSSR, Praha 1973.
- Z. Příbyl, S. Plíva: Socialistické organizace, Praha 1971.
- Z. Příbyl, S. Plíva, J. Oehm: Hospodářské závazky II, Praha 1974.
- R. Rezek, L. Snášelová: Předmluvní spory, AP č. 2, 1976, str. 44–51; AP č. 3, 1976, str. 84–90; AP č. 4, 1976, str. 120–126.
- M. Selucká: Některé aspekty regulování hospodářské oblasti právem, Právní obzor č. 8, 1967, str. 721–732.
- J. Schneider: K teoretickým základom riešenia vzťahu záväzku a plánu, AP č. 5, 1973, str. 161–163.
- I. Schultz: Úloha práva v hospodárskej politike ČSSR. Hospodářské noviny č. 18, 1972, str. 4.
- L. Snášelová: Zajišťování dodávek pro vývoz po novelizaci hospodářského zákoníku, AP č. 6, 1972, str. 119.
- L. Snášelová: Zajišťování dodávek pro vývoz, AP č. 5, 1973, str. 145–152.
- L. Snášelová: Dodávky z dovozu, AP č. 3, 1974, str. 84.
- L. Snášelová: Zajišťování dodávek pro vývoz z hlediska rozhodovací činnosti hospodářské arbitráže, AP č. 11, 1975, str. 372–377.
- L. Snášelová: Bezesmluvní dodávky, AP č. 8, 1976, str. 273–278.
- J. Spišiak: K otázke hospodárskeho práva, Právnik č. 5, 1957, str. 426.
- J. Spišiak: Hospodářské právo — zákonitý důsledek procesu diferenciace práva, Právnik č. 9, 1961, str. 802–813.
- J. Spišiak: Hospodárske právo v systéme socialistického práva, Bratislava 1963.
- J. Spišiak: Hospodárske právo a vedecké riadenie, Bratislava 1966.
- A. K. Stalgevič: Někotoryje voprosy teorii socialističeskich pravovyh otnošenij, SGP č. 2, 1957, str. 23–33.
- V. Strnad: Možnosti využití kybernetiky a matematických metod pro plánování a řízení hospodářství, sborník Další rozvoj socialismu a úkoly společenských věd, Praha 1963.
- P. I. Stučka: Izbrannyje proizvedenija po marksistsko-leninskoj teorii práva, Riga 1964.
- P. I. Stučka: Kurs sovětského graždanskogo práva, díl 1. — 1. vydání Moskva 1927, 2. vyd. Moskva 1931; díl 2. — Moskva 1929; díl 3. — Moskva 1931.
- P. I. Stučka, J. B. Pašukanis: Sovětské právní myšlení ve dvacátých letech, Praha 1968.
- S. Stuna, J. Dohnal: Právo při řízení národního hospodářství, Nová mysl č. 12, 1964, str. 1506.

- S. Stuna: Vývoj hospodářského zákonodárství v ČSSR a předmět hospodářského zákoníku, Bulletin čs. práva č. 1–2, 1965.
- J. Suchoža: Právna úprava dodavatelsko-odberateľských vzťahov jednotných roľníckych družstiev ve svetle doterajšieho vývoja, Právnik č. 6, 1974, str. 517–529.
- G. Ja. Sverdlov: K istorii graždanskogo i chozjajstvennogo zakonodatel'stva, SGP č. 9, 1959, str. 37–45.
- M. Svoboda, M. Čáp: Dodavatelsko-odberateľské vzťahy v plánovacom procese, AP č. 3, 1975, str. 84–93.
- I. Sýkora: Niekoľko úvah k aplikovaníu vyhlášky č. 33/1975 Zb., AP č. 10, 1975, str. 250–253.
- M. D. Šargorodskij, O. S. Ioffe: O sisteme sovětskogo prava, SGP č. 6, 1957, str. 101–111.
- M. Šimovič: Hospodárska politika KSČ a funkcia Štátnej arbitráže SSR, AP č. 9, 1975, str. 297–305.
- A. Škrinár: Návrh novej vyhlášky o cenách a bezzmluvné dodávky, AP č. 12, 1973, str. 393–399.
- A. Škrinár: Nová právna úprava hospodárskych záväzkov vo výskume a vývoji, AP č. 7, 1975, str. 229–238.
- J. Štraus: § 283 h. z. a vymezení předmětu smlouvy v investiční výstavbě, AP č. 12, 1974, str. 411–413.
- V. S. Tadevosjan: Někotoryje voprosy sistemy sovětskogo prava, SGP č. 8, 1956, str. 99–108.
- V. S. Tadevosjan: O podstatě sovětského hospodářského práva, Právnik č. 10, 1957, str. 912.
- V. S. Tadevosjan: Sušnosť sovětskogo chozjajstvennogo prava i predstojaščaja kodifikacija graždanskogo zakonodatel'stva SSSR, SGP č. 6, 1959, str. 50–62.
- I. A. Tančuk, V. F. Jefimockin, T. Je. Abova: Chozjajstvennyje objazatel'stva, Moskva 1970.
- M. Tomsa: Je možný dílčí konsens u smlouvy o přípravě dodávek? AP č. 6, 1975, str. 194–199.
- J. Trávníček: Rozhodování hospodářských sporů v koncernu, AP č. 6, 1975, str. 190 až 194.
- Z. Trávníček: Hospodářské právo a jeho působení v praxi, Právny obzor č. 10, 1967, str. 901–908.
- Z. Trávníček: Nová právní úprava organizace výrobně hospodářských jednotek, AP č. 11, 1974, str. 357.
- L. Tvarožek: Využívanie práva pri uzavieraní hospodárskych zmlúv — niektoré poznatky a skúsenosti z arbitrážnej praxe, AP č. 10, 1974, str. 333–337.
- A. V. Venědiktov: Státní socialistické vlastnictví, Praha 1950.
- S. I. Vilňanskij: K voprosu o sisteme sovětskogo prava, SGP č. 1, 1957, str. 102 až 110.
- J. Vinš: O možnosti účinnějšího využití hospodářských smluv k tomu, aby podniky řádně plnily plánované úkoly v podrobnostech konkrétních dodavatelsko-odberateľských vzťahů, výzkumná práce, Praha, ÚHP 1974.
- J. Vinš: Právní řád — nástroj řízení národního hospodářství, AP č. 1, 1968, str. 1–12.
- J. Vinš: Smlouva o přípravě dodávek na úseku investic, AP č. 7, 1972, str. 230–239.
- J. Vinš: Projednávání dodavatelsko-odberateľských vzťahů, AP č. 9, 1972, str. 293 až 300.
- J. Vinš: Základní podmínky dodávek stavebních prací, AP č. 11, 1973, str. 365–373.

- J. Vinš: Hospodářská smlouva — nástroj ke zlepšení dodavatelsko-odběratelských vztahů, AP č. 3, 1975, str. 93.
- J. Vinš: Kontraktace v šesté pětiletce, AP č. 5, 1975, str. 152–167.
- J. Vinš: Změny výrobních programů, AP č. 8, 1976, str. 265–273.
- J. Virsik: Právo zmeniť alebo zrušiť záväzok, AP č. 8, 1975, str. 274–278.
- Z. M. Zamengof: Chozjajstvennoje pravo i arbitražnaja praktika, SGP č. 1, 1960, str. 56–64.
- Z. M. Zamengof: Obsuždenije projekta chozjajstvennogo kodeksa SSSR, Planovoje chozjajstvo č. 8, 1973, str. 153.
- A. Zirin: Prieskum účinnosti hospodárskeho práva a problém bezzmluvných dodávok, AP č. 11, 1972, str. 373–377.
- A. Zirin: Aplikácia vyhlášky č. 33/1972 Zb. z aspektu predzmluvných sporov, AP č. 8, 1973, str. 249.
- A. Zirin: Niektoré otázky prerokúvania dodavatelsko-odberateľských vzťahov v plánovacom procese, AP č. 5, 1974, str. 145–153.
- A. Zirin: K problematike arbitrážnych predzmluvných sporov pri uplatňovaní dodávok nad rozsah minulých rokov, AP č. 10, 1975, str. 231–239.
- A. Zirin: Právne problémy nepovinného prerokúvania dodavatelsko-odberateľských vzťahov, AP č. 12, 1976, str. 397–404.

Aktuální problémy československé socialistické vědy o státu a právu ve světle XIV. sjezdu KSČ a XXIV. sjezdu KSSS, Právnik č. 1–2, 1972, str. 198.

Československé socialistické správní právo, obecná část, 1. díl, Praha 1970.

Funkce hospodářských smluv, podle: S. Wlodyka: Funkcje umów (porozumien) gospodarczych, Przegląd ustawodawstwa gospodarczego č. 7–8, 1973, str. 222–229; AP č. 5, 1974, str. 168; AP č. 6, 1974, str. 203.

Hospodářské právo, Praha 1966.

K aktuálním otázkám efektivnosti práva, AP č. 6, 1975, str. 212–214.

Naučnaja sessija po problemam sovětskogo chozjajstvennogo prava, SGP č. 7, str. 128 až 140.

O systéme socialističeskogo prava (přehled), SGP č. 1, 1958, str. 101–109.

Posouzení návrhu hospodářského zákoníku SSSR, AP č. 13, 1973, str. 418–421.

Sborník hlavních dokumentů XV. sjezdu KSČ, Praha 1976.

Socialističeskije chozjajstvennyje dogovory (na matěrialach Uzbekistana), Taškent 1973.

Teorie státu a práva, díl 1. — Praha 1967; díl 2. — Praha 1968.

Úloha práva při řízení národního hospodářství, referáty československo-polského vědeckého setkání, Praha 1975.

Úloha práva při řízení národního hospodářství, Sborník mezinárodní konference, Praha 1966.

К ВОПРОСУ О ПРАВОВОМ РЕГУЛИРОВАНИИ ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ ПОСТАВЩИКОМ И ПОКУПАТЕЛЕМ

(Резюме)

Данная работа, базирующаяся на хозяйственно-правовой концепции как теоретическом начале, занимается проблематикой правового регулирования отношений между поставщиком и покупателем.

Эта особо актуальная область правовой регламентации в наше время находится в центре внимания не только правоведов, но и наивысших государственных и партийных органов. Действующая регламентация довольно быстро видоизменяется, что обусловлено концепцией единообразности природы отношений в более широком смысле между поставщиком и покупателем, стремлением комплексно посредством права влиять на формирование этих отношений. Теоретическая разработка указанной проблематики в юридической литературе носит, как правило, лишь частичный характер, решаются ею отдельные повседневной практикой выдвигаемые конкретные вопросы; обобщающих трудов с более широким охватом недостает. Потребности практики обусловили обширную деятельность органов арбитража при проведении исследований фактического положения дел в сфере отношений между поставщиком и покупателем. Именно материалы этих исследований послужили основой для разработки мероприятий по устранению конкретных недостатков.

Автор научного очерка ставит своей целью всесторонне проанализировать проблему применения хозяйственного права в процессе регулирования отношений между поставщиком и покупателем, т. е. прежде всего выявить, в какой мере и каким образом с помощью хозяйственно-правовых норм детерминировать фактически реализующиеся отношения между поставщиком и покупателем, в какой мере и каким образом действующая правовая регламентация выполняет эту функцию. Оказалось также необходимым заняться вопросом соответствия действительности хозяйственного права намерениям законодателя, а поскольку в этом имеются расхождения, то установить их причины. Особое внимание уделено вопросам методики исследования эффективности хозяйственно-правовых норм. В соответствии с этими основными целями необходимо было применить как можно наиболее комплексный подход к проблематике отношений между поставщиком и покупателем и определить некоторые общие понятия, подробный анализ которых в нашей юридической литературе отсутствует.

Работа разделяется на вводную статью и четыре параграфа. В первом параграфе дается прежде всего определение понятия отношений между поставщиком и покупателем (этот параграф озаглавлен „Понятие отношений между поставщиком и покупателем, их значение и правовой характер“).

С точки зрения экономической сущности можно сказать, что отношения между поставщиком и покупателем представляют собой правовую форму меновых отношений между социалистическими организациями. В экономическом смысле представляется возможным считать в качестве отношений между поставщиком и покупателем и те отношения по обмену, которые не облечены в правовую форму (напр. бездоговорные поставки).

Для отношений между поставщиком и покупателем характерен типичный комплекс черт. В частности, это суть отношения между относительно равноправными

субъектами, которые принимают решение релятивно независимо, но содержание этого релятивно независимого процесса принятия решений и относительного равенства определяется по вертикальной линии, в силу воздействия государственного управления. Отношения между поставщиком и покупателем в более узком смысле представляют собой типичные договорные обязательства (распространяется на них режим договорных обязательств и в случае их порождения другим юридическим фактом нежели хозяйственным договором). Это — чаще всего отношения между социалистическими организациями, хотя и здесь имеются исключения. Речь идет об отношениях, складывающихся в процессе обычного хозяйствования организаций. В качестве объекта этих отношений служит поставка продукции в наиболее широком смысле, работ и услуг. Поставка реализуется в рамках социалистической общественной собственности, зачастую осуществляется лишь передача прав на управление. Это, как правило, суть безвозмездные и равнозначные отношения.

В последующем тексте правовая регламентация отношений между поставщиком и покупателем определяется прежде всего в плане действующих норм хозяйственного права, особенно в рамках систематики хозяйственного кодекса а затем и гораздо подробнее в более широком смысле.

Ядро работы и самую обширную часть ее составляет § 2 под названием „Действующая правовая регламентация отношений между поставщиком и покупателем“. Этот параграф разбит на пять разделов. Изложение охватывает собой отношения между поставщиком и покупателем в более широком понимании. Его систематика построена сообразно последовательности во времени обусловленности и формирования этих отношений. Вот почему первый раздел касается актов планирования, второй — договоров о подготовке поставок, третий — рассмотрения отношений между поставщиком и покупателем в процессе планирования, затем следует раздел о контрактационной обязанности. И наконец автор занимается рассмотрением хозяйственных договоров, других юридических фактов и некоторых вопросов правовой регламентации в хозяйственном кодексе и в Положении об основных условиях поставок.

В прошлом проблематика актов планирования изучалась теорией административного права. На определение понятия планировочного акта повлиял факт издания закона о народнохозяйственном планировании и обоих объявлений о порядке рассмотрения отношений между поставщиком и покупателем в процессе планирования (объявление № 33/1972 СЗ и объявление № 33/1975 СЗ). Хотя и для общего, теоретического определения понятия такая законодательная установка не является обязывающей, имея более узкий охват она касается только отношения к планировочному акту в понимании хозяйственного кодекса, в настоящее время хозяйственное право все же отправляется по сути дела именно от нее.

В первом разделе дается более подробный анализ всех установок относительно планировочного акта, содержащихся в указанных действующих предписаниях и в объявлении № 33/1972 СЗ. Здесь же констатируется наличие некоторого рода расхождений между законом и объявлением, который соответствует практическим потребностям, но в законодательно-техническом отношении он не безупречен. В этом разделе рассмотрено также влияние планировочных актов на хозяйственные обязательства. Воздействие актов планирования не происходит автоматически. Лишь согласно § 117 хозяйственного кодекса может иметь место возникновение хозяйственного обязательства прямо из планировочного акта при наличии дальнейших условий. Конечно, важным является вопрос влияния изменений планировочных актов на фактически существующие отношения между поставщиком и покупателем. Такого рода изменения могут на практике оказать неблагоприятное воздействие.

Несмотря на то, что нынешняя правовая регламентация планировочных актов

и процесса планирования представляет собой прогресс по сравнению с предыдущим положением дел, она и до сих пор не лишена некоторых недостатков. Прежде всего она страдает некоторой неточностью; подзаконным актом этот факт несовершенства закона в некоторой степени смягчается ценою нарушения законодательно-технических принципов. В общем-то регламентацию вертикальных хозяйственных отношений следовало бы уточнить, что в свою очередь способствовало бы предотвращению ряда помех в сфере отношений между поставщиком и покупателем, которые непрерывной цепью преследуют экономику. О необходимости такого рода уточнения указывалось и на XV съезде КПЧ.

Договор о подготовке поставок в последнее время приобретает все большую значимость. Ведь практика показывает, что он является подходящим связующим звеном между планом и договорами поставок, что его же можно использовать в качестве инструмента регулирования отношений между поставщиком и покупателем. Хотя и речь идет о договоре, значит о правовых действиях организаций, в данном случае имеет место довольно интенсивная вертикальная обусловленность содержания а заодно и самого факта заключения договора о подготовке поставок. В вводной части этого раздела рассматривается история развития правовой регламентации договора о подготовке поставок а затем нынешняя концепция пересмотренного хозяйственного кодекса. В наше время договор о подготовке поставок представляет собой общий договорный тип. Вопрос о том, охватываются ли им только обязательства между поставщиком и покупателем, что автор считает более правдоподобным, либо его применение распространяется на все хозяйственные обязательства, остается открытым. Очевидно § 16 хозяйственного кодекса применением и в отношении договора о подготовке перевозки, хотя и полномчие, закрепленное в абз. 3 § 392 хозяйственного кодекса, по данному вопросу могло бы вызвать определенного рода сомнения.

В последующем тексте дается анализ функции договора о подготовке поставок и его правовая регламентация в хозяйственно-правовых предписаниях. От этой регламентации в некоторой степени отклоняется объявление № 57/1972 СЗ, которым внесены изменения и дополнения в Положение об основных условиях поставок машиностроительной продукции и которым помимо прочего вышестоящим в порядке подчиненности органам предоставляется возможность оговорить за собой заключение договоров о подготовке поставок. Это правило по мнению автора выходит за пределы, в которых должен был бы варьировать подзаконный акт, каковым фактически является Положение об основных условиях поставок.

Более интенсивное применение на практике договора о подготовке поставок оказалось оправданным. В результате резко увеличилось количество случаев, когда подзаконными актами предусматривается обязанность заключить такой договор. Однако при этом следует помнить, что чрезмерное распространение контрактационной обязанности может повлечь за собой и отрицательные последствия. Тот факт, что договор о подготовке поставок может заменить собой издание планировочного акта говорит в пользу более широкого его применения.

Третий раздел второго параграфа называется „Рассмотрение отношений между поставщиком и покупателем в процессе планирования“. Предмет анализа составляют объявление № 33/1972 СЗ и главным образом объявление № 33/1975 СЗ. Эта новая регламентация в целом основана на хозяйственно-правовой концепции, на комплексном понимании комплекта отношений, складывающихся в период подготовки народнохозяйственных планов и всех остальных отношений, формирующихся в процессе воплощения плана в конкретные обязательственные отношения. Это соображается и с тем фактом, что объявление № 33/1975 СЗ представляет собой подзаконный акт

и в отношении закона о народнохозяйственном планировании, и в отношении хозяйственного кодекса.

Здесь же уделено особое внимание регулированию воздействия органов хозяйственного управления в сфере вертикальных отношений (в связи с рассмотрением отношений между поставщиком и покупателем). Выделяется несколько способов такого воздействия: правомочие вышестоящих органов осуществлять некоторые действия с последствиями, касающимися подчиненных организаций, далее, правомочие возложить на подчиненные организации определенного рода обязанности (например, обязанность по рассмотрению отношений между поставщиком и покупателем) правомочие возложить плановое задание (§ 8 объявления и пр.), правомочие выносить решения по спорам и в конечном счете другие правомочия а в некоторых случаях и обязанности, в частности организационного характера (следить, анализировать, информировать, консультировать и т. д.).

В заключение наряду с проанализированием ряда других частичных вопросов в связи с рассмотрением отношений между поставщиком и покупателем дается определение функций этого института в процессе управления народным хозяйством и регулирования отношений между поставщиком и покупателем: обеспечение слаженности плановых заданий с отношениями между поставщиком и покупателем; обеспечение того, чтобы организации в первую очередь удовлетворяли общественные потребности; процесс рассмотрения приурочивает выяснение и конкретизацию этих отношений к периоду предшествующему возникновению хозяйственных обязательств и утверждению текущего государственного плана; объявлением зафиксированы правомочия вышестоящих органов по отношению к подчиненным организациям, основываясь на принципе подкрепления среднего звена управления; подкрепляется им влияние организаций на подготовку текущих планов, проводится курс на использование хозяйственных договоров и, в частности, договоров о подготовке поставок; повышается им интересность защиты организации-потребителя по отношению к поставщикам, приурочивая осуществление этой защиты к более раннему периоду, а с другой стороны обеспечиваются и правомерные интересы поставщиков; в нем же отражено стремление повысить эффективность правового предписания путем возложения обязанностей на организации и управленческие органы и путем установления санкций.

Четвертый раздел второго параграфа посвящен проблематике контрактационной обязанности. Здесь проанализировано понятие контрактационной обязанности, охарактеризована история развития этого института и приводится классификация различных видов контрактационной обязанности. В частности, отграничена функция прямой контрактационной обязанности — обеспечение поставок, имеющих первостепенное значение для общества — и функция косвенной контрактационной обязанности (абз. 3 § 119 хозяйственного кодекса), которой в свою очередь охватываются и стабилизируются регулярные долгосрочные отношения между поставщиком и покупателем. В конце раздела приводится перечень отдельных случаев контрактационной обязанности в соответствии с действующей хозяйственно-правовой регламентацией. В этой связи рассматриваются уполномочивающие положения хозяйственного кодекса, позволяющие расширить круг контрактационных обязанностей путем издания подзаконных актов. Так как правило § 164 хозяйственного кодекса относится только к поставкам продукции, подзаконные акты зачастую выходят за рамки полномочий.

Наиболее обширный пятый раздел второго параграфа посвящен рассмотрению нескольких взаимосвязанных групп вопросов. Этот раздел называется „Хозяйственные договоры и хозяйственные обязательства, другие юридические факты, порождающие отношения между поставщиком и покупателем, нормы хозяйственного кодекса об отношениях между поставщиком и покупателем и основные условия поставки“.

В первой части этого раздела дается анализ понятия хозяйственного договора. При этом отправной точкой служит концепция хозяйственного кодекса, согласно которой проводится различие между соглашениями и хозяйственными договорами, в качестве которых считаются только такие дву- и многосторонние юридические действия, которые порождают хозяйственные обязательства. В этой связи автор рассматривает разноту в применении указанных двух терминов, проявляющийся в некоторых подзаконных актах. В связи с понятием хозяйственный договор анализируется и проблематика хозяйственных обязательств, в частности с точки зрения взаимоотношений между относительными правовыми отношениями и обязательственными отношениями. Далее. В связи с хозяйственными договорами в пятом разделе содержится изложение их специфических черт, проблематики формальности и бесформальности договоров (формальность как одна из причин бездоговорных поставок, удобства и неудобства бесформальности, особенно на примере внешней торговли), обзор некоторых взглядов на соотношение акта планирования и хозяйственного договора и разбор отдельно взятых функций хозяйственных договоров.

В этой части работы содержится также классификация хозяйственных договоров (договоры исполнения, договоры о взаимодействии и договоры, заключаемые управленческими органами) и, наконец, детальный разбор критериальной функции договора. Право здесь выступает уже не просто формой, в которую облакаются экономические акты, а наоборот, экономией используется правовой институт в качестве экономического инструмента. Это зримое проявление использования обратного воздействия права на экономику. Данные о влиянии договорных отношений социалистических организаций на их же поведение порождают стремление принудить их к максимальному использованию правовых форм хозяйственных отношений и неуклонному соблюдению ими правовых актов. Оказывающие недостаточное воздействие традиционные санкции, закрепленные в хозяйственно-правовых нормах, следует дополнить за счет разработки материальной заинтересованности организации в соблюдении правовой формы. Следовательно, речь идет о абсолютно новом и нетрадиционном применении хозяйственного права в процессе регулирования отношений между поставщиками и покупателями. Однако действительность такого мероприятия заранее гарантией не обеспечена. В частности, следует считать сомнительным стремление к внедрению нового показателя изолированно от остальных инструментов управления, просто поставить его наряду уже с имеющимися. Хотя иная постановка вопроса бесспорно является весьма взыскательной и рискованной, автор полагает, что комплексность выступает непрямым условием реализации критериальной функции хозяйственного договора.

Обязательственные отношения между поставщиком и покупателем возникают не только из хозяйственных договоров. Ввиду этого пятый раздел содержит в себе анализ важнейших других юридических фактов, могущих порождать эти отношения, особенно их значимости в процессе регулирования отношений между поставщиком и покупателем. Вот почему дальнейшее изложение концентрируется на возникновении обязательств прямо из планировочных актов согласно § 117 хозяйственного кодекса (различия в понимании акта планирования согласно Положению об основных условиях поставок и в соответствии с законом № 145/1970 СЗ и объявлением № 33/1975 СЗ), на мероприятии согласно § 118 хозяйственного кодекса, на заказ-наряд по поставке и т. п.

Следующим в этом разделе анализируемым кругом вопросов является характер законодательной регламентации отношений между поставщиком и покупателем и хозяйственных договоров применительно к регламентации содержащейся в подзаконных актах. Речь идет прежде всего о специфической природе норм подзаконных актов, которые на самом деле нередко выступают в качестве специальных положений по отно-

шению к кодексу. В этом плане классификация норм хозяйственного кодекса здесь производится по нескольким группам.

Последний круг вопросов исследуемых в рамках второго параграфа представляют собой *основные условия поставок* — одно из наиболее слабых мест нынешней регламентации. Большинство этих предписаний в значительной степени устарели, многие из них даже не опубликованы или не обнародованы в Собрании законов. Да и переизданные Положения об основных условиях поставок не находятся на должной высоте. В частности, зарегистрирован прирост императивных положений, имеет место чрезмерное распространение контрактационной обязанности и т. п. Такого рода положения могут при известных обстоятельствах повлечь за собой снижение действенности правовых норм. На недостатки в отношениях между поставщиками и покупателями не следует реагировать лишь путем расширения количества обязанностей организаций (к тому же, как правило, с недостаточно эффективными санкциями или даже без санкций). Принцип диспозитивности, закрепленный в ст. III закона № 138/1970 СЗ, следовало бы включить в хозяйственный кодекс и не допускать, чтобы в силу общих оговорок, содержащихся в положении об основных условиях поставок, этот принцип превращался в обратное. Это расходится с выраженным в законоположении намерением законодателя.

В отношении правового регулирования хозяйственных договоров в хозяйственном кодексе и в подзаконных актах имеется еще много возможностей их усовершенствования. Нормотворчество необходимо концептуально объединить и освободить от узко ведомственного подхода. Нормотворчество больше чем любая другая область хозяйственного права должно учитывать приоритет интересов всего общества, к числу которых относится и безупречность правотворческой деятельности.

Третий параграф научного очерка под названием „К вопросу о современном положении в сфере отношений между поставщиком и покупателем“ исходит прежде всего из результатов исследований, проведенных органами арбитража. Много фактов из данной области, конечно, приводится в других местах настоящей работы в связи с рассмотрением некоторых частных правовых вопросов. Таким образом, третий параграф скорее лишь дополняет и дорисовывает общую картину. В нем рассматриваются некоторые важнейшие недостатки нынешних отношений между поставщиком и покупателем — бездоговорные поставки, несоблюдение правовых процедур при передаче и изменении программ производства, нерассмотрение отношений между поставщиком и покупателем. В то же время здесь делается попытка постичь основные причины и определить роль хозяйственного права в рамках мероприятий по исправлению.

В связи с § 3 и как логический результат и вывод всей работы в § 4 анализируется *значения правового сознания для эффективности хозяйственно-правовых норм и роль социологии права в этой области*. На этом месте работы сформулирован вывод, что в процессе прежнего изучения отношений между поставщиком и покупателем не находили применения веские результаты, достигнутые рядом молодых научных отраслей (теория управления, праксеология) и социология права. Дело в том, что результаты всех произведенных анализов по сути дела сводятся к тому, что причины недостатков не кроются в неудовлетворительной правовой регламентацией, но прежде всего с несоблюдением хозяйственно-правовых норм, следовательно, что суть проблемы заключается в *эффективности правовых норм*.

Эффективность права обусловлена рядом факторов. Одним из наиболее важных является правовое сознание. Изучению правосознания особенно руководящих работников следовало бы уделить особое внимание. Вот почему в дальнейшей части работы приводится краткий анализ факторов, которые могут повлиять на правосозна-

ние этой категории лиц. В процессе регулирования отношения между поставщиком и покупателем необходимо считаться с этими факторами и следить за их развитием в связи с внесением изменений в правовую регламентацию. Разумеется, что вместе с тем необходимо целенаправленно формировать и эти факторы. Предпосылкой такого комплексного подхода является предварительное социологическое исследование правосознания отмеченной категории лиц с целью получения точных сведений об исходном положении. В этих целях представляется возможным и целесообразным использовать методы разработанные правовой социологией (в отношении изучаемого круга вопросов первостепенное значение имеют: историческо-описательный метод, изучение общественного мнения, разбор правовых материалов, монографический метод, а также экспериментальный метод). И только с помощью такого комплексного и научного обоснованного подхода к изучению данного вопроса можно создать предпосылки для изменения нынешнего состояния правосознания руководящих хозяйственных работников, для которых характерен низкий уровень знаний и правоприменительной деятельности. В этом отношении в нашей теории имеется заметная брешь. На практике в хозяйственной сфере для проведения социологических исследований созданы хорошие условия. Между тем уже из проведенных исследований вытекает, что в области эффективности правовых норм и правосознания налицо много возможностей для повышения управленческого влияния хозяйственного права.

(Přeložil B. Andrš)